

ALKALMAZOTT PSZICHOLÓGIA

2013/3

AZ ALKALMAZOTT PSZICHOLÓGIA ALAPÍTVÁNY FOLYÓIRATA

ALKALMAZOTT PSZICHOLÓGIA

2013/3

AZ ALKALMAZOTT PSZICHOLÓGIA ALAPÍTVÁNY – APA – FOLYÓIRATA

Alapítás éve: 1998

Megjelenik a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem,
az Eötvös Loránd Tudományegyetem
és a Debreceni Egyetem együttműködésének keretében.

A szerkesztőbizottság elnöke

Prof. dr. Hunyady György

E-mail: hunyady.gyorgy@ppk.elte.hu

Szerkesztőbizottság

Demetrovics Zsolt	Faragó Klára
Jekkelné Kósa Éva	Juhász Márta
Kalmár Magda	Katona Nóra
Király Ildikó	Kiss Enikő Csilla
Molnárné Kovács Judit	N. Kollár Katalin
Münnich Ákos	Szabó Éva
Urbán Róbert	

Főszerkesztő

Szabó Mónika

E-mail: szabo.monika@ppk.elte.hu

A szerkesztőség címe

ELTE PPK Pszichológiai Intézet
1064 Budapest, Izabella u. 46.

Nyomdai előkészítés

ELTE Eötvös Kiadó

E-mail: info@eotvoskiado.hu

Kiadja

az ELTE PPK dékánja

ISSN 1419-872 X

TARTALOM

EMPIRIKUS TANULMÁNYOK

Pedagóguspályák – Utak és lehetőségek a kiégés és szakmai kiteljesedés között	7
<i>Torma Boglárka</i>	

MŰHELY

A pszichopátia elméletei	29
<i>Körmendi Attila – Szklenárik Péter</i>	

MÓDSZERTAN

Állatasszisztált terápia – módszertani előtanulmány óvodáskorú gyerekek kutyával történő fejlesztésére	59
<i>Babos Edit</i>	

KÖNYVISMERTETÉS

Állatasszisztált terápia a tanácsadásban.....	85
<i>Babos Edit</i>	

EMPIRIKUS TANULMÁNYOK

PEDAGÓGUSPÁLYÁK

Utak és lehetőségek a kiégés és szakmai kiteljesedés között

TORMA Boglárka

Csepeli Nevelési Tanácsadó, pszichológus

ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar Pszichológia Doktori Iskola, doktorandusz

tormabogi@gmail.com

„A tanítás az optimizmus legnemesebb megnyilvánulása.”

Colleen Wilcox

ÖSSZEFOGLALÓ

Háttér és célkitűzések: Egy szakma választása ma már nem feltétlenül jelent életre szóló elköteleződést, ezért érdemes megvizsgálni, hogy milyen személyen belüli (megküzdés, elköteleződés) és munkahelyi tényezők (stressz, pályán eltöltött idő, tanított diákok) befolyásolják a pályához való viszony alakulását az évek során, jelen esetben pedagógusok körében.

Módszer: Önkitöltős kérdőívek segítségével vizsgáltuk középiskolai tanári mintán, hogy a fenti változók hogyan magyarázzák a kiégéssel, illetve a kiteljesedéssel összefüggő érzések megjelenését.

Eredmények: Eredményeink szerint a pályához való viszony alakulásában a megküzdési kapacitások minősége a legfontosabb hatótényező, mely hatást a munka közben átélt flow csak tovább erősít, függetlenül a pályán eltöltött időtől. Az elköteleződésnek és a tanított diákok tanárok által észlelt jellemzőinek nincs jelentős magyarázó ereje. A vizsgálat fontos hozadéka még az egzisztenciális kiteljesedés skála (Loonstra, Brouwers, Tomic, 2006, 2009) magyar adaptációjának elkészítése és kipróbálása is, melynek eredményei biztatóak.

Következtetések: Érdemes kiaknázni a munka közben átélt flow protektív hatását, hiszen az fokozza a (szakmai) kiteljesedés érzését, s ezzel hozzájárul a pozitívabb pályához való viszonyhoz. Mindez nemcsak lelki egészségük megőrzéséhez, fejlesztéséhez, hanem közvetve a diákok jobb iskolai közérzetéhez, tanulási teljesítményéhez is hozzájárul.

Kulcsszavak: kiégés, kiteljesedés, flow, pálya, tanárok, egzisztenciális kiteljesedés skála

BEVEZETÉS

Pályafejlődés és a folytonos változás – alkalmazkodás

Életünk egyik legfontosabb döntése a pálya-választás, ugyanakkor nem tudhatjuk, hogy ez a választás meddig lesz szerethető vagy éppen elviselhető számunkra, ahogyan azt az ember-pálya illeszkedés elmélete is üzeni (Ritoók, 2008). Mára társadalmi szinten is elfogadottá vált, hogy egy foglalkozás választása nem mindig jelent egész életre szóló elköteleződést, lehetőség van a változtatásra, pályakorrekcióra (Ritoók, é. n.). Azonban bármilyen szakmát választunk is, nagyon fontos annak tudatosítása, hogy életpályánk (s mi magunk is) a környezetbe többszörösen beágyazott, dinamikus jellemzőkkel bíró entitás, melynek elidegeníthetetlen része a folytonos változás és alkalmazkodás (Csirszka, 1963, idézi Ritoók, é. n. ; Herr, 1992, idézi Ritoók, 2008), ami akár veszélyt is hordozhat (Ritoók, 2008).

Kobasa (1979, idézi Brammer, 1991) szerint az életvitel változásaival való szembenézést az elsajátított megküzdési stratégiák teszik könnyebbé, de fontos a vele szemben tanúsított attitűd, értelmezés is. Ezek a kapacitások fölfoghatók a pályán maradás alapjaiként, illetve hiányuk esetén a pályaelhagyás okaiként.

A *pályafejlődés* tehát az egész életet végigkísérő folyamat, melynek különféle szakaszait írták le (Riverin-Simard, 1991; Super, 1995, idézi Ritoók, 2008). Specifikusan tanárok esetében például Day (2007), aki az elköteleződés függvényében hat stációt különböztetett meg. Az első három pályán eltöltött évet az elköteleződés kialakításának szakaszaként jelöli meg, amikor kifejlődhet a hatékonyság érzése is. A 4–7. év „*az egyéniség*

és hatékonyság az osztályteremben” címkével írható le. Ekkor egyre tudatosabb hatékonyságra törekvés tapasztalható, ugyanakkor elkezd jelentkezni a túlterheltség negatív hatása is, ami miatt fokozatosan csökken az identitás és a személyes hatékonyság érzése. A 8–15. évek között általában *változások* állnak be a szakmai szerep és identitás tekintetében, ami nagyobb feszültségben, s a hivatástudat változásában nyilvánul meg. A *munkahely és magánélet közti feszültség* a 16–23. pályán eltöltött év körül válik dominánssá, kihívás elé kerül az elköteleződés, a motiváció. Ilyenkor stagnál a karrier, ami negatív irányban befolyásolhatja a diákok viselkedésének észlelését is. A 24–30. év között a *motiváció fenntartása* kihívást jelent a pedagógusoknak, mivel a pályán való indulásukhoz képest számos szakmai és a diákok személyiségében megnyilvánuló változással kell szembenézniük. Végül vagy csökken, vagy sikerül fenntartani a motivációt, s megküzdeni a változásokkal, illetve szembenézni a nyugdíjazással. A tanárok kétharmadánál ekkor igen erős elköteleződést sikerült kimutatni.

Az alábbiakban két szélsőség kerül bemutatásra a pályához való viszony tekintetében. Egyrészt a kiegészés, amikor a pályafejlődés dinamikus folyamata mondhatni „megfeneklik”, kiüttlenné lesz. Másrészt a kiteljesedés, amikor a szakmai út a hatékonyság, az önmegvalósítás, a „helyemen vagyok” érzésért hozza el.

A pályafejlődés egyik szélsőséges útja: kiegészés a tanárok körében

A pályához való viszony minősége szempontjából alapvető jelentősége van a *krónikus stresszoroknak* (Stauder, 2007; Kopp, 2007), melyek a segítő szakemberek, így a tanárok esetében is foglalkozásspecifikusak. A szak-

irodalomban konszenzus van azon tényezők kapcsán, melyek megléte vagy hiánya stresszort jelent a tanári pályán. Ezek a túlterheltség, tehetetlenségérzés, időnyomás, a szuper-vízió hiánya, kapcsolattartás a szülőkkel, fegyelmezés, motiválatlan diákok, önbecsülés és státuszproblémák, szerepkonfliktus, szegényes munkahelyi feltételek stb. (Kyriacau, 2001, idézi Howard és Johnson, 2004; Salavecz, Neculai, Jakab, 2006; Skaalvik és Skaalvik, 2009). Ezenkívül adott intézményt munkahelyül választva szabályozott szervezeti struktúrába és klímába is be kell illeszkedni (Galicza és Schödl, 1993; Grayson és Alvarez, 2008).

Az elmúlt években a munkahelyi stressz vizsgálatának egyik népszerű modellje a Siegrist-féle (1996, idézi Salavecz, Neculai, Jakab, 2006) *erőfeszítés-jutalom egyensúlytalansága modell*. E szerint ha a kifejtett erőfeszítések s az értük kapott jutalmak aránya nem elfogadható a személy számára, az a kialakuló stresszen keresztül egészségkárosító hatású. A túlvállalás pedig a munkahelyi követelményekkel való megküzdés egy formája, ami a megbecsülés iránti vágyban, fokozott teljesítménykényszerben, a munka és magánélet szétválasztásának képtelenségében nyilvánul meg (Van Vegchel, De Jonge, Schaufeli, 2005, idézi Salavecz, Neculai, Jakab, 2006). Mindez azért különösen fontos, mert a kiégés és az alacsony szintű hatékonyság érzése közvetlenül befolyásolja a diákok iskolai teljesítményét, magatartását (Pas, Bradshaw, Hershfeldt, Leaf, 2010).

A pedagóguspálya tehát kétségkívül nagy érzelmi megterheléssel jár, hiszen a pedagógus saját magánélete súlya mellett szembesül a diákok, szülők, kollégák, s az intézmény problémáival is (Galicza és Schödl, 1993; Petróczy, 1999), ami mondhatni „megágyaz” a kiégés kialakulásának. Ez Maslach (2001)

megfogalmazásában kimerültséggel, cinizmussal és a teljesítőképeség csökkent hatékonyságával járó szindróma, mely elsősorban azoknál jelentkezik, akik professzionálisan foglalkoznak mások szükségleteivel (Maslach és Jackson, 1981, idézi Howard és Johnson, 2004). Háttérben tanároknál a megbecsülés hiánya, a pálya presztízisének csökkenése, a szakma elnöiesedése áll, valamint a dinamikus oktatáspolitikai változások, melyekhez a pedagógusképzés csak lassan alkalmazkodik (2. dok.).

Kérdés, hogy miként csökkenthetjük le azon káros, de többségében kikerülhetetlen tényezők hatását, melyek közt a stressz megbetegít minket, s miként állíthatjuk azokat a magunk szolgálatába (Oláh, 2004). A válaszhoz a megküzdés fogalmán keresztül juthatunk közelebb.

A másik lehetőség: megküzdés és kiteljesedés a pedagóguspályán

A stresszel szembeni védettséghez számos személyiségtényező járul hozzá, melyek protektív szerepe akkor érvényesül leghatékonyabban, ha integrált, koherens egységbe szerveződnek. Ezt a struktúrát Oláh (1999, 2004, 2005) *pszichológiai immunrendszernek* nevezi. A pszichológiai immunitás olyan aktív védettség, mely a pszichológiai immunrendszer összetett kognitív eszközrendszerének birtoklásával és azonnali aktiválási képességével jellemezhető.

A stresszel szembeni ellenálláshoz, megküzdéshez, s ezzel összefüggésben a pályán maradáshoz a tanárok esetében számos erőforrás jelentőségét támasztották alá empirikusan. Ilyenek a rugalmasság (Gu és Day, 2006; Day, Sobart, Kington, Gu, Smees et al., idézi Day, 2007), elköteleződés (Day, 2007; Ritoók, 2008), hatékonyságérzés (Perrewé, Hochwarter, Rossi, Wallace, Maignan, Castro,

Ralston, Westman, Vollmer, Tang, Wan, Van Deusen, 2002; Salavecz, Neculai, Jakab, 2006) és a társas támasz (Brammer, 1991; Györgyiné Koncz, 2004; Kósa, Nauyen, Goodwin, Nizharadze, Emelyanova, 1999; Ritoók, 2008).

E kultúrafüggetlen tényezők azért is fontosak, mert a pedagóguspálya nem használható „ugródeszkeként”, hiszen a szakmai ranglétra fokai igen kis számúak (Salavecz, Neculai, Jakab, 2006). Ezenkívül az iskola nemcsak a diákoknak, hanem a tanároknak is egyfajta „küzdőtér”, ahol sikerességre töreksenek, ugyanakkor az oda vezető utat és céljaikat sokféleképpen definiálhatják (Butler, 2007). Optimális esetben abban bíznak, hogy megszerzték azon oktatói-nevelői ismereteket és készségeket, melyek segítségével képesek pályájukon kiteljesedni (Friedman, 2006).

Ez a *kiteljesedés* szintén fontos védőfaktor a kiégéssel szemben (Loonstra, Brouwers, Tomic, 2009). Ha hiányzik, „egzisztenciális vákuum” alakul ki, az értelem és jelentés nélküli létezés állapota, ami unalommal és az unalom előli sikertelen menekülési kísérletekkel jár. A kiégés fölfogható e vákuum egy speciális formájaként, hisz csökkenet érdeklődéssel, érzelmi kimerültséggel, a kezdeményezés hiányával, valamint a motivációk extrinzik jellegének fölerősödésével jár (Längle, 2003, idézi Loonstra, Brouwers, Tomic, 2009).

Ahogy arról a fentebb már szó volt, *a pálya és az ember élménymódbeli megfelelése a feltétele egy pálya melletti elköteleződésnek, s ezzel összefüggésben a (szakmai) önmegvalósításnak is* (Ritoók, é. n., 2008).

Csikszentmihályi (1997) ezt a megfelelése viszonyt a *flow* fogalmával írta le, ami szerinte nem csupán a személyiség kiteljesedésének, hanem a képességek kibontakozásának is az egyik legfőbb mozgatórugója (Oláh, 2005).

Csikszentmihályi a *flow* (1997, 2007) („áramlat”, „tökéletes/optimális élmény” – Oláh, 2005) nyolc feltételét emeli ki. Legfontosabbnak a szokásosnál nagyobb figyelemráfordítást, illetve azt tartja, hogy a személy birtokolja a szükséges képességeket és ismereteket a tevékenység végrehajtásához. Ez alapján az áramlatélmény a kihívás és a rendelkezésre álló készségek egymáshoz való viszonyában írható le, átéléséhez pedig mindkét tényező magas szintje szükséges (Jackson és Csikszentmihályi, 2001; Csikszentmihályi, 2007). A *flow* alapvető jellemzői még az erőlködéstől mentes elkötelezettség, a mindennapi élet frusztrációitól és aggodalmaitól való szabadulás, a léttel való foglalkozás, a világos célok, a megváltozott időészlelés, az azonnali visszacsatolás és a saját cselekedetek feletti kontroll érzése.

A munka mint áramlat

Minden élő szervezet ideje legnagyobb részét az önfenntartásra használja, mely tevékenység az embernél alapvetően a munka. Ennek mennyisége és minősége igen változó. Csikszentmihályi (1997) egy olasz közmondást¹ idézve kifejti, hogy míg a fejlett készségeket megkívánó és szabadon végzett munka segíti éntünk fejlődését, addig kényszer alatt tevékenykedni fájdalmasan lélekölő. A munka és az áramlat kapcsolatát elemezve érdekes paradoxont tapasztalt (Csikszentmihályi, 1997).

¹ „*Il lavoro nobilita l'uomo, e lo rende simile alle bestie*”, vagyis „*A munka nemesíti az embert – de le is aljasíthatja*” (Csikszentmihályi, 1997, 204. o.).

Az emberek foglalkozásukkal kapcsolatban számolnak be a legtöbb pozitív élményről, mégis, ha tehetnék, kevesebbet dolgoznának. A többség azonban az áramlat ellenére is szívesebben lenne máshol, mint a munkahelyén.

Flow olyan tevékenységben is átélhető, amely a külső szemlélő számára a legkevésbé sem izgalmas, változatos vagy kihívást jelentő, csak meg kell találni a módját, amivel az egyhangúság és mechanisztikusság megtörhető. Ezek a „mikroáramlat” *tevékenységek* segíthetnek a mindennapok elkerülhetetlen nehézségeivel való megküzdésben (Csíkszentmihályi, 1997), akár a munkahelyen is. Az ilyen időtöltések értelmezhetők a kontroll, az irányítás iránti vágy kielégítésére való törekvésként is, hiszen az észlelt kontroll segíti a megküzdést és véd a kiégéstől is (Schmitz, Neumann, Oppermann, 2000).

Csíkszentmihályi (1997) beszámol az emberek egy csoportjáról, akik környezetüket és tevékenységeiket képesek úgy észlelni, alakítani, hogy az rendszeresen flow-t idézzen elő. Ők úgynevezett *autotelikus személyiség szerkezettel* rendelkeznek. Érdemes átgondolni, hogy e képesség miként aknázható ki védőfaktoroként iskolai környezetben, ahol behatárolt és kívülről erősen kontrollált a tanárok tevékenységi köre, a célok sem mindig könnyen megragadhatók, s általában a visszajelzés, a megerősítés is sokat késik. Annál is inkább, mert a „*flow-teremtésre képes autotelikus tanár az, aki monitorozva a tanulók figyelmi teljesítményét, úgy adja át az ismereteket, hogy az számára és tanulóik számára is »flow-élményszámba« megy*” (Oláh, 2005, 133. oldal). Az autotelikus személyiségjellemzők célzott fejlesztése hozzájárulhat nemcsak lelki egészségük megőrzéséhez, fejlesztéséhez, hanem közvetve a diákok jobb iskolai közérzetéhez, tanulási teljesítményéhez is (Oláh, 1999, 2005).

A VIZSGÁLAT

Hipotézisek

1. A vizsgálat egyik célja, hogy föltárja, hogy a munka-flow átélését milyen munkahelyi és személyen belüli tényezők befolyásolják, s ezek a hatások milyen mértékűek.

a) Feltételezzük, hogy a pedagógusok annál gyakrabban élnek át flow-t tanítás közben, minél alacsonyabbnak észlelik a munkahelyi stressz szintjét, minél jobbak megküzdési kapacitásai, minél elkötelezettebbek szakmájuk iránt, s ha diákjaikat minél jobb képességűnek és/vagy motiváltabbnak észlelik, függetlenül a pályán eltöltött időtől.

2. Tisztázni szeretnénk továbbá, hogy a kiteljesedés és kiégés érzése a pályán eltöltött idővel összefüggésben hogyan változik, s ezek alakulásában milyen tényezők játszanak szerepet.

a) Feltételezzük, hogy pedagógusok a pályakezdést követő években, illetve a nyugdíjazást megelőző években mutatják a legalacsonyabb kiégést, s élik meg a legmagasabb szintű kiteljesedésérzést.

b) Továbbá feltételezzük, hogy a legmagasabb szintű kiégésről és ezzel összefüggésben a legalacsonyabb kiteljesedésérzésről a pályakezdés éveit követő időszakban számolnak be a pedagógusok, mely egyfajta mélypontot jelent a pályához való viszonyban.

c) Végül feltételezzük, hogy a kiégés és kiteljesedés alakulásában egyaránt a legfontosabb háttértényező a megküzdés, ezt követően a munkahelyi stressz, majd az elköteleződés, s végül a munka-flow élmény, illetve a diákok észlelt jellemzői.

3. Vizsgáljuk még a megküzdési erőforrások hatását önmagukban, illetve a flow-val interakcióban a pályához való viszony alakulására.

a) Feltételezzük, hogy minél jobbak a személy megküzdési kapacitásai, annál pozitívabb a pályájához való aktuális viszonya, azaz annál kiteljesedettebb (és kevésbé kiégett). Illetve a kevésbé hatékony megküzdéssel jellemezhető pedagógusok esetében annál negatívabb ez a kapcsolat, tehát annál kiégettebbek (és kevésbé kiteljesedettek).

b) A hatékonyabb megküzdők esetében a flow tovább csökkenti a kiégetést, míg a kevésbé hatékony megküzdőknél nincs ilyen hatása.

4. Végül vizsgáljuk a flow és az elköteleződés összefüggéseit az aktuális pályához való viszony alakulásában, illetve ebben az összefüggésben a diákok észlelt jellemzőinek hatását.

a) Feltételezzük, hogy a gyakoribb flow-élmény védőfaktort jelent a magasan elkötelezett személyeknek a kiégetéssel szemben, s hozzásegíti őket a kiteljesedés átéléséhez, míg a kevésbé elkötelezett személyek esetében a flow-nak valószínűleg nem lesz ilyen hatása, esetükben tehát a kiégetés és kiteljesedés ettől függetlenül alakul.

b) Vizsgáljuk még, hogy milyen különbség van a pedagógusok elkötelezettségében a tanított diákok észlelt jellegzetességei és a flow-élmény átélésének gyakorisága függvényében.

Módszer

Eszközök

A vizsgálathoz összeállított kérdőívcsomag öt mérőeszközből és bevezető kérdésekből áll.

A megküzdést a *Pszichológiai immunkompetencia kérdőívvel* (Oláh, 2005) mértük, amely 80 tételből áll, 16 skálára bontható, s számtalan mintán, sokféle változóval összefüggésben kipróbált, jól bevált mérőeszköz (Cronbach-alfa: 0,6–0,8 közötti minden skálán). A megküzdési kapacitások igen széles

spektrumának együttes vizsgálatára alkalmas, melyek koherens rendszerként való működését feltételezi.

A munka közben átélt áramlatélményt egy szituációspecifikus eszközzel, Oláh (2005) *Flow kérdőívvel* vizsgáltuk (Cronbach-alfa: 0,42–0,86 az egyes skálákon). A kérdőív 22, ötfokú skálán megítélendő íteimből áll, melyek arra vonatkoznak, hogy a személy adott környezetben milyen élményeket milyen gyakorisággal él át, miközben flow-csatornában van, illetve az antiflow-élmények közül milyen gyakran tapasztal szorongást, apátiát és unalmat. A szerző maga is javasolja, hogy érdemes a Flow kérdőívvel tanárok körében is vizsgálni.

A munkahelyi stressz operacionalizálása az *Erőfeszítés-jutalom egyensúlytalanság kérdőív* (Effort-Reward Imbalance Questionnaire, Siegrist, 1996, idézi Salavecz, Neculai, Rózsa, Kopp, 2006) rövidített változatával történt. Az eredeti 23 teteles változathoz itt 15 került fölhasználásra, melyeket ötfokú Likert-skálán kellett értékelnie a vizsgálati személyeknek. Az eszköz belső konzisztenciája megfelelő (Cronbach-alfa: 0,77–0,8 közötti). A kérdőív nem végleges változatával készült elővizsgálat pedagógus mintán. Eszerint a magasabb munkahelyi stressz rosszabb mentális állapottal jár (Salavecz, Neculai, Jakab, 2006).

A kiégetést a szakirodalomban általánosan elterjedt *Maslach-féle kiégetés kérdőívének* (Maslach Burnout Inventory, Maslach és Jackson, 1981, idézi Szicsek, 2004) tanárok számára interpretált változatával mértük. Az eszköz 22 tételből áll, melyek a kiégetés három ismert dimenzióját reprezentálják (érzelmi kimerülés, depersonalizáció, csökkent hatékonyság), belső konzisztenciájuk megfelelő (Cronbach-alfa: 0,66–0,91).

A kiteljesedés érzésének mérésére egy magyar nyelven korábban nem elérhető mé-

rőeszközt használtunk. Az *egzisztenciális kiteljesedés skála* (Existential Fulfilment Scale) (Loonstra, Brouwers, Tomic, 2007, 2009, idézi Torma, 2011) 15 tételből áll, melyek öt-fokú Likert-skálán értékelendők. Három faktora egyenként öt-öt tétellel a következők: 1. Az *önelfogadás* (Self-acceptance) skála azt méri, hogy a személy milyen mértékben „igazolja magát” mások előtt, továbbá mennyire utasítja el belső bizonytalanságát és a pszichés függést. 2. Az *önaktualizáció* (Self-actualization) a belső motivációt, a saját ötletek iránti szenvedélyt és azt méri, hogy a személy milyen szabadon valósítja meg ötleteit. A *szelf-transzcendencia* (Self-transcendence) skála arra vonatkozik, hogy a személy mennyire érzi úgy, hogy egy nagy, értelmes Egész része, mennyire fogadja el a transzcendenciát az élete részeként, s mennyire érzi azt, hogy életének értelmes feladata, célja van.

A mérőeszköz belső konzisztenciája nem túl erős, a Cronbach-alfa értékek a magyar fordításban 0,408 és 0,657 közé estek. A megbízhatóság gyenge szintje miatt a vonatkozó eredményeket fenntartással kell kezelni, s további validitási vizsgálatok szükségesek. A fordítás alapján képzett faktorstruktúra közelít a szerzők által közöltekhez (Torma, 2011).

A bevezető kérdések pályával kapcsolatos adatokra (pályán eltöltött idő, pályaváltás stb.), a tanított diákok jellemzőire, a pálya iránti elköteleződés mértékére vonatkoznak.

Eljárás

A kérdőívcsomagot a vizsgálati személyek papír-ceruza formában töltötték ki. A kérdő-

ívek tematikája a pozitívabb jellegűektől haladt a negatívak felé, ami a kitöltés végére a vizsgálati személyekben kellemetlen hangulatot, negatív érzéseket hagyhatott. Ennek kontrollálására érdemes lett volna a résztvevők felének fordított valenciával (negatív kezdet, pozitív folytatás) prezentálni a kérdéseket, az előhangolás hatását kiszűrendő.

Mivel a vizsgálat témája egyértelműen összefügg a munkavégzés személyi és tárgyi feltételeivel, és a vizsgálati személyek megkeresése munkahelyükön keresztül történt, ezért különösen fontos volt a vizsgálatvezetőre és a résztvevőkre vonatkozó etikai jogok és követelmények tisztázása.

Minta

A vizsgálati minta Szabolcs-Szatmár-Bereg megye középfokú oktatási intézményeiben dolgozó pedagógusokból állt össze. A megyeszékhelyről 9, míg a megye egyéb településeiről 8 iskola került a mintába,² melyek mindegyike állami, illetve önkormányzati fenntartású, egy alapítványi finanszírozású speciális szakiskola kivételével, melynek bevonására az általa gyarapított alminta specifikussága miatt volt szükség. A megyeszékhelyen kívüli iskolák többsége az elmúlt évek intézmény-összevonásai és finansziális okok miatt szerkezetileg, s az ott tanuló diákok jellegzetességeit tekintve is igen összetett, így nem sorolható be egyetlen iskolatípusba. Néhány esetben mammut-iskolaként tudtak csak fennmaradni, így előfordul, hogy adott intézmény gimnázium, szakközépiskola, szakiskola és kollégium egyben. A speciális ellátást végző iskolák a megyeszékhelyre összpontosulnak. A mintába nem kerültek be

² Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében közel 50 állami, illetve önkormányzati fenntartású, középfokú oktatási intézmény működik, ebből a megyeszékhelyen 21 található.

egyházi iskolák, melyek szervezeti és szakmai jellemzői jelentősen különböznek az állami intézményektől, ami a minta homogenitását gyengítené.

A mintába kerülés feltétele tehát az volt, hogy a személy pedagógus foglalkozású, s valamely állami vagy önkormányzati fenntartású középfokú oktatási intézmény aktív dolgozója legyen.

A részt vevő középiskolák pedagógusainak megkeresése és bevonása két úton történt. A megyeszékhelyen a vizsgálatvezető személyes találkozás keretében kérte föl az iskolákat a közreműködésre, míg a Nyíregyházán kívüli intézmények Mátészalka város TISZK szervezetén keresztül váltak elérhetővé, az iskolai igazgatók támogató beleegyezésével.

A vizsgálatban összesen 280 fő vett részt (180 nő és 91 férfi, 9 fő nem adott választ). Iskolatípusonként a vizsgálati személyek száma a következőképpen alakult: szakiskola és szakközépiskola – 35 fő, szakközépiskola – 106 fő, szakközépiskola és gimnázium – 83 fő, gimnázium – 24 fő, speciális szakiskola – 23 fő. A nemi megoszlás tükrözi a Magyarországon annyira jellemző „elnőiesedést” (66,4%) a pedagógusi pályán, habár a férfiak aránya (33,6%) ebben a mintában meglehetősen magasnak mondható (2. dok.). Több intézményben létszámuk meg is haladja a nőkéét, illetve a nemi megoszlás kiegyenlített, ami ezen iskolák műszaki-technikai profiljából adódik (részletesen lásd: Torma, 2011). Az alábbi ábra a minta nemi megoszlását mutatja az oktatási intézmény és a település típusa szerint (1. ábra).

A mintában az életkori átlag 39,63 év (szórás: 9,372, minimum: 24 év, maximum: 62 év). Az életkor szerinti nagy szórás előnyös a kutatási kérdések szempontjából, hiszen pályakezdők és hosszú ideje a szakmában dolgozók jellegzetességeit egyaránt

vizsgálni szeretnénk. A nők (39,14 év) és férfiak (39,92 év) átlagéletkora közt kevesebb mint egy év az eltérés, utóbbiak javára. Hasonlóan homogén a minta az életkori átlagok szempontjából iskolatípusok szerinti bontásban is [$F(37) = 1,028, p > 0,1$].

A pályán eltöltött évek száma átlagosan 15,27 év (szórás: 9,59). A mintában vannak pályakezdők, akik csak néhány hónapja álltak munkába, míg a leghosszabb ideje pedagógusként dolgozó személy 42 éve van a pályán. Jelenlegi munkahelyükön a vizsgálati személyek átlagosan 11,24 éve dolgoznak (szórás: 8,23), az egy munkahelyen eltöltött leghosszabb idő 40 év. A megkérdezett tanárok kevesebb mint fele dolgozik első munkahelyén (41,78%), s a többség legalább egy munkahelyváltáson átesik pályája során.

Eredmények

Az elemzéseket az SPSS 17.0 statisztikai elemzőprogram és az Excel 2007 táblázatkezelő segítségével végeztük.

A leíró statisztikákat, a csoportok közötti különbségekre vonatkozó adatokat, valamint a regressziókat összefoglaló részletes táblázatokat lásd a vizsgálatot teljes terjedelmében bemutató szakdolgozatban (Torma, 2011).

A munka-flow háttere, vagyis mitől függ az „áramlat”

Az első hipotézisben a munka-flow átélését befolyásoló személyen belüli és munkahelyi tényezők összefüggéseit vizsgáltuk, nevezetesen a tanított diákok észlelt jellemzőinek, a munkahelyi stressznek, a pályán eltöltött évek számának, az elkötelezettségnek és a megküzdési kapacitásoknak a hatását. Ennek tesztelésére többszörös lineáris regresszióelemzést végeztünk (stepwise-módszerrel).

A független változók által megmagyarázott variancia 31,4% a szélsőséges esetek

közepes szintű szórása mellett [Std. Error of Estimate: 6,17, $F(3) = 34,026$, $p < 0,05$]. Az elemzés három változó szignifikáns hatását mutatta (standardizált béta-együtthatókkal): megküzdés (0,508), a pályán eltöltött évek száma (0,158) és az elköteleződés (0,134). Tehát azok a pedagógusok élnek át gyakrabban flow-t tanítás közben, akiknek fejlettek a megküzdési kapacitásai, hosszabb ideje vannak a tanári pályán és elkötelezettebbek kollégáiknál.

Megállapíthatjuk, hogy az első hipotézis részben sikerült igazolni, hiszen a *gyakoribb munka-flow élményhez valóban magasabb szintű elköteleződésre és igen hatékony megküzdési kapacitásokra, erőforrásokra van szükség, ugyanakkor a pályán eltöltött idő legalább ilyen fontos* (szemben a hipotézisben foglaltakkal). Tehát az, hogy valaki hosszabb ideje van a tanári pályán, fontos szerepet játszik a flow átélésének gyakoriságában. Ugyanakkor a diákok észlelt jellegzetességeinek és a munkahelyi stressz különböző aspektusainak nincs jelentős szerepe az áramlatélmények előfordulási gyakoriságában, habár az összefüggés a várt irányú.

A pályához való viszony a „személyes térben” és időben

A második hipotézis keretében vizsgáltuk, hogy a pályán eltöltött évekkkel összefüggésben hogyan alakul a kiégés és kitaljesedés, s ennek háttérben milyen tényezők játszanak szerepet.

Kiégés

A kiégés esetében a következő független változók hatását vizsgáltuk: iskola típusa, pedagóguspályán eltöltött évek száma, tanított diákok észlelt jellemzői, életkor, elköteleződés, stressz (jutalom, erőfeszítés, túlvállalás), megküzdés és flow-élmény gyakorisága.

A változók hatását többszörös lineáris regresszioelemzéssel (stepwise) vizsgálva hat független változó szerepelt szignifikáns hatással a modellben (standardizált béta-együtthatókkal): megküzdés (-0,314), erőfeszítés (0,294), flow (-0,242), stressz: jutalom (0,177), kitaljesedés (-0,127), elköteleződés (-0,091). A hat, számottevő hozzájárulással bíró változó a kiégés varianciájának 64,6%-át magyarázza meg, s így a reziduálisok szórása is lecsökken (11,62) [$F(5) = 73,861$, $p < 0,05$] ahhoz képest, amikor az összes tervezett független változót bevontuk (enter).

Eszerint *azok a pedagógusok a leginkább kiégettek, akiknek szegényesek a megküzdési kapacitásai, magas szintűnek érzékelik a munkahelyi terhelést, ritkán élnek át flow-t, kevésbé elkötelezettek és ritkábban számolnak be a kitaljesedéssel összefüggő érzésekről*. A pályán eltöltött időnek és a tanított diákok észlelt jellemzőinek viszont nincs jelentős magyarázó ereje a modellben.

A második hipotézis *a)* és *b)* pontja azt vizsgálja, hogy a kiégésben milyen eltérések vannak a pályán eltöltött idő függvényében. Ahogyan a regresszioelemzésből látszott, ennek a változónak önmagában nincs szignifikáns magyarázó ereje, amit az egy szempontos ANOVA is alátámaszt [$F(43) = 1,369$, $p > 0,1$], de elképzelhető, hogy a főbb független változókkal interakcióban kimutathatók finom különbségek. Mivel ez csak „mesterséges csoportra bontással” ellenőrizhető, ami a cellák hiányos feltöltöttsége, illetve a változók folytonos jellege miatt is problémás, a vonatkozó elemzések itt nem szerepelnek (lásd Torma, 2011).

Megállapíthatjuk, hogy a második hipotézis kiégésre vonatkozó felvetései részben igazolódtak, hiszen a kiégés magyarázatában súlyuk szerint a következő sorrendben léptek be a modellbe a független változók:

megküzdés, stressz, flow, elköteleződés. Várakozásunkkal ellentétben a flow az elköteleződésnél jelentősebb szerepet játszik a kiégés magyarázatában. Az egyes pályaszakaszok között azonban a kiégés mentén nem volt kimutatható jelentős különbség [2. hipotézis *a*) és *b*) pontjainak kiégésre vonatkozó részei], habár a kiégés eltérő szintje figyelhető meg több pályaszakasz között a tanított diákok észlelt jellemzői, a stressz, a megküzdés és a flow tekintetében (lásd Torma, 2011).

Kiteljesedés

A kiteljesedést meghatározó tényezők elemzésekor is a kiégésnél bevont független változókkal dolgoztunk.

Lineáris regresszióelemzéssel (stepwise) vizsgálva a kiteljesedést befolyásoló változókat azt láthatjuk, hogy csak három független változó került be a modellbe (standardizált béta-együtthatóikkal): megküzdés (0,484), kiégés (-0,266) és az életkor (0,119). Az így megragadott variancia 47,4%, tehát kismértékben emelkedik is a független változók számának csökkentése után (az enter-módszerhez képest), ami gazdaságos megoldást ajánl, hiszen a reziduálisok szórása itt is alacsony (4,894). A megküzdés és kiégés változók között interferencia tapasztalható, utóbbi belépésével a megküzdés magyarázó ereje jelentősen csökken (0,649-ről 0,469-re).

A kiteljesedés érzését annál nagyobb mértékben élik meg a pedagógusok, minél jobbak megküzdési kapacitásaik (minél kevésbé kiégettek), illetve életkoruk emelkedésével. A második hipotézis idevonatkozó része tehát részben igazolást nyert. A flow-nak, az elköteleződésnek és a munkahelyi stressznek azonban nem volt szignifikáns hatása.

A hipotézis másik része a pályán eltöltött idő szerinti különbségekre vonatkozik. A kiteljesedés esetében nincs különbség ebből

a szempontból [$F(3, 261) = 2,088, p > 0,1$], s a post hoc tesztek szerint az alcsoportokat vizsgálva sincs.

A második hipotézis kiteljesedésre vonatkozó föltevésai is csak részben bizonyultak igaznak, hiszen a minél hatékonyabb megküzdési képesség és a tanított diákok észlelt jellegzetességei (minél jobb képességűnek és motiváltnak, illetve speciális szükségletűnek észlelt tanulók) fontosak a kiteljesedés érzésének megélése szempontjából, ugyanakkor az elköteleződésnek, a flow-nak és a munkahelyi stressznek ez esetben nincs jelentős hatása. A pályán eltöltött évek sem fedtek le önmagukban szignifikáns varianciáhozadot, tehát a hipotézis e tekintetben nem igazolódott.

Kiégés és kiteljesedés

A második hipotézisben a kiégés és a kiteljesedés alakulását vizsgáltuk a pályán eltöltött idő függvényében, illetve ezek háttértényezőit is elemeztük. A nemlineáris regresszióelemzések alapján a pályán eltöltött évek számának nincs szignifikáns magyarázó ereje a kiégés és kiteljesedés alakulására.

Tehát minél magasabb szintű kiégésről számol be egy pedagógus, annál kevésbé éli meg az egzisztenciális kiteljesedés érzését, függetlenül attól, hogy mióta van a tanári pályán. Ezek alapján a kiégés és a kiteljesedés érzése fölfogható a pályához való viszony két szoros kapcsolatban álló, de mégsem egymás ellenpólusaként létező konstruktumként, azaz a kiteljesedés alapján a kiégés meglehetősen jól bejósolható.

A második hipotézissel kapcsolatban a következő összegző megállapításokat tehetjük. Először: a kiégés és kiteljesedés alakulásában fontos közös pont a megküzdési kapacitások fejlettsége és sokszínűsége. A kiégés magyarázatában jelentős változók még a munkahelyi stressz, a flow és az elkötele-

ződés. A kiteljesedés szempontjából pedig csak a tanított diákok észlelt jellemzője játszik jelentős bejósoló szerepet a megküzdésen kívül. Másodsor: a pályán eltöltött éveknél önmagában nincs, s más változókkal interakcióban is csak csekély hatása van a pályához való viszony alakulására.

Megküzdés a pályáért

Harmadik hipotézisünk célja, hogy a megküzdés szerepét elemezze a pályához való viszony alakulásában, illetve a flow és a megküzdés esetleges interakcióját.

Ha csupán azt ellenőrizzük, hogy a pályához való viszony alakulásában milyen magyarázó erővel bír a megküzdés, a hatás már akkor egyértelmű. A megküzdés a kiegészéssel erős, negatív irányú szignifikáns kapcsolatban van ($r = -0,684$), míg a kiteljesedéssel majdnem ilyen erős, de pozitív irányú összefüggésben ($r = 0,674$). Ha csak ezt a két-két tényezőt vizsgáljuk a regresszióelemzésben, látható, hogy a megküzdés a kiegészés varianciájának 46,5%-át [$F(1) = 200,289$, $p < 0,05$], míg a kiteljesedésnek 45,2%-át magyarázza [$F(1) = 186,795$, $p < 0,05$]. Ennek a jelentős megmagyarázott hányadnak a háttérben az állhat, hogy a megküzdést a Pszichológiai immunkompetencia kérdőívvel operacionálizáltuk, ami igen sok konstruktumot magába foglaló mérőeszköz, a személy coping-forrásainak széles körét ragadja meg.

A pszichológiai immunrendszer működését alrendszerenként elemezve látható, hogy a kiegészés varianciájának legnagyobb részét az önszabályozó alrendszer írja le (Stand. Beta: $-0,406$), ezt követi a megközelítő-monitorozó ($-0,289$), végül a mobilizáló, alkotó-végrehajtó alrendszer ($-0,147$), függetlenül a pályán eltöltött évek számától [$F(4) = 77,645$, $p < 0,05$]. A kiteljesedés esetében pedig következő a sorrend [$F(4) = 52,317$, $p < 0,05$]

(Stand. Beta együtthatókkal): megközelítő-monitorozó (0,425), önszabályozó (0,196), mobilizáló, alkotó-végrehajtó alrendszer (0,176). Itt azonban a pályán eltöltött évek számának (Stand. Beta: 0,111) is szignifikáns magyarázó szerepe van.

Tehát minél jobbak a tanárok megküzdési kapacitásai, annál kevésbé kiégettek, s annál magasabb szintű kiteljesedésről számolnak be. A kiegészés „megelőzésében” az önszabályozó alrendszer hatékony működése a legfontosabb, míg a kiteljesedés eléréséhez a megközelítő-monitorozó alrendszer minél magasabb szintű aktivitása szükséges.

Azt, hogy a flow milyen hatással van a megküzdéssel együtt a pályához való viszony alakulására [3. hipotézis *b*) pontja], szintén lineáris regresszióelemzéssel vizsgáltuk. Eszerint a magasabb szintű kiteljesedés érzést a megküzdés és flow együttesen nagyobb mértékben ragadja meg [46,2%, reziduálisok szórása: 5,04, $F(2) = 95,109$, $p < 0,05$], mint a kiegészés önmagában. A kiegészés esetében pedig a megküzdés és flow a variancia 52,2%-át magyarázza [reziduálisok szórása: 13,66, $F(2) = 122,039$, $p < 0,05$].

A harmadik hipotézis *a*) pontja tehát egyértelműen igazolódott, hiszen *a megküzdés segíti a kiteljesedés érzésének kialakulását, illetve hozzájárul a minél alacsonyabb szintű kiegészéshez. A b) pont, miszerint a gyakoribb flow-élmény pozitív hatással van a pályához való viszony alakulására, szintén igazolódott, de védő szerepe nemcsak a magasán elkötelezett személyek esetében van, hanem mindenkinél.*

Elkötelezettség és áramlat

A negyedik hipotézis a pálya iránti elköteleződés és a munka-flow összefüggéseit vizsgálja a különféle pályaszakaszokban, illetve a tanított diákok észlelt jellemzői függvényében.

A korábbi gondolatmenethez illeszkedve az elköteleződés és az áramlat hatását először lineáris regresszióelemzés segítségével vizsgáltuk, hogy föltárjuk, milyen irányú és nagyságú magyarázó erővel bír az elkötelezettség és a pályán eltöltött idő együttesen a pályához való viszony alakulására [4. hipotézis *a*) pont]. A kiégés [5,9%, reziduálisok szórása: 18,95, $F(2) = 17,615$, $p < 0,05$] és a kiteljesedés [1,9%, reziduálisok szórása: 6,76, $F(2) = 4,412$, $p < 0,05$] esetében is elhanyagolható a két változó által megmagyarázott variancia, ugyanakkor az összefüggés szignifikáns és a várt irányú. Tehát *az elkötelezettebb személyek valamelyest kevésbé kiégettek és nagyobb szintű kiteljesedést élnek meg kevésbé elkötelezett kollégáiknál.*

Ha a modellbe bevonjuk a diákok szempontját [4. hipotézis *b*) pont] is, azaz, hogy milyenek észlelik őket a pedagógusok, a megmagyarázott variancia csak kismértékben emelkedik a kiégés esetében, míg a kiteljesedés esetében csökkenés tapasztalható (kiégés: 6,1%, kiteljesedés: 1,3%). Ennek a változónak nincs szignifikáns hatása sem a kiégés, sem a kiteljesedés szempontjából. Tehát a 4. hipotézis *b*) pontját nem sikerült igazolni.

Megvitatás

Jelen kutatás fő célkitűzése az volt, hogy középiskolai pedagógusok pályához való viszonyát és ezzel összefüggésben lelki egészségük, integritásérzésük alakulását vizsgálja a pályán eltöltött idő függvényében. A legfőbb kérdés az volt, hogy milyen munkahelyi és személyen belüli tényezők játszanak ebben szerepet, s miként vezetnek oda, hogy egy pedagógus szakmájában kiteljesedést, illetve kevésbé szerencsés esetben kiégést él meg. A másik központi törekvés az áramlat-élmény szerepének vizsgálata a pályához

való viszony alakulásában, illetve a munkafoly háttértényezőinek föltárása volt.

„Pedagógussághoz” való viszonyok: a kiégés és kiteljesedés háttere és összefüggései

Az ember életének állandó és nélkülözhetetlen része a stressz, mely az életben maradás feltétele, ugyanakkor veszélyeket is rejt magában, amennyiben tartósan fennálló, relatíve alacsony intenzitású, ugyanakkor kiküszöbölhetetlen tényezőkről van szó (Stauder, 2007). Az egyik ilyen állandó stresszor a munkahely, ahol Siegrist (1999, idézi Salavecz, Neculai, Jakab, 2006) szerint a jutalmak és erőfeszítések egymáshoz való viszonya a kulcs a testi-lelki egészség alakulásában. Amennyiben ezek kiegyensúlyozatlanok, azaz az erőfeszítések jelentősebbek, mint az értük kapott anyagi és erkölcsi „honorárium”, a személy distresszt él át.

Ez a jelenség különösen gyakran fordul elő a segítő szakmák képviselőinél, így a pedagógusoknál is. Háttérében többek között az áll, hogy visszajelzést, megerősítést ritkán, illetve csak jelentős késéssel kapnak, hiszen a diákok nem mindig érnek el látványos eredményeket, manapság nem is igazán hálásak a tanulás lehetőségéért. A társadalomban pedig általános jelenség a pedagógusok leértékelése, továbbá anyagi megbecsülésük is jelentős kívánnivalókat hagy maga után, hogy csak néhány rizikótényezőt említsünk. Mindez mondhatni „megágyaz” a munkával összefüggő egészségkárosodásnak, így a kiégésnek.

A szakirodalomban konszenzus van a kiégés jellemző tünetei és kialakulásának szakaszos jellege tekintetében, ugyanakkor szakmánként hangsúlyeltolódások tapasztalhatók. A három fő tünetcsoport az érzelmi kimerülés, a deperszonalizáció és a személyes hatékonyság érzésének csökkenése. *A vizsgáltunkban részt vevő pedagógusok az érzelmi*

kimerülés tekintetében a legveszélyeztetettebbek, illetve személyes hatékonyságérzésük is alacsony szintű.

A kiégés legfontosabb háttértényezői, magyarázó faktorai a megküzdés, az elköteleződés és a munkahelyi stressz voltak. Előbbiek fontos védőfaktorok jelentenek, míg utóbbiak fokozzák a tünetegyüttes kialakulásának valószínűségét. A kiteljesedés érzésének megélésére a megküzdés mellett az életkor, és kisebb mértékben a tanított diákok észlelt jellegzetességei hatnak, míg a flow, a munkahelyi stressz és az elköteleződés nem olyan lényegesek.

A tanított diákok észlelt jellemzőinek hatása igen elgondolkodtató eredményeket hozott annak ellenére, hogy szignifikáns magyarázó ereje csak a kiteljesedés esetében volt. Nevezetesen azok a pedagógusok, akik olyan diákokat tanítanak, akik valamilyen fizikai, mentális vagy érzékszervi fogyatékossággal, illetve magatartás- és egyéb pszichés problémával jellemezhetők (speciális szükségletű), alacsonyabb kiégésről és magasabb szintű kiteljesedésérzésről számoltak be, mint a hátrányos helyzetű diákokkal dolgozó kollégáik.

Kézenfekvő magyarázat lehet, ha e különbséget a változtatás, a hatni tudás szubjektív érzése szempontjából értelmezzük. A speciális szükségletű gyerekeknél a pedagógusok inkább érezhetik kezükben a kontrollt, a változtatás esélyét, még ha az lassú vagy csekély mértékű is, hiszen jó esetben megtanulták, hogy egy fogyatékkal élővel hogyan bánjanak, miként érzene el fejlődést. Ezzel szemben a hátrányos helyzetű gyerekek nehézségein egy pedagógus kevéssé tud úrrá lenni, vagy némi változást elérni, hiszen ez esetben a nehézségek forrása a közvetlen, illetve tágabb környezetben rejlik, ami kívül esik az iskola hatókörén, pl. iskolakerülés, hátrányos szociális helyzet stb. Ezen gyerekekkel kapcsolatban a tanárok

nem hiába érzik azt, hogy erőfeszítésük haszontalan, igyekezetük nem talál célba.

Még egy eredményre érdemes részletesebben kitérni a speciális szükségletű diákok tanárait illetően. A szakirodalom (pl. Day, 2007) szerint a pályára lépés első évei után a „világmegváltó vágyak és törekvések” találkozhatnak a realitással, így e pályaszakaszban megnő a kiégés és csökken az elköteleződés érzése. Meglepő módon a speciális igényű diákokkal dolgozók körében ekkor kisebb a kiégés (Torma, 2008, 2011), annak ellenére, hogy az átlagnál kevesebb pozitív visszajelzésre, megerősítésre számíthatnak, mint egészséges diákokkal dolgozó kollégáik, akiknek a 4–5. évre már sikeresen leérettségiző osztályuk lehet.

A diákokat jó képességűnek, motiváltnak észlelő pedagógusok tehát, gondolhatnánk, jóval több megerősítést, pozitív visszajelzést „vesznek” a mindennapokban, ők mégsem túl sokkal kiteljesedettebbek, illetve nem is kevésbé kiégettek kollégáiknál. Itt fölmerülhet Bakker, Demerouti, DeBoer, Schaufeli modellje (2003, idézi Hakanen, Bakker, Schaufeli, 2006) mint interpretációs lehetőség. A „Munkahelyi követelmény-erőforrás modell” szerint ugyanis a magas követelmények és az alacsony erőforrások következménye egyrészt a kiégés, másrészt az elköteleződés csökkenése. A népszerű iskolákban a pedagógusok minden bizonnyal rendszeresen néznek szembe az elitizmus elvárásával, azaz hogy nem a diákok fejlődése az igazán fontos, hanem az iskola hírneve, országos rangsorbeli helye, s ez kétségkívül magas követelményeket szab a vezetőség és önmaguk részéről is munkájukat illetően. Esetükben védőfaktor, egyfajta kárpótlást a tehetséges diákok sikerében rejelő erkölcsi jutalom jelenthet, hiszen az anyagi juttatás iskolatípustól függetlenül közel azonos.

Levonható tehát a konzekvencia: *a pályához való viszony, így a kiégés és kiteljesedés alakulásában nem az számít igazán, hogy milyen az iskola típusa (és presztízse), hanem az, hogy a pedagógusok milyenek észlelik diákjaikat képességeik, taníthatóságuk és a tanuláshoz való hozzáállásuk tekintetében.* A tanulókat differenciáltan jellemző pedagógusok az iskola típusától függetlenül magasabb szintű kiteljesedéssel és alacsonyabb kiégéssel jellemezhetők pályájuk minden szakaszában. Az adatgyűjtés során a fenti irányba mutatott az a szubjektív benyomás, megfigyelés is, hogy a népszerű megyeszékhelyi gimnáziumok pedagógusainak tesztkitöltési hajlandósága messze elmaradt a megyeszékhely más iskoláitól, nem beszélve az azon kívül működő intézményekről.

Számos elképzelés látott napvilágot az elmúlt évtizedekben az életpálya szakaszos szemlélete kapcsán (pl. Super, 1998, idézi Ritoók, 2008; Day, 2007 stb.), mely a pályafejlődés egyes stációit különféle tényezők figyelembevételével különíti el. Jelen kutatás egyik fontos eredménye, hogy *a pályához való viszony alakulásában nem sikerült kimutatni a pályán eltöltött évek jelentős magyarázó erejét, tehát önmagában nem elég hosszú ideje a pályán lenni a pozitív kimenet, a jó pályához való viszony „kifejlesztéséhez”.*

Munka-flow az iskolában: a pedagógusok áramlatélménye

A pedagógusok flow-élménye szerepet játszik a serdülő diákok iskolához való viszonyában, iskolai tanulás közben átélt áramlatélményében (Oláh, 1999), ezért vizsgáltuk, hogy milyen tényezők segítségével ragadható meg a középiskolai tanárok áramlatélménye.

A gyakoribb munka-flow élményhez magasabb szintű elköteleződésre és igen haté-

kony megküzdési kapacitásokra van szükség, ugyanakkor a pályán eltöltött idő legalább ilyen fontos. Tehát az, hogy egy pedagógus hosszabb ideje van a tanári pályán, fontos a flow átélésének gyakoriságában. Ez valószínűleg azzal magyarázható, hogy bizonyos időnek el kell ahhoz telnie, hogy a tanításhoz szükséges skillek, illetve az átadásra szánt ismeretek olyan mértékben készség szintűvé váljanak, hogy a pedagógus már csak magára az oktatásra, az ismeretátadás folyamatára összpontosíthasson (Csikszentmihályi, 2007).

A tanított diákok észlelt jellegzetességeinek és a munkahelyi stressz különböző aspektusainak nincs jelentős szerepe az áramlatélmények előfordulási gyakoriságában. Ez az eredmény több szempontból szerencsés, hiszen *a pedagógusok az átlagosnál nagyobb munkahelyi stresszről számolnak be, ahogyan az más segítő foglalkozásúaknál is jellemző. Ugyanakkor ez nem befolyásolja nagymértékben azt, hogy a tanítás maga élvezetet jelent számukra vagy sem, s az sem elsődleges, hogy „zsenipalántákat” vagy fogvatékkal őket tanítanak-e.*

A flow-élmény feltétele ugyanis az, hogy a feladat kemény legyen, de mégse jelentsen túl nagy kihívást, tehát rendelkezzen a személy a végrehajtásához szükséges képességekkel (Oláh, 1999; Friedman, 2006; Csikszentmihályi, 2007). Itt érdemes röviden kitérni az elköteleződés szerepére a pályához való viszony alakulásában. Az eredmények alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a tanított diákok észlelt jellemzői és a flow együtt sem jelentős háttértényezői az elköteleződésnek, ugyanakkor a kiégés és kiteljesedés szempontjából mégis van jelentősége ezen attitűdnek. Ritoók (2008) longitudinális vizsgálata szerint a pályakrizisekre fogékonyabbak azok, akik hivatásuk iránti mélyebb elköteleződésről számolnak be. Eredménye-

ink szerint azonban kevésbé kiégettek az elkötelezettebb pedagógusok. Természetesen a kiégés csak akkor jelent valódi pályakrizist, amennyiben létrejön a tényleges „kiégettség” (Nagy, 2005), hiszen akkor a személy már valóban képtelen a munkára, s ez akár egzisztenciális krízisbe is torkollhat, ha nem történik valamilyen intervenció. Eredményünk tehát nem mond ellent az idézett kutatásnak.

A vizsgálattal szembeni alapvető kritikai pontot az egzisztenciális kiteljesedés skála magyar adaptációjának használata jelenti, mivel egy még nem megfelelően bemért mérőeszköz alapján következtetéseket levonni kockázatos, s általánosításra kevés lehetőséget ad. Különösen veszélyes ez, ha a „bizonytalan” eszköz a vizsgálat egy központi változóját operacionalizálja.

ÖSSZEGZÉS

Vizsgálatomban arra kerestem a választ, hogy milyen személyen belüli és munkahelyi szempontok játszanak szerepet a tanárok lelki egészségének és pályához való viszonyának alakulásában, így az elköteleződés (Ritoók, 2008) és a munkahelyi stressz bizonyos aspektusai (a túlterheltség, az erőfeszítések és jutalmak aránya) (Siegrist, 1996, idézi Salavecz, Necuali, Jakab, 2006). Továbbá, hogy a megküzdési kapacitások (Oláh, 2005) milyen együttállása hat kedvezően az életpálya pozitív irányú fejlődésére, kiteljesedésére, s mi az, ami hátráltatja, esetleg ellehetleníti?

Másik fontos célkitűzésem az volt, hogy a flow esetleges protektív szerepét vizsgáljam a krónikus munkahelyi stresszorokkal és a kiégettséggel szembeni védekezésben, illetve a munka során átélt áramlatélmény hozzájárulását a kiteljesedés érzésének kialakulásához.

Hogy hogyan is érzik magukat a tanárok és miként „működnek” nagyhatású, felelőségteljes pozíciójukban? A kérdés fontos, hiszen a pedagógusok is emberek, érzésekkel, vágyakkal, célokkal, családdal és saját gyermekekkel, miközben napjaik nagy részét „pótgyermekekkel” töltik. *A pedagógusok (testi-) lelki egészségének állapota tehát nem személyes kérdés, nem magánügy, és legkevésbé sem csak az ő felelősségük, hiszen nap mint nap a következő nemzedék fejlődéséért, kibontakozásáért dolgoznak* (jó esetben). A felnövekvő fiatalok számára pedig állandóan szem előtt lévő, vállalt vagy éppen megtagadott, de mindenképpen releváns mintát jelentenek. Ennek a „mintának” a minőségében pedig döntő szerepe van a mindenkori mentális állapot alakulásának.

A kiégés és kiteljesedés háttérében a legfontosabb magyarázó tényezőnek a megküzdés bizonyult, melynek hatását a flow csak tovább erősítette. Fontos eredmény ezen kívül, hogy a tanított diákok tanári megítélésének, észlelt jellemzőinek van szerepe a pályához való viszony alakulásában, s nem a tényleges képességüknek vagy motivációjuknak.

A fenti összegzés tükrében egyetérthetünk a mottóban olvasottakkal: a tanítás, a tanári pálya választása valóban tekinthető az optimizmus egyik legnemesebb megnyilvánulásaként.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A jelen vizsgálat megszületéséhez nélkülözhetetlen volt a 17 részt vevő iskola vezetőinek és pedagógusainak, Mátészalka TISZK szervezetének segítségével, kitaró együttműködése, valamint témavezetőm és mentorom, dr. Ritoók Magda szakmai és emberi támogatása, amiért mindnyájuknak köszönettel tartozom!

SUMMARY

Teacher-careers: Paths and possibilities from burnout to professional fulfilment

Background and aims: Nowadays, choosing a profession does not necessarily have to be a whole-life commitment. Therefore it is important as well as interesting to analyse how personal (coping, commitment) and work factors (stress, years spent in the given profession, students) influence the relation to profession throughout the life-span, in this case among teachers.

Methods: We used self-administered questionnaires to examine how the above factors explain the emergence of burnout and fulfilment.

Results: Our results show that coping skills are the most important components in relation to profession, and this affect is even more predicting together with flow, and independent on years spent in the career. Teachers' commitment and perception of their students' characteristics does not have a significant influence on burnout or fulfilment. It is helpful to encourage the experience of the work-flow, because it helps to increase the level of (professional) fulfilment and a more positive attitude towards the profession. An additional yield of this study is that we have prepared the Hungarian translation and adaptation of the Existential Fulfilment Scale (Loonstra, Brouwers, Tomic, 2006, 2009), the psychiatric properties of which seem to be good.

Conclusions: Positive effects of flow should not be ignored given that flow improves professional fulfilment and therefore improves the attitude towards the profession of teaching. Furthermore, this factor adds not only to the protection of teachers' wellbeing, but also improves the welfare and performance of children in the school environment.

Keywords: burnout, fulfilment, flow, coping, work stress, relation to profession, teachers, Existential Fulfilment Scale

IRODALOM

- BAKKER, A. B., DEMEROUTI, E., DEBOER, E., SCHAUFELI, W. B. (2003): Job demands and job resources as predictors of absence duration and frequency. *Journal of Vocational Behavior*, 62. 341–356. (Idézi Hakanen, Bakker, Schaufeli, 2006.)
- BRAMMER, L. M. (1991): *How to cope with life transitions: the challenge of personal change*. Hemisphere Publishing Co., Washington D. C. Kivonat. (Fordította: Csillag Judit.)
- BUTLER, R. (2007): Teachers' achievement goal orientations and associations with teachers' help-seeking: examination of a novel approach to teacher motivation. *Journal of Educational Psychology*, 99. 241–252.
- CSÍKSZENTMIHÁLYI M. (1997): *Flow, az áramlat. A tökéletes élmény pszichológiája*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- CSÍKSZENTMIHÁLYI M. (2007): *A fejlődés útjai. A harmadik évezred pszichológiája*. Nyitott Könyvműhely, Budapest.
- CSIRSZKA J. (1963): A pályaválasztási szaktanácsadás mint tudományos tevékenység. *Pszichológiai Tanulmányok. V.* Akadémiai Kiadó, Budapest. (Idézi Ritoók, kézirat.)

- DAY, C. W. (2007): *Committed for life? Variations in teachers' work, lives and affectiveness*.
Forrás: christopher.day@nottingham.ac.uk
- FRIEDMAN, I. A. (2006): The bi-polar professional self of aspiring teachers: Mission and power.
Teaching and Teacher Education, 22 (6). 722–739.
- GALICZA J., SCHÖDL L. (1993): *Pedagógusok gubancjai. A lelki egészség megőrzésének lehetőségei a pedagóguspályán*. Korona Kiadó, Budapest.
- GRAYSON, J. L., ALVAREZ, H. K. (2008): School climate factors relating to teacher burnout: A mediator model. *Teaching and Teacher Education*, 24 (5). 1349–1363.
- GU, Q., DAY, C. (2006): Teachers resilience: A necessary condition for effectiveness. *Teaching and Teacher Education*, 23 (8). 1302–1316.
- GYÖRGYINÉ KONCZ J. (2004): *A pedagógus hivatásához kötődő emberi kvalitások*. Doktori (PhD) értekezés. ELTE PPK, Budapest.
- HAKANEN, J. J., BAKKER, A. B., SCHAUFELI, W. B. (2006): Burnout and work engagement among teachers. *Journal of School Psychology*, 43. 495–513.
- HERR, E. L., CRAMER, S. H. (1992): *Career guidance and counseling through the life span. Systematic Approaches*. Harper Collins, New York. (Idézi Ritoók, 2008.)
- HOWARD, S., JOHNSON, B. (2004): Resilient teachers: resisting stress and burnout. *Social Psychology of Education*, 7. 399–420.
- JACKSON, S. A., CSÍKSZENTMIHÁLYI M. (2001): *Sport és flow*. Vince Kiadó, Budapest.
- KOBASA, S. (1979): Stressful life events, personality and health. An inquiry into hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*. 37. 1–11. (Idézi Brammer, 1991.)
- KOPP M. (2007): A közép-kelet-európai egészségparadoxon. In KÁLLAI J., VARGA J., OLÁH A. (szerk.): *Egészségpszichológia a gyakorlatban*. Medicina Könyvkiadó, Budapest. 51–64.
- KÓSA É., NAUYEN, L. L. A., GOODWIN, R., NIZHARADZE, G., EMELJANOVA, T. (1999): Bizalom és szociális támogatottság a rendszerváltás után. *Alkalmazott Pszichológia*, 1 (3). 31–42.
- KYRIACAU, C. (2001): Teacher stress: directions for future research. *Educational Review*, 53 (1). 17–35. (Idézi Howard és Johnson, 2004.)
- LÄNGLE, A. (2003): Burnout – existential meaning and possibilities of prevention. *European Psychotherapy*, 4 (1). 107–121. (Idézi Loonstra, Brouwers, Tomic, 2009.)
- LOONSTRA, B., BROUWERS, A., TOMIC, W. (2007): Conceptualization, construction and validation of the existential fulfilment scale. *European Psychotherapy*, 7 (1). 5–18.
- LOONSTRA, B., BROUWERS, A., TOMIC, W. (2009): Feelings of existential fulfilment and burnout among secondary school teachers. *Teaching and Teacher Education*, 25 (5). 752–757.
- MASLACH, C., JACKSON, S. E. (1981): *Maslach Burnout Inventory Manual*. Consulting Psychologists Press, Palo Alto, California. (Idézi Howard és Johnson, 2004.)
- MASLACH, C. (2001): Burnout. In *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. URL:<http://www.sciencedirect.com/science/referenceworks/9780080430768>
Letöltve: 2011. 02. 18.
- MASLOW, A. H. (2003/1968): *A lét pszichológiája felé*. Ursus Libris, Budapest.
- NAGY E. (2005): A lelki túlterheltség szociálpszichológiai megközelítése. *Lege Artis Medicinae*, 15 (2). 160–163. URL: <http://www.lam.hu/folyoiratok/lam/0502/14.htm> Letöltve: 2011. 04. 05.

- OLÁH A. (1999): A tökéletes élmény megteremtését serkentő tényezők serdülőkorban. *Iskolakultúra*, 6–7. 15–27.
- OLÁH A. (2005): *Érzelmek, megküzdés és optimális élmény. Belső világunk megismerésének módszerei*. Trefort Kiadó, Budapest.
- OLÁH A. (2004): Megküzdés és pszichológiai immunitás. In BOROSS A. (szerk.): *Bevezetés a pszichológiába: Olvasmányok és feladatok a lélektan alapkérdéseinek tanulmányozásához*. Osiris Kiadó, Budapest. 631–664.
- PAS, E. T., BRADSHAW, C. P., HERSHFELDT, P. A., LEAF, P. J. (2010): A multilevel exploration of the influence of teacher efficacy and burnout on response to student problem behavior and school-based service use. *School Psychology Quarterly*, 25 (1). 13–27. (Abstract)
- PERREWÉ, P. L., HOCHWARTER, W. A., ROSSI, A. M., WALLACE, A., MAIGNAN, I., CASTRO, S. L., RALSTON, D. A., WESTMAN, M., VOLLMER, G., TANG, M., WAN, P., VAN DEUSEN, C. A. (2002): Are work stress relationships universal? A nine-region examination of role stressors, general self-efficacy, and burnout. *Journal of International Management*, 8 (2). 163–187.
- PETRÓCZI E. (1999): A munkahelyi kiégés és kezelése szupervíziós csoportban pedagógusoknál. *Szupervízió*. 2 (2). 15–36.
- RITOÓK M. (2008): *Pályafejlődés – pályafejlődési tanácsadás. Egy negyven évet átfogó longitudinális pályakövető vizsgálat tanulságai*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- RITOÓK M. (é. n.): *Pályalélektan, a pályaválasztás pszichológiája*. (Kézirat). ELTE PPK, Budapest.
- RIVERIN-SIMARD, D. (1991): *Career and social classes*. Meridien Press, Montreal, Canada. (Idézi Ritoók, 2008.)
- SALAVECZ GY., NECULAI K., JAKAB E. (2006): A munkahelyi stressz és az énhatékonyság szerepe a pedagógusok mentális egészségének alakulásában. *Mentálhigiéne és Pszichoszomatika*, 7 (2). 95–109.
- SALAVECZ GY., NECULAI K., RÓZSA S., KOPP M. (2006): Az erőfeszítés-jutalom egyensúlytalanság kérdőív magyar változatának megbízhatósága és érvényessége. *Mentálhigiéne és Pszichoszomatika*, 7 (3). 231–246.
- SCHMITZ, N., NEUMANN, W., OPPERMAN, R. (2000): Stress, burnout and locus of control in German nurses. *International Journal of Nursing Studies*, 37 (2). 95–99.
- SIEGRIST, J. (1996): Adverse health effects of high-effort/low-reward conditions. *Journal of Occupational Health Psychology*. 1 (1). 27–41. (Idézi Salavecz, Neculai, Jakab, 2006.)
- SKAALVIK, E. M., SKAALVIK, S. (2009): Does school context matter? Relations with teacher burnout and job satisfaction. *Teaching and Teacher Education*, 25 (3). 518–524.
- STAUDER A. (2007): Stressz és stresszkezelés. In KÁLLAI J., VARGA J., OLÁH A. (szerk.): *Egészségpszichológia a gyakorlatban*. Medicina Kiadó, Budapest. 153–176.
- SUPER, D. E. (1995): Models of career development. In MARQUES, F., RAFAEL, M. (szerk.): *Career guidance services for the 90's IAEVG*. 47–66. Lisboa. (Idézi Ritoók, 2008.)
- SZICSEK M. (2004): A kiégés és a pszichológiai immunkompetencia összefüggései az ápolói munkában. *KHARÓN Thanatológiai Szemle*, 8 (1–2). 88–131. Forrás: http://onkopszichologia.bencium.hu/?page_id=50 Letöltve: 2008. 11. 30.
- TORMA B. (2011): Pedagóguspályák: Utak és lehetőségek a kiégés és a szakmai kiteljesedés között. Szakdolgozat. ELTE PPK, Budapest.

VAN VEGCHEL, N., DE JONGE, J., SCHAUFELI, W. (2005): Reviewing the effort-reward imbalance model: drawing up the balance of 45 empirical studies. *Social Science and Medicine*, 60, 1117–1131. (Idézi Salavecz, Necuali, Jakab, 2006.)

Online források

Mottó: WILCOX, C. URL: <http://www.unnep.eu/unnepiidezetek/pedagogusnapi-versek-idezetek.html> Letöltve: 2009. 01. 07.

E-BOP: A kiegészítés megelőzésének képessége: a foglalkozási elégedettség növelése a szakmaiság erősítésével. (Hivatkozásban: 2. dok.) URL: http://www.ebop.salzburg.at/TEzte/publications%20_%205/articles/EBOP%20Essay%20Hungary%20hu.pdf Letöltve: 2009. 01. 07.

MÚHELY

A PSZICHOPÁTIA ELMÉLETEI

KÖRMENDI Attila – SZKLENÁRIK Péter
Debreceni Egyetem, Pszichológiai Intézet

ÖSSZEFOGLALÓ

A pszichopátia személyiségkonstellációt Cleckley írta le elsőként 1941-es *The Mask of Sanity* című munkájában. A konstruktumról szóló magyarázó elméletek napjainkig jelentős változásokon mentek keresztül az empirikus kutatások eredményeinek következtében. Ennek ellenére a mai napig hiányzik egy olyan megközelítés, mely egységesen magyarázza a jelenség minden jellemzőjét.

Tanulmányunk célja a pszichopátiát magyarázni kívánó elméletek rövid bemutatása és értelmezése. A temperamentumjellemzőkön alapuló elméletek mellett foglalkozunk a neurológiai alapokkal, a pszichoanalitikus, kognitív és az evolúciós megközelítésekkel. Külön fejezetben kaptak helyet a pszichopátia mérőeszközei, melyek egyike sem rendelkezik magyar standarddal. Végül a munkapszichológiai szempontból is fontos sikeres (vagy kriminalitás nélküli) pszichopata koncepcióját mutatjuk be.

Kulcsszavak: pszichopátia, pszichopata személyiségkonstelláció, pszichopátiaelméletek, pszichopátia-mérőeszközök

A PSZICHOPÁTIA

A pszichopátia kutatásának kezdeteként Cleckley 1941-ben megjelent, *The Mask of Sanity* című munkáját tekinthetjük, melyben klienseiről írt esettanulmányok alapján gyűjtötte össze a pszichopata személyeknél megfigyelhető jellemzőket (Cleckley, 1981). Cleckley az alábbi 16 kritérium alapján definiálta a pszichopata személyiséget:

1. Felületes báj és jó intellektus
2. Téveszmék, vagy más irracionális gondolkodásra utaló jelek hiánya
3. Idegesség, neurotikus tünetek hiánya
4. Megbízhatatlanság
5. Szavahihetőség, őszinteség hiánya
6. Büntudat, szegény érzésére való képtelenség
7. Nem megfelelően motivált antiszociális viselkedés
8. Rossz ítélőképesség, a hibákból való tanulásra való képtelenség
9. Patológiás énközpontúság, szeretetérzésre való képtelenség
10. Az érzelmi válaszok általános szegénysége
11. A belátás specifikus hiánya

12. Az interperszonális kapcsolatok irányába mutatott érzékenység hiánya
13. Szokatlan, visszataszító viselkedés alkohol hatása alatt, néha anélkül is
14. Öngyilkossággal való fenyegetőzés, melyet ritkán valósít meg
15. Személytelen, közönséges, integrálatlan nemi élet
16. Bármilyen életterv követésére való képtelenség

Cleckley kritériumai alapján több vizsgálatot is folytattak, az eredmények nehezen összehasonlíthatóak feltételezhetően a listában található néhány általános állítás következtében (Kulcsár, 1991). Ezért Hare 1980-ban kidolgozta a Psychopathy Checklistet (PCL), mely börtönökben lévő pszichopáták vizsgálata alapján 22 kritériumot tartalmazott. A skála pszichometriai mutatói megfelelőnek bizonyultak, ám később Hare továbbfejlesztette a PCL-t, így jött létre a Psychopathy Checklist-Revised (PCL-R), melynek pszichometriai mutatói a korábbi változatnál jobbnak bizonyultak. A PCL-R 20 kritérium mentén írja le a pszichopata személyiség jellemzőit, az egyes kritériumokat külső megfigyelők háromfokú skála (0 – egyáltalán nem jellemző, 1 – valamennyire jellemző, de nem domináns, 2 – nagymértékben jellemző) segítségével értékelik (Hare et al., 1990). A PCL-R félig strukturált interjúként használatos, melyet videóra rögzítenek és két független kódolóval értékeltetnek ki. A 20 kritérium a következő:

1. Felszínes báj, sima modor
2. Túlzott önértékelés
3. Stimuláció iránti fokozott igény, unalomra való hajlam
4. Patologikus hazudozás
5. Átverés, manipulativitás

6. Megbánás és büntudat hiánya
7. Sekélyes érzelmi élet
8. Ridegség, az empátia hiánya
9. Parazita életstílus
10. Rossz viselkedéses kontroll
11. Kicsapongó szexuális viselkedés
12. Korai viselkedési problémák
13. Reális, hosszú távú célok hiánya
14. Impulzivitás
15. Felelőtlenység
16. A saját tettek iránti felelősségvállalásra való képtelenség
17. Több rövid távú kapcsolat
18. Fiatalkori bűnelkövetés
19. Feltételes szabadlábra helyezés megsértése
20. Többféle bűncselekmény elkövetése

Cleckley és Hare fent bemutatott kritériumai a pszichopátia két-, három- és négyfaktoros modelljének alapjaként szolgáltak. Mielőtt rátérnénk ezek bemutatására, ki kell emelnünk egy, az elméletek értelmezéséhez is fontos gondolatot, mely szerint a pszichopátia nem egészséges konstrukció.

Ilyen szempont az elsődleges és másodlagos pszichopátia fogalma. Karpman (1948) nézőpontját Cleckley (1981) is átvette. Az elsődleges pszichopátia prototipikus formaként tekinthető, fő jellemzője az alacsony szintű szorongás, melynek következtében megjelenik az antiszociális viselkedés, a büntudat hiánya és a tanulásra, belátásra való képtelenség (Karpman, 1948). A másodlagos pszichopáták ezzel szemben az átlagnál magasabb mértékben tapasztalnak negatív érzéseket, az átlagnál erősebben szoronganak, esetükben az antiszociális viselkedés válasz az intrapszichés konfliktusokra és az érzelmi distresszre. Az elsődleges/másodlagos pszichopátia megkülönböztetése a Levenson-féle önjellemző pszichopátia skálában is megje-

lenik (Levenson et al., 1995). Lykken (1995) Gray elméletéből kiindulva úgy gondolja, hogy az elsődleges pszichopátáknál a BIS (viselkedéses gátló rendszer) alulműködése jellemző, míg a másodlagos pszichopátáknál a BAS (viselkedéses aktiváló rendszer) túlműködése figyelhető meg. Porter (1996) szerint az elsődleges pszichopáták affektív deficitje veleszületett, míg a másodlagos pszichopátáknál a környezet eredményezi az érzelmi ridegséget (extrém fizikai vagy szexuális bántalmazás, elhanyagolás). Blackburn (1999) empirikus kutatása alapján fogalmazta meg elképzelését, mely szerint a visszavonulás, visszahúzódás mértékében ragadható meg legegyszerűbben a különbség az elsődleges és másodlagos pszichopáták között. Az elsődleges pszichopáták extravertáltak, magabiztosak, alacsony a szorongásszintjük, míg a másodlagos pszichopáták érzelmileg zavartak, alárendelődőek és magasabb a szorongásszintjük. Kimonis és Skeem (2011) értelmezése szerint a két csoport közötti különbség a kétfaktoros modell (Hare, 1991, 1998, 2003) alapján tehető, az elsődleges pszichopáták inkább az érzelmi-interperszonális (szeretetre való képtelenség, bűntudat hiánya, sekélyes érzelmi élet) faktor, míg a másodlagos pszichopáták inkább a viselkedéses (impulzív, antiszociális viselkedés) faktor jellemzőit mutatják.

Láthatjuk tehát, hogy az elsődleges és másodlagos pszichopátia fogalma szerzőnként különbözik.

Egy másik fontos szempont, hogy a pszichopátiás vonások nem dichotom kategóriákként értelmezhetőek, hanem kontinuumként írhatók le, a pszichopátának tekintett egyének a kontinuum egyik szélén helyezkednek el. Ezt a nézetet a pszichopátiával kapcsolatos legtöbb kutatás igazolni látszik, függetlenül a használt mérőeszközöktől és

a vizsgálati mintától (Edens et al., 2006; Hare, 2003; Walters et al., 2008). A kontinuum másik végén a neurotikus személyek helyezkednek el.

A két véglet gyakran megjelenik a szakirodalomban különböző utalások formájában, például Meloy és Shiva (2007) említik meg, hogy a neurotikus pszichopata kifejezés oximoron, illetve McCord és McCord (1964) szerint a pszichopátia a neurózis antitéziseként értelmezhető. Ezek az állítások igazak lehetnek az elsődleges pszichopátákra, azonban a másodlagos pszichopátáknál azonosított impulzivitás és magasabb mértékű vonásszorongás (Levenson et al., 1995; Karpman, 1948) neurotikus személyiségjellemzők jelenlétére utal.

A PSZICHOPÁTIA MÉRŐESZKÖZEI

A PCL-R megbízható mérőeszköznek bizonyult (Hare et al., 1990), azonban gyakorlati alkalmazása körülményes, mivel sok szempontot kell figyelembe venni az egyes jellemzők kiértékelésénél. Ezért Hart, Cox és Hare (1995) megalkották a PCL-R egyszerűsített verzióját, a Psychopathy Checklist – Revised: Screening Versiont (PCL-R: SV). A PCL-R: SV 12 ítemet tartalmaz, melyek közvetlenül a PCL-R itemein alapulnak, a megalkotásuk során a cél az itemeinek egyszerűsítése és lerövidítése volt, anélkül hogy szemantikai tartalmuk elveszne. A PCL-R: SV a normál populáció vizsgálatára is alkalmas. Az egyes ítemekhez értékelését a PCL-R itemeinek értékelésével megegyező módon kell elvégezni. A mérőeszköz részletes elemzése bebizonyította, hogy a PCL-R: SV megbízhatóan lefedi a PCL-R faktorait és használható a pszichopátia vizsgálatához (Cooke et al., 1999).

A pszichopátia vizsgálatához alkalmazható egyik önjellemző kérdőív a Lilienfeld és Andrews (1996) által kidolgozott Psychopathic Personality Inventory (PPI), melynek megalkotásával az volt a céljuk, hogy a pszichopátia szélesebb körben is vizsgálhatóvá váljon. A kérdőív készítése során a szerzők nem az empirikus kritériumok alapján indultak ki, hanem áttekintették a pszichopátiával kapcsolatos szakirodalmat, és minden olyan konstruktum szakirodalmát is, melyek kapcsolatban állnak a pszichopátiával. Ezeket felhasználva alkották meg a PPI itemeit (Lilienfeld–Andrews, 1996). A kérdőív eredeti formája 187 itemet tartalmazott, melyek két faktorba sorolhatók: érzelmi-interperszonális faktor és antiszociális viselkedés faktor. A kérdőív pszichometriai vizsgálata azt mutatta, hogy a PPI által mért jellemzők jól korrelálnak a PCL-R által mért jellemzőkkel (Polythress et al., 1998). Később Lilienfeld és Widows (2005) elvégezték a PPI ismételt elemzését, ennek nyomán létrehozták a Psychopathic Personality Inventory-Revised-ot (PPI-R). A PPI-R 154 itemet tartalmaz, melyek nyolc skálára, valamint két validitásskálára oszthatók. A nyolc skála három faktorba rendeződik:

1. Félelemmentes dominancia: a magas pontszámot elérő személyt stresszel szembeni immunitás és félelemmentes attitűd jellemzi, társas kapcsolatait a manipuláció mentén szervezi.
2. Impulzív antiszocialitás/egocentrizmus: a faktor a machiavellista, másokat kihasználó viselkedést és attitűdöt foglalja magában, valamint a sokszor lázadó, szélsőséges non-konformitást, mások hibáztatását, a jövőre irányuló tervek, elképzelések és aggodalom hiányát.
3. Hidegszívűség: a büntudat, szeretet és empátia, valamint más interperszonális érzésekre való képtelenség.

A kérdőívvel kapcsolatos pszichometriai vizsgálatok kimutatták, hogy közepes mértékű korreláció figyelhető meg a PCL-R itemeivel, a két módszer más-más szempontból vizsgálja a pszichopátia jelenségét, így nem használhatók egymás helyettesítésére (Copestake et al., 2011).

Levenson és munkatársai 1995-ben a normál populáció pszichopátiás vonásainak mérésére készítették a Levenson-féle önjellemző pszichopátia skálát. A kérdőív megalkotásához a PCL kétfaktoros modelljét vették alapul, és az abban leírtakat alakították át olyan formára, hogy azt önjellemző módon lehessen értékelni. A kérdőív 26 itemet tartalmaz, melyek két faktorba rendeződnek 487 egyetemi hallgató vizsgálatai alapján: elsődleges pszichopátia (önző, rideg, érdektelen, manipulatív) és másodlagos pszichopátia (impulzív, gyenge viselkedéskontroll). Az önjellemző pszichopátia skála validálása során további kérdőíveket is felvettek, melyek az antiszociális viselkedést, az élménykeresést, a viselkedéses gátlást, az unalomra való érzékenységet, a stresszel szembeni reakciót és az ártalomkerülést vizsgálták. Az adatok elemzése során azt találták, hogy az önjellemző pszichopátia skála eredményei az elvárt módon korrelálnak a többi mért jellemzővel, például szignifikánsan pozitívan korrelált az antiszociális viselkedéssel, az alacsonyabb szintű viselkedéses gátlással, vagy az unalomra való hajlandóság magas szintjével (Levenson et al., 1995). A vonásszorongással csak a másodlagos pszichopátia állt kapcsolatban. Brinkley és munkatársai (2001) a Levenson-féle önjellemző pszichopátia skála és a PCL-R eredményeit hasonlították össze egy alacsony biztonsági besorolású börtön populációján végzett vizsgálat során. Eredményeik alapján a két vizsgálati eszköz egymáshoz hasonló módon korrelált a bűnözői magatartással, valamint a kábítószer-

használattal kapcsolatban, és hasonlóan megbízhatóan jósolták be a passzív elkerülés feladatokban nyújtott teljesítményt. A két eszköz egymással való korrelációja nagymértékben eltér az egyes vizsgálati személyek között, ami azt mutatja, hogy hasonló, de mégsem teljesen egyforma konstruktumokat mérnek. Lynam, Whiteside és Jones (1999) 1958 fős mintán kapott eredményei támogatják a két-faktoros struktúrát. Továbbá megállapították, hogy a skála alkalmas a normál populáció pszichopátiás vonásainak vizsgálatára. A skála magyar mintán történő validálását a Debreceni Egyetem Pszichológiai Intézetében az Addiktológiai és Kriminálpszichológiai Kutatócsoport munkatársai végzik.

PSZICHOPÁTIA ÉS ANTISZOCIÁLIS SZEMÉLYISÉG

A pszichopátia nem szerepel a nozológiai rendszerekben, tehát nem tekinthető önálló diagnosztikus kategóriaként. A hozzá legközelebb álló kategória az antiszociális személyiségzavar, melyet gyakran a pszichopátia szinonimájaként használnak. Az antiszociális személyiségzavar DSM-IV szerinti diagnosztikus kritériumai között megtaláljuk a szociális normáknak való megfelelési képtelenséget, mások átverését, hazudozást, az irritabilitást, a saját és mások biztonságának figyelmen kívül hagyását, a felelőtlenséget és a büntüdat, megbánás hiányát.

Ha áttekintjük a pszichopátiáról fentebb leírtakat, láthatjuk, hogy az antiszociális személyiségzavar jellemzői a pszichopátiának csak egy részét fedik le. A pszichopátia többfaktoros modelljei alapján látható, hogy az antiszociális személyiségzavar nem fedi el a pszichopátia affektív-interperszonális fak-

torának több jellemzőjét (Hart és Hare, 1989; Verona et al., 2001), többek között a pszichopátiára jellemző szorongáshiányt, félelemmentességet, grandiozitást és a sekélyes érzelmeket. Ezt a nézetet empirikus kutatási eredmények is alátámasztják. Chapman és munkatársai (2003), Edens és munkatársai (2001) és Hare (1996) elítéltek között vizsgálta a pszichopátia és az antiszociális személyiségzavar egymáshoz való viszonyát, és úgy találták, hogy a pszichopataként jellemezhető elítéltek az esetek jelentős részében teljesítették az antiszociális személyiségzavar diagnosztikai kritériumait is, ám az antiszociális személyiségzavarral diagnosztizált elítélteknek csak mintegy a fele tekinthető pszichopátának. A pszichopátia prevalenciája normál populációban 1% (Dolan, 2004), míg az antiszociális személyiségzavaré 0,6% (Lenzenweger, Lane, Loranger és Kessler 2007). Az antiszociális személyiségzavar prevalenciája tehát alacsonyabb, mint a pszichopátiáé.

Az antiszociális személyiségzavar diagnosztikai kritériumai inkább a másodlagos (impulzív, szorongással jellemezhető) pszichopátát írják le. Az elsődleges pszichopátákra nem jellemző a provokálhatóság és az impulzivitás. Továbbá a pszichopáták egyik fontos alcsoportjának, a sikeres pszichopátáknak az azonosítására nem alkalmasak a DSM kritériumok. A készülő DSM-V-ben az antiszociális személyiségzavar diagnosztikai kritériumai között helyet kaphatnak pszichopátiás személyiségjellemzők is: a patológiás személyiségvonások kategórián belül a ridegség, a manipulatív viselkedés és a hosztilitás, vagy az interperszonális funkciók zavara kategórián belül az empátia csökkent mértéke és az intim kapcsolatok kialakításának hiánya.

KÉT-, HÁROM- ÉS NÉGYFAKTOROS MODELLEK

Cleckley (1981) a pszichopátia jellemzői között leggyakrabban interperszonális készség vagy érzelem hiányát említi, ami azon korai nézőpont kialakulásához vezetett, hogy a pszichopátia valamilyen hiányosság következményeként alakulhat ki. A kettős deficit elmélet (vagy kétfaktoros modell) a PCL-R faktoranalízisén alapul (Hare, 1991, 1998, 2003), a feltételezés szerint a pszichopáták deficitet mutatnak az érzelmi-interperszonális (szeretetre való képtelenség, büntudat hiánya, sekélyes érzelmi élet) és a viselkedéses (impulzív, antiszociális viselkedés) jellemzőkben. Patrick (2007) szerint az első faktor az amygdala által közvetített érzelmi válaszokban mutatott deficitet jelenti, melyek a pszichopáták alacsonyabb szorongásszintjében, és kevésbé erős megrezzenési válaszában figyelhetők meg, a második faktor pedig a magasabb szintű kognitív folyamatokban mutatott deficitet jelenti. Ilyen például a viselkedéses gátlásban vagy kognitív kontrollban jelentkező deficit, ami impulzivitáshoz és antiszociális viselkedéshez vezet.

A PCL-R itemeinek további faktoranalízise során Cooke és Michie (2001) úgy találták, hogy a pszichopátiának nem két, hanem három faktora van, melyek hierarchikus sorrendben szervezhetőek a következő módon:

1. interperszonális faktor: a személyes kapcsolatokban mutatott arrogáns, manipulatív viselkedés
2. affektív faktor: érzelmi sekélyesség és impulzivitás
3. életmód faktor: felelőtlen, antiszociális viselkedés.

Az eredményeket keresztvalidálták észak-amerikai és skót mintából származó PCL-R adatokon keresztül (Cooke és Michie, 2001),

és úgy találták, hogy a háromfaktoros modell jól illeszkedik a pszichopátia elméleti modelljéhez. Andershed és munkatársai (2002) a PCL-R-t használva létrehozták a Youth Psychopathic Traits Inventoryt, mely a fiatalok között méri a pszichopátiás vonások jelenlétét. A háromfaktoros modellt több, fiatalkorú bűnelkövetők között végzett tanulmány is támogatja (Andershed et al., 2007; Poythress et al., 2006). Ezenfelül Veen és munkatársai (2011) kultúrák között is általánosíthatónak találta a háromfaktoros elméletet.

A háromfaktoros modellben a pszichopátia konstruktum jellemzéséből kimaradtak azon PCL-R itemek, melyek a bűnözői magatartásra vonatkoztak, mivel az adatok elemzése szerint nem jellemezték elég jól a pszichopátákat (Cooke és Michie, 2001). A szerzők megjegyzik, hogy ez alátámasztja a klinikai gyakorlat során nyert tapasztalatot, valamint azon korai vélekedéseket (Schneider, 1958), melyek szerint a pszichopátia ugyan kapcsolatban áll a bűnözői magatartással, de ez a kapcsolat nem feltételezhető minden esetben. Számos pszichopata személynek nincs bűnözői múltja, ahogy, mint azt korábban is láthattuk, sok antiszociális személyiségként jellemezhető bűnöző nem tekinthető pszichopátának.

Hare (2003) felvetette, hogy négy faktor talán jobban leírását nyújtja a pszichopátia jelenségének. A faktorok a következők:

- interperszonális faktor: manipulatív, arrogáns viselkedés, hazudozás;
- affektív faktor: büntudat, empátia hiánya, sekélyes érzelmek, ridegség;
- életmód faktor: élménykeresés, impulzivitás, felelőtlenység, mások kihasználása, reális célok hiánya;
- antiszociális faktor: rossz viselkedéses kontroll, korai viselkedéses problémák, bűnözői viselkedés.

A kutatások alátámasztani látszanak a négyfaktoros modellt is. Az egyik legkiterjedtebb vizsgálat Neuman és munkatársai (2007) nevéhez fűződik, akik 5964 felnőtt bűnelkövetőt, 1631 kamaszkorú bűnelkövetőt, és 514 főből álló kontrollcsoportot elemeztek a PCL-R és a PCL: YV (fiatalok mérésére szolgáló verzió) használatával. A négyfaktoros modell kielégítően működött mind a felnőtt, mind a kamaszkorú minta esetében, férfiaknál és nőknél egyaránt, csak az egyes itemek használhatóságában volt némi különbség a csoportok között.

Bishop és Hare (2008) úgy találták, hogy mind a négy-, mind a kétfaktoros modell jól alkalmazható, a kétfaktoros modell dimenziói általánosabbak, míg a négyfaktoros modell dimenziói konkrétan, specifikusabban tartalmazzák a pszichopátia jellemzőit.

TEMPERAMENTUMJELLEMZŐKÖN ALAPULÓ ELMÉLETEK

A pszichopátia jelenségét több kutató megpróbálta a temperamentumjellelmzőkben mutatkozó eltérésekkel magyarázni. Lykken (1957) alacsony félelmi hipotézise szerint a pszichopáták fő jellemzője az alacsony szintű félelem, szorongás, ami miatt kevésbé érzékenyek a büntetésre. Ezt vizsgálандó egy „mentális útvesztőt” kreált, mely során a résztvevőknek különböző döntéseket kellett hozniuk, hibás döntés esetén büntetésképpen áramütésben részesültek. A döntéshozatal közben folyamatosan mérték a bőr vezetőképességének változását, mely az érzelmi, szorongásos válaszra utalt. A kísérletben két pszichopata csoport és egy nem pszichopata egyénéből (gimnáziumi tanulókból) álló kontrollcsoport vett részt. A pszichopátákat

Karpman (1948) elmélete alapján két csoportba sorolták (elsődleges és másodlagos pszichopáták).

A büntetés hatására a kontrollszemélyek elektrodermális aktivitása (EDA) nőtt. Az eredmények szerint az elsődleges pszichopáták EDA-ja alacsony mértékben változott és gyorsabban szűnt meg, mint a kontrollcsoport EDA-ja. Ugyanakkor a másodlagos (neurotikus) pszichopáták bőrelenállása hasonló mértékben változott, mint az elsődlegeseké, és tovább fennmaradt. Az elsődleges pszichopáták alacsony mértékben változó és gyorsabban megszűnő EDA-ja a szerző értelmezése szerint azt jelenti, hogy érzéketlenebbek az averzív ingerekre, mint a másodlagos pszichopáták vagy a kontrollcsoport. A pszichopáták büntetésre való érzéketlenségét további tanulmányok is bizonyították (Schachter és Latané, 1964; Schmauk, 1970).

A szelektív félelemhiány hipotézise szerint a pszichopátáknál a félelem észlelése nem globálisan, hanem szelektíven sérül. A pszichopátáknál hiányosság a megrezzenési reakcióban mutatkozik meg. Partick és munkatársai (1993) azt találták, hogy a pszichopáták nem mutatták a normális megrezzenési reakciót negatív ingerek esetén, de pozitív ingerek esetén ez megfigyelhető náluk. Ezt az eredményt később többen is sikeresen megismételték (Herpetz et al., 2001; Pastor et al., 2003). Tehát igazolódni látszik a szelektív félelemhiány hipotézis, valamint az a feltételezés is, mely szerint a deficit az amygdala, az agy érzelmi központjának működésében található, mivel feltételezhetően az játszik szerepet a meglepődési válasz megjelenésében.

A pszichopátiát megkísérelték Gray elmélete szerint magyarázni, mely annyiban hasonlít a szelektív félelemhiány hipotézishez,

hogy nem egy globális deficit alapján értelmezi a jelenséget. Gray szerint két rendszer szabályozza a viselkedéseket (viselkedésgátló rendszer – BIS, és a viselkedésaktiváló rendszer – BAS), ezek közül pszichopátáknál a viselkedésgátló rendszer gyengébb. A viselkedésgátló rendszerből ered a szorongás is, így a rendszer gyengesége az oka az elsődleges pszichopátáknál megfigyelhető alacsonyabb szorongásszintnek. Ám a viselkedést aktiváló rendszerük nem sérült, ezért lehetséges, hogy noha a bőrellenállásuk nem változik szorongást keltő szituációkban, a szívritmusszámuk normális vagy nagy mértékben növekszik (Hare, 1978), ahogy azt Fowles (1980) megfigyelte Lykken kísérletének megisméltésekor. A BIS-BAS rendszer pszichopátiás vonásokkal mutatott kapcsolatot elemezték Hughes és munkatársai (2012) angol egyetemi hallgatókból álló mintán. Az eredményeik alapján azt feltételezhetjük, hogy az egyes rendszerek speciális kapcsolatban vannak a pszichopátia egyes formáival. A BIS rendszer mind az elsődleges, mind a másodlagos pszichopátáknál alulműködik, a tényleges különbség a BAS rendszer működése alapján van. Az elsődleges pszichopátáknál a félelemérzet csökkent, és jutalomorientáltak, míg a másodlagos pszichopátáknál a BAS rendszer aktívabb, ami impulzív élménykeresésben mutatkozik meg. Az elsődleges pszichopátákra ebben a vizsgálatban kevésbé volt jellemző az impulzív élménykeresés.

Eysenck (1977) személyiségelméletében főleg a kriminalitással, a bűnöző személyiséggel foglalkozik, noha azt elismeri, hogy a bűnözők nem alkotnak homogén csoportot. Ám az antiszociális, kriminális viselkedés és a pszichopátia között átfedés található, így röviden érdemes ezzel is foglalkoznunk. Az eysencki személyiségelmélet három dimen-

ziót tartalmaz, melyek az extravertió-introvertiú (E), a labilitás-stabilitás (N) és a pszichoticizmus-szuperegó (P). Az elmélet szerint mindhárom dimenzióknak biológiai alapjai vannak: az N a limbikus rendszer és a környéki idegrendszer erősebb reagálásával jár együtt, az E a corticoreticularis rendszerrel áll kapcsolatban, mely az alparousalszinttel és az ingerelhetőséggel van összefüggésben. Az extravertáltabbaknak alacsonyabb az arousalszintjük és kevésbé erőteljesen válaszol a külső ingerekre, ezért gyakoribb és erőteljesebb külső ingerlésre van szükségük az optimális arousalszint fenntartásához. A P dimenzió szintén az arousalszint fenntartásával áll összefüggésben (Eysenck, 1996). Ezen biológiai alapokhoz kapcsolódik a szocializáció. A folyamatban Eysenck az antiszociális viselkedés büntetését hangsúlyozza, mely kondicionált választ hoz létre a tiltott viselkedéssel szemben (Eysenck, 1977). Mivel az extravertáltaknak alacsonyabb az arousalszintje és kondicionálásuk kevésbé hatásos, a nemkívánatos antiszociális viselkedés fennmaradhat. A fennmaradáshoz szükséges az N dimenzió magas szintje, mely a cselekedet belső hajtóerejét adja. A magas szintű P dimenzió jellemzői (ellenségesség, impulzivitás, egocentrizmus) megtalálhatóak a pszichopátáknál, így feltételezhető a P magas szintje, az elsődleges pszichopátáknál, míg a másodlagos pszichopátáknál az E és N értékek magasak. Az alábbiakban néhány vizsgálatot közlünk, amelyek próbálták empirikusan megragadni az eysencki személyiségelmélet és a pszichopátia kapcsolatát. Hare (1982) alacsony, de szignifikáns korrelációt talált a PCL itemei és a P dimenzió között börtönbüntetésüket töltő rabok vizsgálatakor. Az eredményeket Kosson és munkatársai (1990) is sikeresen megisméltették. Thornquist és Zuckerman (1995)

szintén pozitív korrelációt talált a PCL-R és a P dimenzió között. Végül Harpur és munkatársai (1989) korrelációt találtak a PCL második faktora és az Eysencki személyiség-kérdőív P dimenziója között. Ezek alapján azt mondhatjuk, hogy nem sikerült bebizonyítani a magas extraverzió jelenlétét, az eredmények alapján a P dimenzió (és a hozzá kapcsolódó impulzivitás) áll kapcsolatban a pszichopátiával.

Eysenckéhez hasonló Quay (1965) nézete, aki abból indult ki, hogy a pszichopátákra jellemző tulajdonságok, mint az impulzivitás és a tolerancia hiánya a magas szintű élménykeresés különböző megnyilvánulási formái. Az impulzivitás az élménykeresést szolgálja, segítségével izgalmat, kalandot teremt a személy maga köré, mivel nehezen tűri az unalmat és a rutint. Az élménykeresés során gyakran át is léphetik a jogi és morális korlátokat. Tehát a pszichopátia nem más, mint patológiás mértékű élménykeresés, közvetítő tényezői lehetnek az alacsony reaktivitás az érzékszervi ingerekre, vagy az ingerekhez való gyorsabb hozzászokás.

Az empirikus kutatások inkább alátámasztják Quay elméletét, mint Eysenckét. A pszichopátia és az élménykeresés kapcsolatát több tanulmány is megerősíti (Blackburn, 1978; Quay, 1977). Skrzypek (1969) kísérletében pszichopata és neurotikus egyéneket vizsgált, a rendszertelen stimuláció növelte a pszichopáták komplex mintázatú ingerlések iránti vonzódását. Ugyanakkor Levenson és munkatársai (1995) rámutatnak arra, hogy az élménykereső tevékenységek kedvelése még nem feltétlenül jelenti azt, hogy az adott egyén pszichopata. Tehát azt mondhatjuk, hogy az elmélet inkább a pszichopátákra jellemző viselkedés egy részének leírására alkalmas, mint a jelenség teljes körű megértésére. Ennek értelmezésében segíthet Zuckerman és

munkatársai (1991) elképzelése, mely szerint megkülönböztethetünk impulzív nem szocializált élménykeresést és szocializált élménykeresést is.

A temperamentumjellemzőkön alapuló elméletek képesek a pszichopáták egyes jellemzőinek magyarázatára, azonban a konfliktumot nem lehet kizárólag temperamentumvonások átlagostól eltérő értékével magyarázni.

A PSZICHOPÁTIA NEUROLÓGIAI ALAPJAI

A szelektív félelem hipotézissel kapcsolatban már említettük, hogy a pszichopátákra feltételezhetően sajátos neurológiai működés lehet jellemző. Hare a pszichopátiáról szóló könyvében utal rá, hogy a pszichopátákra sajátos EEG-mintázatok jellemzők, melyek sok esetben jelentősen eltérnek a nem pszichopata egyénekétől (Hare, 1999). Az orbitofrontális kéreg szerepet játszik a pszichopátákra jellemző viselkedési módok megjelenésében, kétoldali sérülése „pseudopszichopátiához” („szerzett pszichopátiához”) vezethet, melynek jellemzője az impulzív viselkedés, a reaktív agresszió, felelőtlenység, valamint problémák a motivációval, empátiával, az előre tervezéssel és a viselkedéses gátlással. Ugyanakkor az orbitofrontális sérülteknél nem figyelhető meg az instrumentális célorientált agresszió és a pszichopátákra jellemző ridegség (Blair, 1997; Damasio, 1994).

Az orbitofrontális léziókban szenvedő betegeknél nehézséget figyeltek meg a beszédhangok és az arcok érzelmi tartalmának megállapításában, ezek egymástól való megkülönböztetésében, a válaszadásban és a döntéshozatalban (Hornak et al., 2003). A pszichopata egyéneknél hasonló problémákat

figyeltek meg. Az említett problémák a pszichopátia négyfaktoros modelljéből a második és harmadik faktorokkal (affektív és életmód faktorok) állnak kapcsolatban, és az impulzivitás, a felelőtlenség, a fokozott élménykeresésnek, valamint az empátia hiányának alapjaként tekinthetőek (Kiehl, 2006).

Az anterior cinguláris cortex egy másik agyterület, melynek működési zavara szerepet játszhat a pszichopata viselkedés kialakulásában. A limbikus rendszer részeként két területe külön funkciók szabályozását végzi: a dorsalis régió szerepe az affektív működés felügyelete, az érzelemszabályozás és a fájdalomészlelés. A caudalis régió szerepe a tudatos felügyelet, többek között a hibák monitorozása, a konfliktusmegoldás és a feladatok közti váltás (Bush et al., 2000). Hornak és munkatársai (2003) kimutatták, hogy kétoldali léziók megjelenése az anterior cinguláris cortexben olyan hatással vannak a viselkedésre, melyek hasonlítanak az orbitofrontális kéregben megjelenő léziókat követő fent említett viselkedésváltozáshoz. Kiehl (2006) kimutatta, hogy a jobb oldali anterior cinguláris kéreg aktivitási szintje összefüggésben van az ártalomkerülés szintjével, mely a pszichopatáknál alacsony. Itt a pszichopátia négyfaktoros modelljéből a második (affektív) és a harmadik (életmód) faktorok azonosíthatóak, melyek az empátia hiányához, sekélyességhez, impulzivitáshoz és felelőtlenséghez vezetnek (Kiehl, 2006).

Az amygdala szintén a limbikus rendszer része, az agy érzelmi központjának is nevezik. Scott és munkatársai 1997-ben demonstrálták, hogy amygdalaserülést követően a személyeknél csökken bizonyos affektív ingerek feldolgozásának képessége, például a dühös vagy félelemmel teli arcok megkülönböztetése, vagy a nyelvi inger érzelmi tartalmának felismerése (Funayama et al., 2001). Az

amygdala szerepet játszik az érzelmi tartalmú nyelvi ingerek felismerésében is, a felnőtt pszichopáták és pszichopátiás vonásokat mutató gyerekek rosszabbul teljesítenek az érzelmi szavakat magukban foglaló lexikális döntési feladatban (Loney et al., 2003). A négyfaktoros modellből a korábban is említett második és harmadik faktoron kívül a negyedik, antiszociális faktor is kapcsolatban állhat az amygdala deficitjével (Kiehl, 2006). A pszichopátiában megfigyelhető egyes deficitek tehát az agy különböző területeinek problémás működéséhez köthetőek.

A pszichopátia neurológiai alapjainál kiemelt fontosságú lehet a Damasio (1994) által kidolgozott szomatikus marker hipotézis. A szomatikus marker hipotézise szerint választási helyzetben nem kizárólag a gondolkodás és az érzelmeik határozzák meg a döntést. A döntésben szerepet játszik egy testi érzet formájában jelentkező jelzés, mely az egyes lehetőségeket értékeli jónak vagy rossznak. Az agyban a ventromediális frontális kéreg látja el a közvetítő szerepet a tényleges tudás és a szomatikus érzet között.

Az Iowa Gambling Tasket (Bechara et al., 1994), a döntéshozatali deficittek mérésére dolgozták ki, azonban használják a szomatikus marker hipotézisének tesztelésére is. A vizsgálat során négy pakli kártya közül kell körönként egy lapot választani. Két pakliban nagy nyeresémet adó lapok vannak, de egyúttal nagy veszteséget okozók is, a másik két pakliban mérsékeltőbbek mind a nyereségek, mind a veszteségek. A paklik sorrendje random módon változik vizsgálati személyenként. A személyek egy része gyorsan megtanulja, hogy előnyösebb, ha elkerülik a nagy nyeresémet, de egyúttal nagy veszteséget eredményező paklikat, és ez a viselkedésükben, valamint a testi érzeteikben (például a bőrellenállásuk változásában) már

azelőtt megjelenik, mielőtt tudatosan meg tudnák fogalmazni a szabályt.

A szomatikus marker hipotézis alapján azt feltételezhetjük, hogy a pszichopata egyéneknél a döntési helyzetben nem működik a testi figyelmeztető rendszer, és ez problémákat okozhat a személyközi kapcsolatokban, ahol a helyzetek értékelése gyakran másodpercek alatt testi érzet formájában kell, hogy történjen. A kutatási eredmények valóban azt mutatják, hogy a pszichopatiás vonásokkal rendelkező gyerekek és pszichopata felnőttek rosszabbul teljesítenek az Iowa Gambling Taskben (Mitchell et al., 2002). Egy másik tanulmány szerint (van Honk et al., 2002) a pszichopata személyek Iowa Gambling Taskben nyújtott rossz teljesítménye az orbitofrontális léziókban szenvedő egyének rossz teljesítményéhez hasonlít, ami megerősíti az orbitofrontális kéreg diszfunkciója és a pszichopátia közti kapcsolatról szóló feltételezéseket. Hiányoznak azonban azok a vizsgálatok, melyek a szomatikus marker hipotézist szociális helyzetek tekintetében tesztelik pszichopatáknál. Továbbá a szomatikus jelzések nem megfelelő működése az interperszonális kapcsolatok zavarát eredményezi, ezzel szemben a pszichopaták gyakran koherens, manipulatív és kihasználó interperszonális mintázatot mutatnak.

PSZICHOANALITIKUS ÉRTELMEZÉSEK

Az eddig bemutatott strukturális diszfunkciókon alapuló értelmezések mellett néhányan pszichodinamikai alapokon nyugvó értelmezési módot javasolnak a pszichopátia megértésére. Andrews és Wormith (1989) szerint a pszichopátia kialakulása visszavezethető Freud szocializációs elméletére a szuperegó

kialakításáról, ami magyarázza a társas normák belsővé tételét. Ha a folyamat zavart szenved, pszichopátákra jellemző viselkedési módok alakulhatnak ki. Az elképzelés alapján a pszichopátia kialakulásában a korai gyermekkor élményei is fontos szerepet játszanak.

Karpman (1948) javasolja a pszichopátia definíciójának finomítását; megkülönböztethetünk elsődleges (idiopatiás) és másodlagos (szimptomatikus) pszichopátákat. Az elsődleges pszichopaták „valódi” pszichopaták, mivel náluk hiányzik a lelkiismeret, a másodlagos pszichopatáknál a viselkedés hátterében neurotikus konfliktus vagy prepszihotikus zavar áll.

A pszichodinamikai szemlélet a korai kapcsolatok fontosságát is hangsúlyozza. Kernberg (1996) által leírt antiszociális személyiségzavar hasonlít Cleckley (1982) profiljához, vagy a PCL-R által mért pszichopatiához, a borderline személyiség szervezetség szintjén áll és a narcisztikus zavarokhoz kapcsolódik. Kernberg szerint a pszichopatáknak biológiailag determináltan erősebbek az agressziós impulzusaik, melyek korai traumatikus élmények, például bántalmazás vagy elhanyagolás következtében válnak dominánssá. A harag és irigység a pszichopata központi érzelme, mely a veszélyes világgal szembeni védekezéséért grandiozitáshoz és mások leértékeléséhez vezet. A szuperegó működése primitív elhárító mechanizmusokra korlátozódik, és az azonnali külső megerősítéstől és az önérdektől függ a viselkedés kontrollja. Forth és Tobin (1995) a PCL-R-t használva fiatal bűnelkövetők múltjának vizsgálatokor azt találta, hogy a pszichopaták és a nem pszichopaták egyaránt elszenvetkedtek bántalmazást. Ez arra utal, hogy a traumatikus gyerekkori élmények nem kizárólagos okok a pszichopátia létrejöttében. Marshall és

Cooke (1999) a PCL-R használatával mérték a pszichopátiás vonásokat és azt találták, hogy alacsony és mérsékelt pontszám esetén jellemző, míg magas pontszám esetén nem jellemző a korai életévekben elszenvedett elhanyagolás vagy abúzus.

A pszichopátiával kapcsolatos pszichoanalitikus munkák egy része J. R. Meloy nevéhez fűződik. Feltételezése szerint a pszichopáták a korai életévekben azonosulnak a kívülről érkező agresszív tárgyakkal. Ezek a tárgyak lehetnek a gondozó nem megfelelő gondoskodásának eredményei, de lehetnek a csecsemő saját belső kivetített agresszív impulzusainak internalizációi is (Meloy és Shiva, 2007). Utóbbi lehetőség az anya kiváló minőségű gondozása esetén is fennállhat. A pszichopata agresszió klinikai megjelenését a Rorschach-teszt segítségével vizsgálták (Meloy, 2001). A kutatásokban a pszichopáták gyakran ruháznak fel mások által semleges vagy pozitív tartalmúnak észlelt foltokat agresszív jelentéstartalommal („Ez egy pillangó, karmokkal”; „Ez egy bálna... cápauszonnyal”). A jelentésadások a pszichopátákra jellemző érzelmentes, célorientált agresszió manifesztációjaként értelmezhetőek (Meloy, 2006).

A pszichopáták az áldozat-ragadozó dinamika alapján működnek (Meloy és Gacono, 1998). Magukra ragadozóként tekintenek, és a többi tárgyat uralni akarják. Nincs igényük érzelmi kapcsolatok létrehozására és nem képesek altruizmusra. Meloy és Meloy (2002) az áldozat-ragadozó dinamikát a viszontátvételen keresztül mutatták ki. Eredményeik szerint a pszichopátákat interjúztatók 77%-a számolt be az interjú közben olyan fiziológiai reakciókról, melyeket az áldozatok érezhetnek ragadozók közelében („felállt a hátamon a szőr”, „megdermedtem a félelemtől”, „alig kaptam levegőt”). A szerzők szerint a felso-

roltak primitív, automatikus válaszok, melyek a veszély közelségét jelzik.

A grandiózus self (Kohut, 1968) alapvető jellemzője a pszichopata személyiségnek, ezen belül az idealizált tárgy az igényeket aktuálisan leginkább kielégítő áldozat (Meloy és Shiva, 2007). A grandiózus selfet mások leértékelése tartja fent. Azonban míg a narcisztikus személyiségzavar esetében a másik leértékelése megmaradhat a fantázia keretein belül, a pszichopátáknál gyakrabban megjelenik a viselkedésben is (pl. szadizmus, megalázás, agresszió). A pszichopáták preödipális vagy borderline szinten működnek, a neurotikus szintű szerveződés ritka (Meloy, 2001). A self és a másik kétpólusú észlelése a primitív elhárító mechanizmusok működésének eredménye. A strukturális modell keretein belül a szadisztikus felettesen-előfutárok jelenléte jellemző (Jacobson, 1964). Érzelmi dinamikájuk a néhány hónapos gyerekek működésmódjához hasonló (Meloy, 2001). Érzelmeik gyorsan kifejlődnek, durván fejezik ki őket, és gyorsan eltűnnek. Többlettel rendelkeznek bizonyos negatív érzelmek tekintetében (pl. harag, unalom, irigység), míg azon magasabb rendű komplexebb érzések tekintetében, melyek megéléséhez szükséges a hasítás dominanciájának csökkenése, hiány mutatkozik náluk (pl. gyász, empátia, büntudat).

KOGNITÍV ELMÉLETEK

A kognitív elméletek hasonlóan a deficit-alapú, a neurológiai vagy egyes temperamentumalapú értelmezésekhez kognitív hiányosságokkal vagy maladaptív gondolkodási folyamatokkal magyarázzák a pszichopátiát.

Az egyik ilyen elmélet Newman és kollégái (Newman, 1998, Patterson és Newman,

1993) által kidolgozott válaszmodulációs rendszeren alapul. A válaszmodulációs rendszer gyors és viszonylag automatikus rendszer, amely a figyelem gyors, automatikus váltását segíti elő a hatékony problémamegoldás érdekében, valamint lehetővé teszi, hogy a perifériás ingerekből származó információkat értékeljük, és ha fontosnak tűnik, azt a tudatos viselkedéses válaszban felhasználjuk. Tehát egy figyelemközpontú modelltől van szó, mely szerint a pszichopátákra jellemző impulzivitás és érzelmi feldolgozási deficit magyarázható azzal, hogy a válaszmodulációs rendszerük nem tudja feldolgozni a beérkező információk jelentését, elkülöníteni a lényegest a lényegtelenről. Ez megnyilvánulhat például a jutalomorientációban a nyilvánvaló büntetések ellenére, vagy a szavak érzelmi aspektusának figyelmen kívül hagyásában.

A válaszmodulációs rendszer tesztelésére Newman és Kosson (1986) kidolgozott egy módszert, amelyben a számítógép előtt ülő résztvevőknek egy sorozat kétjegyű számot mutatnak, a számok megjelenésére reagálhatnak, vagy sem. Az egyes számok (ha reagálnak rájuk) valamilyen rendszer szerint vagy jutalmat, vagy büntetést hordoznak. A résztvevőknek azt kell megtanulniuk, hogy mely számokra kell reagálniuk, hogy jutalmat kapjanak, és mely számokat kell elkerülniük, hogy ne kapjanak büntetést. Newman és Kosson (1986) úgy találta, hogy a pszichopáták több hibát követtek el a perifériás ingerek figyelmen kívül hagyásában (passzív elkerülés, amikor nem kellett volna reagálniuk, mégis megtették). Ezt az eredményt további kutatások is megismételték (Kosson et al., 1990; Newman et al., 1990).

Szintén a válaszmodulációs rendszer vizsgálatára dolgoztak ki egy kártyajátéktesztet, melyben a résztvevőknek azt kell el-

dönteniük, hogy választanak-e egy kártyát a pakliból vagy sem (Fisher és Blair, 1998; Newman et al., 1987). Egyes kártyák esetén pontokat (jutalmat) nyernek, míg ha más kártyákból választanak, pontot vesztenek (büntetés). A résztvevőknek az előtt kell befejezniük a feladatot, hogy több büntető, mint nyertes kártyát választanak. A pszichopátiás tendenciákkal rendelkező gyerekeknek és a pszichopata felnőtteknek nehézséget okoz a feladat, még azután is tovább folytatják a játékot, hogy ismételten és többszörösen büntetésben részesülnek, sok esetben minden megnyert pontjukat elveszítik (Fisher és Blair, 1998; Newman et al., 1987).

A pszichopáták a fent leírt teszteken nyújtott rossz teljesítményének magyarázata lehet, hogy az egyes információkat nem tudják megfelelően feldolgozni: a figyelmüket túlzottan a játék folytatására, a lehetséges nyereményekre irányítják, és nem foglalkoznak az averzív perifériás jelzésekkel (jutalomfüggőség). A perifériás jelzések figyelmen kívül hagyása magyarázhatja a pszichopáták érzelmi sekélyességét. Egy lexikális döntési tesztben a résztvevőknek semleges és érzelmi töltéssel bíró szavakat mutattak, amelyekre reagálniuk kellett. Az egészséges személyek az érzelmi töltéssel bíró szavakra gyorsabban reagáltak, mint a semlegesekre (Graves et al., 1981), pszichopata egyének ezzel szemben nem mutattak különbséget a reakcióidő tekintetében a semleges és érzelmi töltéssel bíró szavak között (Lorenz és Newman, 2002). A válaszmodulációs modell szerint a pszichopáták a figyelmüket az inger (a szó) egyik aspektusára helyezik, míg az érzelmi aspektusára már nem tudnak figyelmet fordítani. Hasonló folyamatokat feltételeznek többértelmű társas helyzetekben is, ahol a figyelem fókuszában kizárólag a helyzet szemantikai jelentése állhat.

Az empátiás hiányosság a pszichopátia személyiség fontos jellemzője, kognitív pszichológiai szempontok alapján is magyarázható. Az erőszakgátló mechanizmust Blair 1995-ben dolgozta ki, a modell az empátiával és annak kialakulásával foglalkozik. Ez a rendszer felelős az együttérzésért, mivel akkor aktiválódik, amikor másokon félelmet, szomorúságot, szenvedést vagy distresszt észlelünk. A jelzések averzív ingerként szolgálnak, hatásukra olyan fiziológiai folyamatok indulnak el, melyek arra készítetik az egyént, hogy a szembenálló fél kellemetlen állapotát megszüntesse.

Az elmélet alapjául állatkísérletek szolgálnak. Ha egy patkány megtanulja, hogy egy kar lenyomása után egy másik, általa is látható helyen felfüggesztett patkányt (ami láthatólag kellemetlenül érzi magát) leereszt, a patkány lenyomja a kart (Rice és Gainer, 1962). Rhesus majmokat tanítottak meg arra, hogy két lánc meghúzásakor különböző mértékű jutalomban részesülnek. A kondicionálás után megváltoztatták a feltételeket, a nagyobb jutalmat adó lánc meghúzásakor egy másik majom (a láncot meghúzó majom szeme láttára) fájdalmas áramütést kapott. Mikor a kísérletben részt vevő majmok ezt meglátták, 15-ből 10 inkább csak a kevesebb jutalmat adó, de sokkolással nem járó láncot húzta meg, egy 5 napig, egy másik majom pedig 12 napig egyik láncot sem húzta meg (Masserman et al., 1964).

Az állatkísérletek demonstrálták tehát az erőszakgátló rendszer működését: az egyik fél szenvedése, fájdalma a másik számára is distresszt okoz, és csökkenti a distresszt okozó tevékenység későbbi megjelenésének a valószínűségét. Hasonló mechanizmus embereknel is megfigyelhető: a másik fél szenvedését averzív élménynek tartjuk (Bandura és Rosenthal, 1966), valamint ha a szomorú-

ság és félelem jelét látjuk a másikon, az csökkenti a későbbi fizikai agressziót (Perry és Perry, 1974) a tulajdon feletti vitát (Camras, 1977) és az agresszív szexuális viselkedést (Chaplin et al., 1995).

Az erőszakgátló rendszer kialakulása az erkölcsi szocializáció feladata, mely során a másik ember kellemetlen érzéséhez tartozó látvány asszociálódik a magunkon észlelt distressz megjelenésével, így a másik szenvedésének látványa azonnal aktiválja a rendszert. Pszichopatáknál ez a rendszer hibásan működhet, erre utal, hogy kevésbé reagálnak a szomorú vagy félelemteli arckifejezésekre, valamint mások distresszének látványa kisebb idegrendszeri aktivitást vált ki belőlük (Aniskiewitz, 1979; Blair, 1999).

Ezt a deficitet Kochanska (1997) temperamentumjellemzőkkel magyarázta. Úgy találta, hogy a félelemre való képesség szempontjából különböző temperamentummal rendelkező gyerekek a különböző szocializációs módszerekre reagálnak jól (Kochanska, 1993). A félösebb gyerekek a gyengéd anyai fegyelmezés, míg a kevésbé félös gyerekek a pozitív anya-gyerek kapcsolat hatására alakítják ki az együttérzés képességét. A gyerek temperamentuma és a szülői nevelési stílus össze nem illése esetén az erőszakgátló rendszer nem fog megfelelően működni (Kochanska, 1997).

Beck (1976) érzelmi zavarokról szóló elmélete szerint az érzelmi élmény címkézése a kognitív értelmezéstől függ. A címkézés a tudatelőttesben történik, a kognitív kiértékelés folyamán olyan kognitív hibák jelenhetnek meg, mint a figyelem és ítéletalkotás tévedései, az önkényes kiértékelés, a szelektív absztrakció vagy a túláltalánosítás. A kognitív torzítások a korai életévekben hatékonyan segítették az egyén túlélését. A pszichopáták viselkedése csaláson alapuló túlélési stratégiának tekinthető, melynek adaptív értéke van.

A stratégiák magukban foglalnak több előfeltételezett következményt bizonyos helyzetekre, melyek magukban foglalják a kiindulópontot („ha”) és a vélt következményt („akkor”). Ezek a vélekedések jellemzőek az adott pszichés zavarra (Beck és Freeman, 1990). A pszichopáták esetén Beck (1976) úgy véli, hogy magányos, önálló, erős egyéneknek tartják magukat, míg másokat gyengének, sebezhetőnek, kihasználhatónak, akik megérdemlik, hogy kihasználják őket. A központi hiedelmük, hogy kizárólag magukra számíthatnak, és ahhoz, hogy elkerüljék az áldozattá válást, agresszívan kell fellépniük másokkal szemben, továbbá feljogosítottak a társas normák megszegésére. Ehhez kapcsolódik az a hiedelmük, hogy a céljaik eléréséhez mások manipulálásán keresztül vezet az út. A pszichopáták hiedelmeit és kognitív értékelő folyamatait vizsgáló empirikus kutatások száma kevés. Widom (1976) kimutatta, hogy a pszichopáták nem tesznek különbséget a saját és mások nézetei között, amely alapján torzításokat feltételezhetünk a kognitív struktúrában. Klass (1980) a szabályszegések értékelését vizsgálta szociopata és nem szociopata, metadonkezelést kapó páciensek és hallgatók között. A szociopáták kisebb eltérést mutattak egy kedvelt és egy nem kedvelt személyt ért sérelem negatív értékelése között, valamint a másoknak ártó, deviáns viselkedést énjükkel összeegyeztethetőnek találták. Serin (1991) börtönbüntetésüket töltő rabok között különített el pszichopata és nem pszichopata személyeket a PCL segítségével. Azt találta, hogy az agresszió mértékében a két csoport nem mutatott különbséget, a pszichopáták mégis erősebb haragról és erőszakos szándékról számoltak be provokatív helyzeteket ábrázoló képek láttán. Tehát a kevés empirikus bizonyíték alátámasztani látszik Beck elméle-

tét, mely így fontos adalékkal szolgál a pszichopátia megértésében.

Gough (1948) a pszichodinamikus elméletek figyelembevételével használta a szociológiából ismert szimbolikus interakcionizmus elméletét a pszichopátia értelmezésénél. A szimbolikus interakcionizmus szerint az én mint tárgy a másokkal folytatott társas interakció és kommunikáció eredménye. Ennek során különböző szerepeket veszünk fel, melyek egységesítése után alakul ki az énkép, valamint az általános másik koncepciója, a többi emberről. Az elmélet fontos része a szerepátvétel képessége, mely azt foglalja magában, hogy milyen mértékben vagyunk képesek magunkat és tetteinket a másik szemén keresztül látni.

Gough a szakirodalom alapján alakította ki a pszichopátia koncepcióját, mely Cleckley (1982) elképzeléséhez hasonlít, elemei az impulzivitás, érzelmi szegénység, másokhoz kötődés képtelensége, és mások jogainak figyelmen kívül hagyása. A felsorolt jellemzők Gough szerint a szerepátvétel képességének patológiás mértékű sérülésével magyarázhatóak. A pszichopáták nem képesek magukat és a cselekedeteiket mások szeméből megítélni, így előre látni a viselkedésük következményeit.

Tehát az elmélet szerint a pszichopáták személyiségében található deficit nem affektív, hanem kognitív, és a társas érzések, az önkontroll hiánya mind erre vezethetők vissza. Gough elméletének központi eleme az én mint társas objektum látásának képessége, ami az értékek internalizálásához, önkontrollhoz és más, a társas életben fontos adaptív képességek kialakításához szükséges. Ezek összességükben Gough szerint személyiségvonássá szerveződnek, melynek mérésére megalkotta a szocializációs (So) skálát (1994). A pszichopáták alacsony szinten szocializáltak, alacsony

értéket érnek el az So skálán, ezzel magyarázhatók a fentebb említett hiányosságaik. Közvetett módon több vizsgálatot is végeztek az So skálával, melyek eredményei alapján a pszichopátia egy kontinuum extrém szélsőértékét jelenti (Blackburn, 2005). Ugyanakkor közvetlenül keveset vizsgálták a szerepátvétel képességét pszichopátáknál. Widom (1976) azt tanulmányozta, hogy a pszichopáták hogyan konstruálják a társas helyzeteket, illetve azt, hogy milyen vélekedéseik vannak mások konstrukciójáról. Elsődleges és másodlagos pszichopátákat egyaránt vizsgált, mindkét csoport alacsonyabb értéket ért el az So skálán, mint a kontrollcsoport tagjai. A pszichopáták nem tettek olyan nagy különbséget a saját és mások helyzetértelmezése között, mint a kontrollcsoport, valamint többször jellemeztek helyzeteket unalmasnak, mint izgalmasnak, és a többi ember konstrukcióit is magukhoz hasonlónak vélték. A pszichopáták gondolkodásában ez alapján tehát nincsenek olyan tartalmú gondolatok, hogy a többi ember másképp értelmezheti a helyzeteket, mint ők. Az ilyen gondolatok hiánya facilitálhatja az antiszociális viselkedések megjelenését.

Gough elmélete több kritikát is kapott. Doren (1987) szerint az elmélet nem nyújtja összefüggő nézetét a pszichopátiának, csak egy részével foglalkozik. Ez azonban a pszichopátiával kapcsolatos többi elméletre is igaz. Schalling (1978) ezzel szemben úgy véli, hogy az So skála a pszichopátia mérésének leginkább megbízható eszköze. Ugyanakkor, bár az So skála pozitívan korrelál mind Cleckley, mind a PCL pszichopátiajellemzőivel, a korreláció leginkább a második faktorial áll fenn. Tehát az So skála a pszichopátia társas jellemzőit fedí le (manipulatív viselkedés, a másik személy tárgyként kezelése, parazita életstílus). Mind-

ezekkel együtt Gough elmélete fontos részletekre mutat rá a pszichopáták társas kogníciójával kapcsolatosan.

INTEGRÁLT ÉRZELMI RENDSZEREK

A pszichopátia egyik átfogó megközelítése a Blair (2004) nevéhez fűződő integrált érzelmi rendszerek modell, mely az alacsony félelem hipotézist, az erőszakgátló modellt és a szomatikus marker hipotézist kísérli meg egységes rendszerbe foglalni. A modell három neurológiai rendszert különít el, melyek a viselkedéses tanulásban vesznek részt. Ezek közül az első a szenzoros reprezentációkat, vagyis a környezetben található tárgyak és történések (köztük az erkölcsi szabályok megszegését) idegrendszeri leképeződését hozza létre; a második a helyzet értékeléséről szóló reprezentációkért felelős, melyeket nem kondicionált stimulusok is létrehozhatnak. A harmadik rendszer pedig az előző két rendszer által létrejött ingereket fordítja át a létrejövő motoros válaszba (Blair, 2006). A három rendszer különböző agyi területekhez köthető: az első a temporális kéreghez, a második az amygdalához, míg a harmadik a bazális ganglionokhoz és a motoros kéreghez.

Az elmélet feltételezi, hogy pszichopata személyek esetében a noradrenerg rendszerek genetikai eredetű diszfunkciója következtében a második rendszer működése károsodást szenved, amely magyarázatul szolgál a pszichopáták viselkedésének több jellegzetességére is. Például ezen rendszer hibás működése esetén a szomorú vagy félelemteli arcok egyáltalán nem, vagy csak minimális hatást gyakorolnak az adott személyre, ami megnövekedett agresszióhoz, a lelkiismeret lát-

szólagos hiányához is vezethet (Blair, 2006).

Az elméletet igazoló empirikus bizonyítékok száma igen csekély, főleg az alapjául szolgáló modellekkel: a félelemhiányos hipotézissel vagy a szomatikus marker hipotézissel kapcsolatban állnak rendelkezésre empirikus bizonyítékok. Ennek ellenére az elmélet azon törekvése folytán, hogy a pszichopátiát komplexebb módon, több lehetséges magyarázatot rendszerbe szervezve értelmezze, mégis említésre méltó.

EVOLÚCIÓS PSZICHOLÓGIAI ÉRTELMEZÉSEK

A pszichopátia az evolúciós pszichológia szempontjából adaptívnek tekinthető, mivel hozzájárulhat az egyén túléléséhez és a génjei átörökítéséhez (Buss, 2009). Barr és Quinsey (2004), valamint Mealey (1995) az élettörténetelmélet (life history theory) alapján próbálta értelmezni a pszichopátiát. Az élettörténetelmélet megkülönböztet „lassú” és „gyors” életstratégiákat, a „lassú” stratégiára jellemző a biztos kötődés, a másik támogatása és a kevés utód, akiknek felnevelésére nagy gondot fordítanak. Ezzel szemben a „gyors” stratégiára a rövid távú célok követése jellemző a hosszú távú célok helyett, valamint a nagyobb kockázatvállalási hajlandóság, a másik kizsákmányolása, alacsony önkontroll, több utód nemzése, akikkel azonban kevésbé foglalkoznak. A pszichopátia eszerint a „gyors” életstratégia megnyilvánulási formája. Jonason és munkatársai (2010) azt találták, hogy a pszichopátiás jellemvonások pozitívan korreláltak a „gyors” életstratégiák jellemzőivel. Ugyanakkor Gladden és munkatársai (2009) az életstratégiák jellemzői és a pszichopátiás vonások összevont faktoranalízise után kimutatták, hogy a két konst-

raktum jellemzői külön faktorokat alkotnak, melyek alacsony szinten korrelálnak egymással. Tehát a pszichopátákra jellemző a sok rövid távú kapcsolat, valamint a magas szintű kockázatvállalás, a „gyors” életstratégia néhány jellemzőjét azonban nem mutatják. Például a pszichopátákra jellemző a moralitás csökkent értéke, azonban bizonyos morális érzelmeket mutathatnak (harag, megvetés és undor).

A pszichopátia másik lehetséges értelmezési módja a kiegyenlítő szelekció (balancing selection), mely szerint az egyes jellemzők adaptív értékkel bírnak a meghatározott környezetben, vagyis különböző környezeti feltételek esetén más-más személyiségvonások segítik az alkalmazkodást (Buss, 2009). A mai társadalmakban a pszichopátiás vonások adaptívak lehetnek, mivel különböző környezetekben anyagi vagy szexuális javakat eredményezhetnek. Ezt látszanak alátámasztani a pszichopátia kultúrák közötti összehasonlító vizsgálatai, melyek szerint Észak-Amerikában valamivel magasabb a pszichopátia előfordulási gyakorisága (Cooke és Michie, 1999; Dahle, 2006). Más nézetek szerint ha a populáció jelentős része hasonló viselkedési mintát követ, egy attól radikálisan eltérő viselkedési mód adaptív értékkel bírhat. Ha a társadalom többsége az együttműködő viselkedést alkalmazza, kisszámú egyed sikeresen fenntarthatja átverésen, mások kihasználásán alapuló viselkedését, mely több erőforráshoz juttathatja őket (Barr és Quinsey, 2004; Mealey, 1995). A pszichopátiás viselkedés ára, hogy nem részesülhetnek az együttműködésből származó haszonból. Az elméletet főleg a párválasztás pszichológiája területén használták fel. Jonason és munkatársai (2010) eredményei szerint a magasabb szintű pszichopátia a szexuális partnerek magasabb számával járt együtt, ám ez kiváltja az

előző partnerek rosszállását, mely bizonytalanabbá teszi az utódok helyzetét, tehát a gének fennmaradásának sikerességét. Vagyis a pszichopátiának bizonyos szempontból adaptív haszna van, ám ennek megvannak a költségei és veszélyei.

A SIKERES PSZICHOPATA

A sikeres (vagy kriminalitás nélküli) pszichopata koncepcióját Cleckley (1982) fogalmazta meg elsőként olyan pszichopátákra utalva, akiknél antiszociális viselkedés nem jelenik meg. Később a sikeres pszichopata kifejezést Widom (1978) használta elsőként azon személyekre, akiknél jelen vannak pszichopátiás vonások, antiszociális cselekedeteket követnek el, azonban nem fogják el őket. A modern elképzelések (Hall és Benning, 2006) Cleckley eredeti koncepciójához igazodnak (a vonások jelen vannak, de az egyén tartózkodik a súlyos antiszociális viselkedésektől). Hare (2011) feltételezi, hogy a pszichopátia klinikai és büntetés-végrehajtási intézményi megjelenési formái a jéghegy csúcsát jelentik, számos sikeres pszichopata működhet az üzleti, az akadémiai, a politikai vagy akár a művészeti szférában. A szakmai sikerek elérésében előnyt jelenthet a félelemmentesség, a szociális dominancia és a karizma (Benning et al., 2003; Lykken, 1995). A sikerességet két szempont alapján definiálhatjuk (Stevens et al., 2012). Mullis-Nelson és munkatársai (2006) szerint a sikeresség jelzése, hogy a pszichopata személyiség elkerüli a bebörtönzést vagy a letartóztatást. Babiak és Hare (2006), valamint Lykken (1995) úgy gondolják, hogy ezen túl a sikeresség kritériuma, hogy a személy sikereket érjen el munkájában és beilleszkedjen a társadalomba.

Babiak és munkatársai (2010) azt találták, hogy a magas pszichopátiás pontszámot elért személyek gyakran jelen vannak a felsővezetésben és részt vesznek menedzserfejlesztő programokban. A magas pszichopátia gyenge teljesítménnyel és menedzselési képességekkel, azonban jó kommunikációs képességekkel és stratégiai gondolkodással járt együtt. Vagyis a pszichopátia interperszonális és viselkedési problémákkal jár együtt, ugyanakkor a karizma és a jó kommunikációs képességek kiegyensúlyozzák a hiányosságokat (Stevens et al., 2012). DeMatteo és munkatársai (2006) normatív mintát használva 54 személyt vizsgáltak, akiknél néhány esetben pszichopátiás vonások jelenlétét azonosították antiszociális viselkedés nélkül. Ugyanakkor a sikeres pszichopátáknál is megtalálhatóak az antiszociális viselkedések enyhébb formái, például túlzott alkoholfogyasztás vagy az erőszak (Neumann és Hare, 2008), a zaklatás, az autoritással kapcsolatos problémák (Mullins-Nelson et al., 2006; Williams et al., 2007). Szervezeti közegben a sikeres pszichopátákat csalás és kiszámíthatatlan vezetői stílus jellemzi (Babiak, 1995; Babiak et al., 2010; Boddy et al., 2010). Gao és Raine (2010) feltételezi, hogy a sikertelen pszichopáták a fizikai erőszakot és a kékgalléros bűncselekményeket, míg a sikeres pszichopáták a kapcsolati agressziót és a féhérgalléros bűncselekményeket részesítik előnyben. Hall és Benning (2006) felveti, hogy a sikeres pszichopáták talán a sikertelen pszichopáták szubklinikai manifesztációját képviselik, vagy egyszerűen képesek antiszociális késztetéseiket hatékonyan szublimálni. Az antiszociális viselkedés hiánya nem feltétlenül jelent etikus magatartást, a sikeres pszichopáták valószínűleg gyakran áthágnak a szociális normákat és kihasználják másokat az előrelépés érdekében.

Mullins-Sweatt és munkatársai (2010) pszichopátákkal foglalkozó szakembereket (klinikai és törvényszéki pszichológusokat) kértek arra, hogy írják le a sikeres pszichopátákat a Big Five személyiségjellemzői segítségével. A szakemberek a sikertelen pszichopátákhoz képest a sikereseket magasabb szintű lelkiismeretességgel jellemezték. Korábban hasonló vizsgálatot Lynam és Widiger (2007) végeztek, akiknél szintén a Big Five dimenzióit használva a lelkiismeretesség faktornál találtak különbséget a sikeres és sikertelen pszichopáták között. Widom (1977) újsághirdetés útján toborozott karizmatikus, agresszív, gondtalan személyeket, akik impulzívok és felelőtlenek, de jól kezelik az embereket. A toborzott személyeknél azonosíthatóak voltak a pszichopátiás vonások, azonban impulzivitásuk és machiavellista attitűdjük tekintetében nem különböztek a normál személyektől. A pszichopátia vizsgálatára Magyarországon kevés figyelmet fordítanak állásinterjúkon. Ez nagyrészt a pszichopátia konstruktum komplexitásának eredménye, ugyanakkor az interjúztatók nincsenek felkészülve a pszichopáták kiszűrésére.

ÖSSZEFOGLALÁS

A pszichopátia a bemutatott elméletek alapján különböző nézőpontokból megközelíthető. A pszichopátia fogalma nem tekinthető a DSM-IV antiszociális személyiségzavar szinonimájának és a konstruktum minden aspektusát magában foglaló leírása még várta magára. Az integrált érzelmi rendszerek modelljén túl nincs olyan elméleti megközelítés, amely megkísérelné a különböző nézőpontokat egységes elméletbe szervezni, annak ellenére, hogy a különböző megközelítések

legtöbbjét az empirikus kutatások alátámasztották. Az elméletek alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a pszichopátákat nem tekinthetjük homogén populációnak. A különböző elméletek hasonló fogalmakkal írják le a pszichopátiás személyiséget: karizma, sekélyes érzelmek, a szorongás hiánya, élménykeresés vagy mások kihasználása. Azonban még ezen alapvető jellemzőkben is változatosságot lehet megfigyelni: például a pszichopáták többségére jellemző a szorongás hiánya vagy alacsony szintje, mégis találhatunk olyan személyeket, akiket magasabb szorongásszint jellemez, ugyanakkor más pszichopátiás vonásokat megfigyelhetünk náluk. A pszichopáták csoportján belül tehát további alcsoportokat feltételezhetünk az alapján, hogy mely jellemzők dominánsak.

Kétségtelen, hogy a pszichopátákra jellemző, gyakran egymásnak ellentmondó kognitív és viselkedési jegyek megnehezítik a témával foglalkozó kutatók munkáját. Még egy olyan alapvető különbségtételt is különbözőféleképpen definiálnak az egyes szerzők, mint az elsődleges és másodlagos pszichopátia. Ezekben közös pont, hogy az elsődleges pszichopátákra alacsony szorongásszint és hideg, érzelemmentes attitűd, míg a másodlagos pszichopátákra magasabb szorongás, érzelmi zavarok és ezzel kapcsolatos viselkedési problémák jellemzőek. Az egyéb megközelítések ennél is nagyobb változatosságot mutatnak, nem egyértelmű, hogy a pszichopátia jelensége mögött érzelmi, neurológiai vagy kognitív okok vagy ezek valamilyen együttese állnak. A pszichopátia alcsoportjainak pontosabb és egységesebb definiálása szükséges annak érdekében, hogy a vizsgálati eredmények összehasonlíthatóak legyenek, amihez a jelenség minél több oldalát vizsgálni képes mérőeszközök szükségesek.

Ugyanakkor már most is megfigyelhetünk átfedéseket az egyes elméletek között. Például a sikeres (vagy kriminalitás nélküli) pszichopaták koncepciójával kapcsolatos kezdeti kutatások alátámasztani látszanak a jelenség evolúciós szemléletét, mely szerint

a pszichopátiás vonások bizonyos környezetben adaptívak lehetnek. A pszichopátia konstrukciójával kapcsolatos további empirikus kutatások és elméleti munkák egyéb, az előbbihez hasonló közös pontokat tárhatnak fel.

SUMMARY

Theories of psychopathy

The personality constellation of psychopathy was first described by Cleckley in 1941 in the *The Mask of Sanity*. Till the present day, the explanatory theories of the construct have undergone significant changes, as a result of the empirical findings. However, an integrative approach is still missing, which would integrate the various features of the phenomenon.

The purpose of our study is to shortly describe and interpret the theories regarding psychopathy. Beside the temperament based theories we deal with the neurological bases, the psychoanalytic, cognitive and evolutionary points of views. In addition, we separately deal with the measurements of psychopathy, none of which has a Hungarian standard. Finally, we present the concept of the successful (or noncriminal) psychopathy, which also has a great impact in the field of work psychology.

Keywords: psychopathy, personality constellation of psychopathy, theories of psychopathy, measurements of psychopathy

IRODALOM

- ANDERSHED, H., HODGINS, S., TENGSTROM, A. (2007): Convergent validity of the Youth Psychopathic Traits Inventory (YPI): Association with the psychopathy checklist: Youth version (PCL: YV). *Psychological Assessment*, 14, 2. 144–154.
- ANDERSHED, H., KERR, M., STATTIN, H., LEVANDER, S. (2002): Psychopathic traits in non-referred youths: Initial test of a new assessment tool. In BLAAUW, E., PHILIPPA, J. M., FERENSHILD, K. C M. P., VAN LODESTEIJN, B. (eds.): *Psychopaths: Current international perspectives*. The Hague: Elsevier. 131–158.
- ANDREWS, D. A., WORMITH, J. S. (1989): Personality and crime: Knowledge destruction and construction in criminology. *Justice Quarterly*, 6. 289–309.
- ANISKIEWICZ, A. S. (1979): Autonomic components of vicarious conditioning and psychopathy. *Journal of Clinical Psychology*, 35. 60–67.
- BABIAK, P. (1995): When psychopaths go to work: A Case study of an industrial psychopath. *Applied Psychology: An International Review*. 44. 171–188.
- BABIAK, P., HARE, R. D. (2006): *Snakes in suits: When psychopaths go to work*. Harper Collins Publishers, New York.

- BABIÁK, P., NEUMANN, C. S., HARE, R. D. (2010): Corporate Psychopathy: Talking the Walk. *Behavioral Sciences & the Law*, 28. 174–193.
- BANDURA, A., ROSENTHAL, T. L. (1966): Vicarious classical conditioning as a function of arousal level. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3. 54–62.
- BARR, K. N., QUINSEY, V. L. (2004): Is psychopathy a pathology or a life strategy? Implications for social policy. In CRAWFORD, C., SALMON, C. (eds.): *Evolutionary psychology, public policy, and personal decisions*. Erlbaum, Hillsdale. 293–317.
- BECHARA, A., DAMASIO, H., DAMASIO, A. R., ANDERSON, S. W. (1994): Insensitivity to future consequences following damage to human prefrontal cortex. *Cognition*, 50. 7–15.
- BECK, A. T. (1976): *Cognitive therapy and the emotional disorders*. International Universities Press, New York.
- BECK, A. T., FREEMAN, A. (1990): *Cognitive therapy of personality disorders*. Guilford Press, New York.
- BENNING, S. D., PATRICK, C. J., HICKS, B. M., BLONIGEN, D. M., KREUGER, R. F. (2003): Factor structure of the Psychopathic Personality Inventory: Validity and implications for clinical assessment. *Psychological Assessment*, 15. 340–350.
- BISHOPP, D., HARE, R. D. (2008): A multidimensional scaling analysis of the Hare PCL-R: Unfolding the structure of psychopathy. *Psychology, Crime & Law*, 14, 2. 117–132.
- BLACKBURN, R. (1978): Psychopathy, arousal, and the need for stimulation. In HARE, R. D., SCHALLING, D. (eds.): *Psychopathic behaviour: Approaches to research*. Wiley, Chichester. 157–164.
- BLACKBURN, R. (1999): Personality assessment in violent offenders: The development of the Antisocial Personality Questionnaire. *Psychologica Belgica*, 39. 87–111.
- BLACKBURN, R. (2005): Psychopathy as a construct of personality. In STRACK, S. (ed.): *Handbook of personology and psychopathology*. Wiley, New York. 271–291.
- BLAIR, R. J. R. (1995): A cognitive developmental approach to morality: Investigating the psychopast. *Cognition*, 57. 1–29.
- BLAIR, R. J. R. (1999): Responsiveness to distress cues in the child with psychopathic tendencies. *Personality and Individual Differences*, 27. 135–145.
- BLAIR, R. J. R. (2004): The roles of orbital frontal cortex in the modulation of antisocial behavior. *Brain and Cognition*, 55. 198–208.
- BLAIR, R. J. R. (2006): The emergence of psychopathy: Implications for the neuropsychological approach to developmental disorders. *Cognition*, 101. 414–442.
- BLAIR, R. J. R., JONES, L., CLARK, F., SMITH, M. (1997): The psychopathic individual: A lack of responsiveness to distress cues? *Psychophysiology*, 34. 192–198.
- BODDY, C. R. P., LADYSHEWSKY, R., GALVIN, P. (2010): Leaders without ethics in global business: Corporate psychopaths. *Journal of Public Affairs*, 10. 121–138.
- BRINKLEY, C. A., SCHMITT, W. A., SMITH, S. S., NEWMAN, J. P. (2001): Construct validity of a self-report psychopathy scale: does Levenson's self-report psychopathy scale measure the same constructs as Hare's psychopathy checklist-revised? *Personality and Individual Differences*, 31. 1021–1038.

- BUSS, D. M. (2009): How can evolutionary psychology successfully explain personality and individual differences? *Perspectives on Psychological Science*, 4. 359–366.
- CAMRAS, L. A. (1977): Facial expressions used by children in a conflict situation. *Child Development*, 48. 1431–1435.
- CHAPLIN, T. C., RICE, M. E., HARRIS, G. T. (1995): Salient victim suffering and the sexual responses of child molesters. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 63. 249–255.
- CHAPMAN, A. L., GREMORE, T. M., FARMER, R. F. (2003): Psychometric analysis of the Psychopathic Personality Inventory (PPI) with female inmates. *Journal of Personality Assessment*, 80. 164–172.
- CLECKLEY, H. (1982): *The mask of sanity*. Mosby, St. Louis.
- COOKE, D. J., MICHIE, C. (2001): Refining the construct of psychopathy: Towards a hierarchical model. *Psychological Assessment*, 13, 2. 171–188.
- COOKE, D. J., MICHIE, C., HART, S. D., HARE, R. D. (1999): Evaluating the Screening Version of the Hare Psychopathy Checklist-Revised (PCL: SV): An item response theory analysis. *Psychological Assessment*, 11. 3–13.
- COPESTAKE, S., GRAY, N. S., SNOWDEN, R. J. (2011): A comparison of a self-report measure of psychopathy with the Psychopathy Checklist-Revised in a UK sample of offenders. *Journal of Forensic Psychiatry & Psychology* 22, 2. 169–182.
- DAHLE, K. (2006): Strengths and limitations of actuarial prediction of criminal reference in a German prison sample: A comparative study of the LSI-R, HCR-20, and PCL-R. *International Journal of Law and Psychiatry*, 29. 431–442.
- DAMASIO, A. R. (1994): *Descartes' error: Emotion, rationality and the human brain*. Putnam, New York.
- DEMATTEO, D., HEILBRUN, K., MARCZYK, G. (2006): An empirical investigation of psychopathy in a noninstitutionalized and noncriminal sample. *Behavioral Sciences and the Law*, 24. 133–146.
- DOREN, D. (1987): Gough's theory – The psychopath as deficient in role-playing abilities. In DOREN, D. (ed.): *Understanding and treating the psychopath*. New York: Wiley, 14–21.
- EDENS, J. F., MARCUS, D., LILIENFELD, S. O., POYTHRESS, N. G. (2006): Psychopathic, not psychopath: Taxometric evidence for the dimensional structure of psychopathy. *Journal of Abnormal Psychology*, 115. 131–144.
- EDENS, J. F., SKEEM, J. L., CRUISE, K. R., CAUFFMAN, E. (2007): Assessment of „juvenile psychopathy” and its association with violence: A critical review. *Behavioral Science and the Law*, 19. 53–80.
- EYSENCK, H. J. (1977): *Crime and personality*. Paladin, London.
- EYSENCK, H. J. (1996): Personality and crime: Where are we now? *Psychology, Crime and Law*, 2. 143–152.
- FISHER, L. BLAIR, R. J. R. (1998): Cognitive impairments and its relationship to psychopathic tendencies in children with emotional and behavioural difficulties. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 26. 511–519.
- FORTH, A., TOBIN, F. (1995): Psychopathy and young offenders: Rates of childhood maltreatment. *Forum on Corrections Research*, 7. 20–22.

- FOWLES, D. C. (1980): The three arousal model: Implications of Gray's two-factor learning theory for heart rate, electrodermal activity, and psychopathy. *Psychophysiology*, 17. 87–104.
- GAO, Y., RAINE, A. (2010): Successful and unsuccessful psychopaths: A neurobiological model. *Behavioral Sciences and the Law*, 28. 194–210.
- GLADDEN, P. R., FIGUEREDO, A. J., JACOBS, W. J. (2009): Life history strategy, psychopathic attitudes, personality, and general intelligence. *Personality and Individual Differences*, 46. 270–275.
- GOUGH, H. G. (1948): A sociological theory of personality. *American Journal of Sociology*, 53. 359–366.
- GRAVES, R., LANDIS, T., GOODGLASS, H. (1981): Laterality and sex differences for visual recognition of emotional and non-emotional words. *Neuropsychologia*, 19. 95–102.
- HALL, J. R., BENNING, S. D. (2006): The „successful” psychopath. In PATRICK, C. J. (ed.): *Handbook of psychopathy*. Guilford, New York. 459–478.
- HARE, R. D. (1978): Electrodermal and cardiovascular correlates of psychopathy. In HARE, R. D., SCHALLING, D. (eds.): *Psychopathic behavior: Approaches to research*. Wiley, New York. 107–144.
- HARE, R. D. (1980): A research scale for the assessment of psychopathy in criminal populations. *Personality and Individual Differences*, 1. 111–119.
- HARE, R. D. (1982): Psychopathy and the personality dimensions of psychoticism, extraversion and neuroticism. *Personality and Individual Differences*, 3. 35–42.
- HARE, R. D. (1991): *Manual for the Revised Psychopathy Checklist*. Multi-Health Systems, Toronto.
- HARE, R. D. (1998): Psychopathy, affect, and behavior. In COOKE, D. J., FORTH, A. E., HARE, R. D. (eds.): *Psychopathy: Theory, research, and implications for society*. Kluwer, Dordrecht. 105–137.
- HARE, R. D. (2003): *The Hare Psychopathy Checklist-Revised*. Multi-Health Systems, Toronto.
- HARE, R. D. (1999): *Without Conscience: The Disturbing World of the Psychopaths Among Us*. The Guilford Press, New York.
- HARE, R. D., HARPUR, T. J., HAKISTAN, A. R., FORTH, A. E., HART, S. D., NEWMAN, J. P. (1990): The Revised Psychopathy Checklist: Reliability and factor structure. *A Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 2, 3. 338–341.
- HARPUR, T. J., HARE, R. D., HAKSTIAN, A. R. (1989): Two-factor conceptualization of psychopathy: Construct validity and assessment implications. *Psychological Assessment*, 1. 6–17.
- HART, S. D., HARE, R. D. (1989): Discriminant validity of the Psychopathy Checklist in a forensic psychiatric population. *Psychological Assessment*, 1. 211–218.
- HART, S. D., COX, D. N., HARE, R. D. (1995): *The Hare Psychopathy Checklist: Screening Version*. Multi-Health Systems, Toronto.
- HERPERTZ, S. C., WERTH, U., LUKAS, G., QUNAIBI, M., SCHUERKENS, A., KUNERT, H., FREESE, R., FLESCHE, R., MUELLER-ISBERNER, R., OSTERHEIDER, SASS, H. (2001): Emotion in criminal offenders with psychopathy and borderline personality disorder. *Archives of General Psychiatry*, 58. 737–745.

- HUGHES, K. A., MOORE, R. A., MORRIS, P. H., CORR, P. J. (2012): Throwing light on the dark side of personality: Reinforcement sensitivity theory and primary/secondary psychopathy in a student population. *Personality and Individual Differences*, 52. 532–536.
- JACOBSON, E. (1964): *The Self and the Object World*. International University Press, New York.
- JONASON, P. K., LI, N. P., BUSS, D. M. (2010): The costs and benefits of the Dark Triad: Implications for mate poaching and mate retention tactics. *Personality and Individual Differences*, 48. 373–378.
- KARPMAN, B. (1948): The myth of the psychopathic personality. *American Journal of Psychiatry*, 104. 523–534.
- KERNBERG, O. (1996): A psychoanalytic theory of personality disorders. In CLARKIN, J. F., LENZENWEGER, M. F. (eds.): *Major theories of personality disorder*. Guilford Press, New York. 106–140.
- KIMONIS, E. R., SKEEM, J. L. (2011): Are Secondary Variants of Juvenile Psychopathy More Reactively Violent and Less Psychosocially Mature Than Primary Variants? *Law and Human Behavior*, 35. 381–391.
- KLASS, E. T. (1980): Cognitive appraisal of transgression among sociopaths and normals. *Cognitive Research and Therapy*, 4. 353–369.
- KOCHANSKA, G. (1993): Toward a synthesis of parental socialization and child temperament in early development of conscience. *Child Development*, 64. 325–347.
- KOCHANSKA, G. (1997): Multiple pathways to conscience for children with different temperaments: from toddlerhood to age 5. *Developmental Psychology*, 33. 228–240.
- KOHUT, H. (1968): The psychoanalytic treatment of narcissistic personality disorders: Outline of a systematic approach. *Psychoanalytic Study of the Child*, 23. 86–113.
- KOSSON, D. S., SMITH, S. S., NEWMAN, J. P. (1990): Evaluating the construct validity of the psychopathy construct in blacks: a preliminary investigation. *Journal of Abnormal Psychology*, 99. 205–259.
- KULCSÁR ZS. (1991): *Pszichopátia*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- LEVENSON, M. R., KIEHL, K. A., FITZPATRICK, C. M. (1995): Assessing psychopathic attributes in a non-institutionalised population. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68. 151–158.
- LILIENFELD, S. O., ANDREWS, B. P. (1996): Development and preliminary validation of a self-report measure of psychopathic personality traits in noncriminal populations. *Journal of Personality Assessment*, 66. 488–524.
- LILIENFELD, S. O., WIDOWS, M. R. (2005): *Psychopathic Personality Inventory–revised: Professional manual*. Psychological Assessment Resources, Inc., Florida.
- LORENZ, A. R., NEWMAN, J. P. (2002): Deficient response modulation and emotion processing in low-anxious caucasian psychopathic offenders: result from a lexical decision task. *Emotion*, 2, 2. 91–104.
- LYKKEN, D. T. (1957): A study of anxiety in the sociopathic personality. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 55. 6–10.
- LYKKEN, D. T. (1995): *The antisocial personalities*. Erlbaum, Hillsdale.
- LYNAM, D. R., WIDIGER, T. A. (2007): Using a general model of personality to identify the basic elements of psychopathy. *Journal of Personality Disorders*, 21. 160–178.

- LYNAM, D. R., WHITESIDE, S., JONES, S. (1999): Self-reported psychopathy: A validation study. *Journal of Personality Assessment*, 73. 110–132.
- MASSERMAN, J. H., WECHKIN, S., TERRIS, W. (1964): „Altruistic” behaviour in rhesus monkeys. *American Journal of Psychiatry*, 121, 6. 584–585.
- MCCORD, W., MCCORD, J. (1964): *The psychopath: An essay on the criminal mind*. D. Van Nostrand, Princeton.
- MEALEY, L. (1995): The sociobiology of sociopathy: An integrated evolutionary model. *The Behavioral and Brain Sciences*, 18. 523–599.
- MELOY, J. R. (2001): *The Mark of Cain*. The Analytic Press, Hillsdale.
- MELOY, J. R. (2006): The empirical basis and forensic application of affective and predatory violence. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 40. 539–547.
- MELOY, J. R., GACONO, C. B. (1998): The internal world of the psychopath. In MILLON, T., SIMONSEN, E., BIRKET-SMITH, M., DAVIS, R. (eds.): *Psychopathy: Antisocial, Criminal, and Violent Behavior*. Guilford Press, New York. 95–109.
- MELOY, J. R., MELOY, M. J. (2002): Autonomic arousal in the presence of psychopathy: a survey of mental health and criminal justice professionals. *Journal of Threat Assessment*, 2. 21–33.
- MELOY, J. R., SHIVA, A. (2007): A psychoanalytic view of the psychopath. In FELTHOUS, A., SASS, H. (eds.): *The international handbook on psychopathic disorders and the law (Vol. 1)*. Wiley, New York. 335–346.
- MITCHELL, D. G. V., COLLEDGE, E., LEONNARD, A., BLAIR, R. J. R. (2002): Risky decisions and response reversal: is there evidence of orbitofrontal cortex dysfunction in psychopathic individuals? *Neuropsychologia*, 40. 2013–2022.
- MULLINS-NELSON, J. L., SALEKIN, R. T., LEISTICO, A. M. R. (2006): Psychopathy, empathy, and perspective-taking ability in a community sample: Implications for the successful psychopath. *International Journal of Forensic Mental Health*, 5. 133–149.
- MULLINS-SWEATT, S. N., GLOVER, N. G., DEREFINKO, K. J., MILLER, J. D., WIDIGER, T. A. (2010): The search for the successful psychopath. *Journal of Research in Personality*, 44. 554–558.
- NEUMANN, C. S., HARE, R. D. (2008): Psychopathic Traits in a Large Community Sample: Links to Violence, Alcohol Use, and Intelligence. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 76. 893–899.
- NEUMANN, C. S., KOSSON, D. S., SALEKIN, R. T. (2007): Exploratory and confirmatory factor analysis of the psychopathy construct: Methodological and conceptual issues. In HERVÉ, H., YUILLE, J. C. (eds.): *The psychopath: Theory, research, and practice*. Lawrence Erlbaum Associates Publishers, Mahwah. 79–104.
- NEWMAN, J. P. (1998): Psychopathic behaviour: an information processing perspective. In COOKE, D. J., FORTH, A. E., HARE, R. D. (eds.): *Psychopathy: Theory, research and implications for society*. Kluwer, Doedrecht. 81–104.
- NEWMAN, J. P., KOSSON, D. S. (1986): Passive avoidance learning in psychopathic and nonpsychopathic offenders. *Journal of Abnormal Psychology*, 95. 252–256.
- NEWMAN, J. P., PATTERSON C. M., KOSSON, D. S. (1987): Response perseveration in psychopaths. *Journal of Abnormal Psychology*, 96. 145–148.

- NEWMAN, J. P., PATTERSON, C. M., HOWLAND, E. W., NICHOLS, S. L. (1990): Passive avoidance in psychopaths: the effects of reward. *Personality and Individual Differences*, 11. 1101–1114.
- PASTOR, M. C., MOLTO, J., VILA, J., LANG, P. J. (2003): Startle reflex modulation. Affective ratings and autonomic reactivity in Spanish incarcerated psychopaths. *Psychophysiology*, 40. 934–938.
- PATRICK, C. J. (2007): Getting to the heart of psychopathy. In HERVÉ, H., YUILLE, J. C. (eds.): *The psychopath: Theory, research, and social implications*. Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale. 207–252.
- PATRICK, C. J., BRADLEY, M. M., LANG, P. J. (1993): Emotion in the criminal psychopath: Startle reflex modulation. *Journal of Abnormal Psychology*, 102. 82–92.
- PATTERSON, C. M., NEWMAN J. P. (1993): Reflectivity and learning from aversive events: toward a psychological mechanism for the syndromes of disinhibition. *Psychological Review*, 100. 716–736.
- PERRY, D. G., PERRY, L. C. (1974): Denial of suffering in the victim as a stimulus to violence in aggressive boys. *Child Development*, 45. 55–62.
- PORTER, S. (1996): Without conscience or without active conscience? The etiology of psychopathy revisited. *Aggression and Violent Behavior*, 1. 179–189.
- POYTHRESS, N. G., EDENS, J. F., LILIENFELD, S. O. (1998): Criterion-related validity of the Psychopathic Personality Inventory in a prison sample. *Psychological Assessment*, 10. 426–430.
- POYTHRESS, N. G., DEMBO, R., WAREHAM, J., GREENBAUM, P. E. (2006): Construct validity of the Youth Psychopathic Traits Inventory (YPI) and the Antisocial Process Screening Device (APSD) with justice-involved adolescents. *Criminal Justice and Behavior*, 33, 1. 26–55.
- QUAY, H. C. (1965): Psychopathic personality as pathological stimulation seeking. *American Journal of Psychiatry*, 122. 180–183.
- QUAY, H. C. (1977): Psychopathic behavior: Reflections on its nature, origins, and treatment. In WEIZMANN, F., UZIGIRIS, I. (eds.): *The structuring of experience*. Plenum Press, New York. 155–171.
- RICE, G. E., GAINER, P. (1962): „Altruism” in the albino rat. *Journal of Comparative and Physiological Psychology*, 55, 1. 123–125.
- SCHACHTER, S., LATANÉ, B. (1964): Crime, cognition, and the autonomic nervous system. *Nebraska Symposium on Motivation*, 12. 221–273.
- SCHALLING, D. (1978). Psychopathy-related variables and the psychophysiology of socialization. In HARE, R. D., SCHALLING, D. (eds.): *Psychopathic behaviour: Approaches to research*. Wiley, Chichester. 85–106.
- SCHMAUK, F. J. (1970): Punishment, arousal, and avoidance learning in sociopaths. *Journal of Abnormal Psychology*, 76. 325–335.
- SCHNEIDER, K. (1958): *Psychopathic personalities*. Cassell, London.
- SERIN, R. C. (1991): Psychopathy and violence in criminals. *Journal of Interpersonal Violence*, 6. 423–431.

- STEVENS, G. W., DUELING, J. K., ARMENAKIS, A. (2012): Successful psychopaths: Are they unethical decision-makers and why? *Journal of Business Ethics*, 105. 139–149.
- THORNQUIST, M., ZUCKERMAN, M. (1995): Psychopathy, passive avoidance learning and basic dimensions of personality. *Personality and Individual Differences*, 19. 525–534.
- VAN HONK, J., HERMANS, E. J., PUTMAN, P., MONTAGNE, B., SCHUTTER, D. J. L. G. (2002): Defective somatic markers in subclinical psychopathy. *Cognitive Neuroscience And Neuropsychology*, 13, 8. 1025–1027.
- VEEN, V. C., STEVENS, G., W., J., M., ANDERSHED, H., RAAIJMAKERS, Q. A. W., DORELEIJERS, T. A. H., VOLLEBERG, W. A. M. (2011): Cross-ethnic generalizability of the three-factor model of psychopathy: The Youth Psychopathic Traits Inventory in an incarcerated sample of native Dutch and Moroccan immigrant boys. *International Journal of Law and Psychiatry* 34. 127–130.
- VERONA, E., PATRICK, C. J., JOINER, T. E. (2001): Psychopathy, antisocial personality, and suicide risk. *Journal of Abnormal Psychology*, 110. 462–470.
- WALTERS, G. D., BRINKLEY, C. A., MAGALETTA, P. R., DIAMOND, P. M. (2008): Taxometric analysis of the Levenson self-report psychopathy scale. *Journal of Personality Assessment*, 90. 491–498.
- WIDOM, C. S. (1976): Interpersonal and personal construct systems in psychopaths. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 44. 614–623.
- WIDOM, C. S. (1977): A methodology for studying non-institutionalized psychopaths. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 45. 674–683.
- WIDOM, C. S. (1978): A methodology for studying non-institutionalized psychopaths. In HARE, R. D., SCHALLING, D. (eds.): *Psychopathic behavior: Approaches to research*. Wiley, Chichester. 71–84.
- WILLIAMS, K. M., PAULHUS, D. L., HARE, R. D. (2007): Capturing the four-factor structure of psychopathy in college students via self-report. *Journal of Personality Assessment*, 88. 205–219.
- ZUCKERMAN, M., KUHLMAN, D. M., THORNQUIST, M., KIERS, H. (1991): Five (or three) robust questionnaire scale factors of personality without culture. *Personality and Individual Differences*, 12, 9. 929–941.

MÓDSZERTAN

ÁLLATASSZISZTÁLT TERÁPIA

MÓDSZERTANI ELŐTANULMÁNY ÓVODÁSKORÚ GYEREKEK KUTYÁVAL TÖRTÉNŐ FEJLESZTÉSÉRE¹

BABOS Edit

Gyermek- és ifjúsági klinikai és mentálhigiéniai szakpszichológus
Soroksári Pedagógiai Intézet és Pedagógiai Szakszolgálat
Levelezési cím: 1181 Budapest, Darányi Ignác u. 77.
editbabos@yahoo.com

ÖSSZEFOGLALÓ

Háttér és célkitűzések: Munkámban kísérletet tettem arra, hogy 5-6 éves óvodások csoportjában kipróbáljak egy állatasszisztált terápiás módszert. A módszertani előtanulmány egyfelől az állatasszisztált foglalkozások tematikájának, másfelől az értékelés szempontjainak kidolgozására irányult. A terápia célja kognitív és társas készségek fejlesztése volt.

Módszer: A csoportban terápiás kutyával dolgoztam. Az ülések egy hat főből álló óvodáscsoportban zajlottak. A terápiás alkalmakat videóra rögzítettük, és az értékelés ezen felvételek anyagának elemzésével történt.

Eredmények: Az értékelési szempontok többsége jól használhatónak bizonyult, képes volt a gyerekek viselkedésének változásait nyomon követni. A gyerekek érzelmi és társas nyitottságukban, kommunikációs stílusukban egyöntetűen fejlődést mutattak.

Következtetések: A kapott eredmények rendkívül ígéretesek, a módszer komolyabb apparátussal való kipróbálását és hatékonyságvizsgálatát érdemes lenne elvégezni. Ehhez a jelen vizsgálat jó alapokat nyújt mind a tematika, mind a megfigyelési szempontok alkalmazása terén.

Kulcsszavak: Állatasszisztált terápia, társas készségfejlesztés, figyelemfejlesztés, agressziókezelés

---

¹ Az ELTE PPK Pszichológia Doktori Iskola Kognitív Fejlődés Doktori Programjának keretein belül végzett doktori tanulmányokhoz kapcsolódó vizsgálat

BEVEZETÉS

A segítő területek egy relatíve új, de a nemzetközi tudományban már elfogadott területe az állatok segítségét felhasználó embereket segítő foglalkozás.

Az állatasszisztált terápia bevezetőjének Boris M. Levinson (1962) pszichiátert tekintjük, aki először írta le és vizsgálta az állatok jótékony terápiás hatását. Levinson az állatokat a páciensekkel való raport kiépítésében használta, kezdetben érzelmileg zavart és árva gyerekek kezelésének kapcsán. Ezt követően szakmai körökben is elkezdtek vizsgálni az ember-állat kapcsolatot, és mára már sok helyen próbálják kiaknázni az állatok gyógyító vagy segítő hatását.

Az állatasszisztált intervenciókkal foglalkozó szakirodalom az állatasszisztált terápiát a Delta Society nemzetközi nonprofit szervezet definíciója alapján használja (Chandler, 2012; Kruger és Serpell, 2010). Az állatasszisztált terápia (AAT) olyan célorientált beavatkozás, melynek folyamán egy erre a célra képzett állat terápiás folyamatba való bevonásával érik el a kitűzött terápiás célt. A foglalkozások az ember-állat kapcsolat jótékony hatásaival is dolgoznak, és terápiás faktorként számolnak vele. A terápia célja nagyon sokféle lehet: mozgásjavítás (koordináció, több mozgás előidézése – pl. mozgáskorlátozott embereknél), érzelmi, szociális, kognitív fejlesztés, kommunikáció serkentése, életminőség javítása stb.

Vannak rendszeres látogatásokon alapuló állatasszisztált terápiás foglalkozások, és vannak az állat állandó jelenlétére és az ezáltal kiváltott hatások felhasználására alapozott terápiák.

Az állatok jelenléte által kiváltott, terápiásan is felhasználható hatások

Fizikai hatások

Számos tanulmányban vizsgálták az állatok jelenlétének légzésszámra, szívverésre vonatkozó normalizáló, valamint a stresszmutatók (kortizolszint, vérnyomás, pulzusszám) csökkenését eredményező hatását (Barker és mtsai, 2005; Wu és mtsai, 2002). A vizsgálatok elsődlegesen kutya jelenlétével foglalkoztak, azonban hasonlóan nyugtató hatásúnak tűnnek más állatfajok is (Wells, 2009).

Állatok simogatásának hatására csökken az emberek *vérnyomása, szívfrekvenciája*, ami hosszú távon is nagyon jótékony, egészségmegőrző hatású. Friedmann és munkatársai (1983, id. Bergler, 1988) 36 gyerek vérnyomását vizsgálták teljesítményhelyzetben (könyvből kellett hangosan felolvasniuk). Minden gyereknek percenként mérték a vérnyomását és minden gyereket vizsgáltak egyszer kutya nélküli helyzetben, egyszer pedig kutyával. A gyerekek pulzusszáma és vérnyomása alacsonyabb volt a kutya jelenlétében.

Katcher (1981, id. Baun és mtsai, 1984) jelentős különbséget talált azon emberek vérnyomása között, akik a kutyájukat simogatták vagy beszéltek hozzá, illetve akik olvastak. A társállatok simogatásának nagyobb nyugtató ereje van, mint az egyszerű pihenésnek.

Az állatok segítségével a *légzésszám* is normalizálható. Baun és munkatársai (1984) vizsgálatukban 24 önkéntest vizsgáltak saját, illetve idegen kutya simogatása és olvasás közben. Bár a saját állat simogatása megnyugtatóbbnak bizonyult, mindkét körülmény jobban csökkentette a légzésfrekvenciát, mint az olvasási helyzet.

Stresszhelyzetben pusztán egy állat jelenléte is képes csökkenteni a személy megélt stresszérzését, szinte ugyanolyan mértékben, mint egy segítő házastárs jelenléte. Allen és munkatársai (1996) kísérleti helyzetben vizsgálták a személyek *stresszparamétereit*. A kísérleti helyzetben jelen volt egyszer a házastárs, barát és a kísérleti személy háziállata. Az eredmények azt mutatták, hogy a kísérleti személyek stresszmutatói a háziállatuk és házastársuk jelenlétében voltak a legkedvezőbbek.

Ugyanebben a vizsgálatban (Allen és mtsai, 1996) kapták azt az eredményt is, hogy állatok jelenlétében a *fájdalomérzet* csökken. A kísérleti személyek kisebb fájdalomról számoltak be háziállatuk jelenlétében, mint egyedül vagy egy barátjuk jelenlétében.

Emocionális hatások

A pszichoterápia harmadik nagy irányzata, a humanisztikus pszichológia hangsúlyozottan ráébredtet minket arra, hogy milyen fontos az egyének pszichés jólléte szempontjából a *feltétlen elfogadás, a követelések nélküli szeretet*. Mindezt egy állat tanítás és odafigyelés nélkül is meg tudja adni. Egy kutya sohasem köti feltételekhez a szeretetét, akkor is éppen annyira örül a gazda hazajövetelének, ha az éppen rosszul teljesített, kevés a pénz vagy bármi egyéb problémája van.

Ugyanakkor a kutya képes az emberi érzelmek felismerésére és ennek megfelelő viselkedést produkál. Meg lehet vele osztani a bánatot, szomorúságot, képes együttérzően viselkedni. Ez vigasztalást nyújt olyanoknak is, akiknek nincsen egyéb társuk, vagy emberek felé nehezen nyílnak meg.

Folse és munkatársai (1994, id. Friedmann, 2000) vizsgálatukban depressziós egyetemistákat részesítettek állatasszisztált csoportterápiában. A résztvevők 7 héten keresztül hetente egyszeri terápiás foglalkozásban ré-

szesültek, majd ezt követően mérve szignifikánsan nagyobb változást mutattak *depressziós tüneteik csökkenése* szempontjából, mint a kontrollcsoport. Ezzel szemben a kutya jelenlétében (de nem a kutya bevonásával) zajló csoportterápián részt vett diákok nem mutatnak ilyen jelentős depressziócsökkenést.

A tanulmányi teljesítményben megmutatókozó nehézségek és magatartási problémák mögött sok esetben érzelmi zavarok is állnak – akár kiváltó okként, akár ráépült másodlagos problémaként. Az ilyen gyerekeknek sokat jelenthet egy olyan társ, aki nem a teljesítményük alapján ítéli meg őket, hanem mindentől függetlenül szeretetet ad.

Az állatok jelenléte serkenti a *spontán érzelmekifejezést*, ami a pszichés – és ezen keresztül a fizikai – jóllétben is nagyon fontos. Perelle és Granville (1993) állatasszisztált terápiás program hatékonyságát vizsgálták bentlakásos idősek otthonában. A foglalkozásokon részt vett idősek kevés társas kapcsolattal rendelkeztek, ritkán és keveset beszéltek, ritkán mosolyogtak. Az állatokkal való foglalkozások közben szignifikánsan többször mosolyogtak az idősek, mint egyéb helyzetekben.

Az állatoknak *szorongáscsökkentő hatásuk* is van (Wells, 2009). A biofilia hipotézis szerint minden nyugalmi állapotban látható állat megfigyelése a valóságban vagy akár képen is megnyugtatóan hat az emberekre (O’Haire, 2010). Az állatoknak figyelemfelkeltő és -fenntartó hatásuk van, ami segít a stresszes helyzetekben valami kellemesre terelni a figyelmet, ezzel is hozzájárulva egy relaxáltabb állapot eléréséhez. A rendszeres relaxáció átélése szintén hozzájárul az egészség fenntartásához. Lockwood (1983, id. Friedmann, 2000) vizsgálatában fiatal felnőttek (n = 68) szignifikánsan barátságosabbnak, kevésbé fenyegetőnek és boldogabbnak ítélték olyan képeket, melyeken háziállatok is

voltak, azokkal a képekkel szemben, ahol nem szerepeltek állatok.

Szociális hatások

Az állatok képesek olyan társaságot nyújtani, amely csökkenti a magányérzetet. Ugyanakkor az állat kapocs a munkában részt vevő emberek között: közös téma, amiről beszélgetni lehet, amivel kapcsolatban vannak bejáratott fórumok, ahol hasonló témákkal foglalkozó emberek gyűlnek össze. Lehetőség arra, hogy új kapcsolati perspektívákat találjanak az emberek a közös témán keresztül. Az állattartók csoportot képeznek, ahol még informálisan is érezhető az együvé tartozás élménye. Az állatot tartó embert embertársai is pozitívabban ítélik meg és könnyebben kapcsolatot teremtenek vele. Messent (1983, id. Cusack, 1988) nyolc személy szociális interakcióit vizsgálta meghatározott időtartamú séta alatt kutyával és kutya nélkül. Azt találta, hogy amikor kutyával sétáltak az emberek, sétáik 22%-ában szólították meg őket más járókelők, míg kutya nélkül ez a gyakoriság csak 2% volt. Ezenfelül a beszélgetés tartama is hosszabb volt, ha az ember kutyával sétált.

Az embereknek sokkal könnyebb kapcsolatba lépniük egy állattal, mint egy másik emberrel (Fine és Beck, 2010). Az állatokkal való kapcsolat minden kockázattól mentes, nem mérettetik meg az ember, és nincsenek elvárásai. Ross és munkatársai (2009) egy olyan farmot vezetnek (Green Chimneys Alapítvány), ahol a bentlakó problémás gyerekek és a személyzet szinte önellátó gazdálkodást végez. 22 érzelmileg zavart gyereket felölő vizsgálatukban (Ross et al., 1984) kiderült, hogy a farmon lakó gyerekek állatokkal kialakított jó kapcsolata nem volt a társas készségeik függvénye, sőt még az IQ sem befolyásolta az állatokkal való kapcsolatteremtést. Ez is nagyban hozzájárul ahhoz, hogy

mentálisan sérült vagy súlyos pszichiátriai betegek is könnyebben kapcsolatba lépnek az állatokkal. Corson és munkatársai (1980, id. Bergler, 1988) pszichiátriai intézményekben használtak kutyákat ko-terapeutaként, ennek hatását esettanulmányokban ismertették. Túlnyomórészt azokban az esetekben használtak állatasszisztált terápiát, amikor már minden más módszer sikertelennek bizonyult. A kezelt betegek jelentős többsége erősen introvertált volt, más emberekkel nem igazán teremtetek kapcsolatot. 50 beteget kezeltek ilyen módon, és közülük csak háromnál nem mutatkozott javulás – az ő esetükben javulás nem is volt lehetséges, mert visszautasították az állat bevonását. A többi 47 esetben a betegek fokozatosan nagyobb önbecsülést, függetlenség iránti igényt, felelősségérzetet fejlesztettek ki, és lehetővé vált az intézményből való elbocsátásuk.

Egy állat hatására az emberek nyitottabbá válnak, nő a biztonságérzetük. Ugyanakkor az egyébként elesettek is átélhetik a kompetencia, a valakiről való gondoskodás képességének érzését, ami nagyon fontos tényező pl. a depresszió megelőzésében. Ez biztosíthatja a „szükség van rám” érzést, azt, hogy legyen az embernek célja, legyen miért felkelni, vagy dolgozni.

Gyerekeknél nagyon fontos, hogy az állatokkal való kapcsolat sokkal könnyebben átlátható szociális szabályok alapján történik, így könnyebb felismerni a helyzetet, a jelzéseket és erre reagálni. A hiperaktív gyerekek rosszabb szociális beilleszkedése hátterében álló gyengébb szociális helyzetfelismerő képesség így nem okoz hátrányt a kapcsolatteremtésben, és lehetőség nyílik a kommunikációs stratégiák pozitív megerősítésére. Az állatokkal való kapcsolat folyamán a gyerek kommunikációs jelzéseire azonnal könnyen értelmezhető válasz jön, így könnyebb rá-

jönni a cselekedetek és következményeik összefüggésére.

Állatasszisztált terápia lehetőségei gyerekekkel

Számos tanulmány bizonyította, hogy problémás gyerekekkel nagyon jól lehet dolgozni az állatok bevonásával. Osztályterembe bevitt állatok serkentik a tanulási folyamatokat, jó hatással vannak az osztályban uralkodó hangulatra (Kaye, 1984). A légkör nyugodtabb, az egyébként viselkedési problémákkal küzdő gyerekek magatartása is mérséklődik az állatokkal való bánás hatására. Az állatok érintése, a simogatás önmagában nyugtató hatású, oldja a stressz által keltett feszültséget. Az állatok kiszámítható és feltétel nélküli szeretete pozitív érzéseket aktivál a gyerekekben, csökkenti a csoportban előforduló agressziót.

A hátrányos családi környezetből kikerülő gyerekek megtanulják a gyöngédséget, törődést, melyet először az állat felé mutatnak, de ez az attitűd később kihat az interperszonális kapcsolataikra is (Melson és Fine, 2010). Az állat hagyja magát szeretni és viszont is szeret. Az emlősállatok (pl. kutya, macska, ló, delfin) még ki is provokálják a gyermek érzelmi megnyilvánulásait akkor is, ha az illető nem is figyel oda rájuk. A mindenféle elvárások nélküli spontán szeretetmegnyilvánulások sokat jelentenek a gyerekek, különösen az érzelmileg sérült gyerekek számára.

Dismuke (1984) lovasterápiát alkalmazott közepes-súlyos tanulási zavaros, beszédproblémás gyerekeknél. A vizsgálatban 26 gyerek vett részt, közülük 15 vett részt a lovas fejlesztésben, 11 hagyományos beszédfejlesztésben részesült. Minden mutató mentén jobb eredményt értek el a lovasterápiában részt vett gyerekek, mint a másik csoport tagjai.

Az állatokkal végzett gyakorlatok alatt fejlődik a gyerek motoros koordinációja is, ami

nem csak a nagymozgásokban nyilvánul meg, hanem a szem-kéz koordinációra, a finommotorikára is kifejti jótékony hatását (Granados és Agís, 2011). Az izmok nagyobb kontrollja segíti a beszédszervek pontosabb irányítását is, ami fizikailag javítja a beszédprodukción.

A magatartáskontrollban is nagy szerepe van már a korai mozgáskoordinációs tevékenységeknek. A gyerek így tapasztalja meg, hogy ura saját cselekedeteinek, hogy ő is elő tud idézni dolgokat és szabályozni tudja a saját mozgását. Állatokat gyakran használnak a nagyobb önkontroll, felelősségérzet kialakítására (Serpell, 2000). Ugyanezeknek a jelenségeknek van szerepe az énejlődésben is, az éntudat alakulásában (Marton, 1970). Az én mint ágens megélése egy alapvető aspektusa az énképnek (Allport, 1997). A gyerek a világ tárgyaival és más élőlényekkel kapcsolatba lépve tapasztalja meg saját magát, kap visszajelzést és szerzi meg az életben való aktív tevékenykedéshez szükséges kompetenciakészségeket és önbizalmat. Ha ez sérül, ezen a területen is lehet későbbi korrekatív élményeket biztosítani, ahol megint sokat tud segíteni egy állat. Egy kicsi, mások által el nem ismert gyermeknek micsoda önbizalmat adhat, hogy képes irányítani egy másik élőlényt, aki ráadásul nagy és erős. Egy nagytestű kutya is végrehajtja minden parancsát egy kicsi gyereknek is, és óriásnak érezheti magát egy gyerek egy magabiztos ló hátán.

Az állatterápiák sok vesztibuláris ingerlést adhatnak a gyerekeknek, így az idegrendszer fejlődésére is pozitív hatással vannak, és fejlesztik a kognitív képességeket is (Granados és Agís, 2011).

Myers (1996) vizsgálatának tárgya egy 25 fős óvodáscsoport volt, akiket egy éven keresztül megfigyelt és videóra rögzített. A csoportnak voltak saját állatai: egy béka, egy tengerimalac és két galamb. Belátogató állatok is

segítették a csoport munkáját. A vizsgálat a gyerek-állat interakciók nemverbális jelenségeire fókuszált. Ebben a vizsgálatban azt tapasztalták, hogy az állat vitalitása megemeli a vele foglalkozó emberek arousalszintjét is. Ez megnyilvánulhat fokozott élettépőben is olyan gyerekeknél, akik visszahúzódnak, keveset kezdeményeznek, illetve a hiperaktív gyerekeknél az állattal való foglalkozás kiváltja a mozgás folyamatos stimuláns hatását, így ez a tevékenység tovább le tudja kötni a gyermek figyelmét, még akkor is, ha nem mozog sokat közben. Az állatok figyelem-megkötő hatása hozzájárul a stressz- és szorongáscsökkentéshez is (Hansen és mtsai, 1999).

A hiperaktív gyerekek kontrollfunkcióik hiányosságai miatt problémákkal küszködnek a társas kapcsolatok kialakítása és fenntartása területén is. Interaktív képességeket is tud fejleszteni az állatasszisztált terápia. A gyerekek eleve olyan képességekkel születnek, melyek lehetővé teszik, hogy interakcióba lépjenek környezetükkel, és ezt a viselkedést a társas kulcsingerek aktiválják. A kutya is rendelkezik ilyen kulcsingerekkel, így stimulálja a gyerekek interaktív képességeit (Myers, 1996). A kutyával való interakciókban a gyerekek megtanulnak sok olyan szociális szabályt, melyeket a társaikkal való interakcióban nem tudtak használni. Megtanulják, hogyan lehet kapcsolatba lépni valakivel, hogyan lehet odafigyelni a másik jelzéseire – mindezt úgy, hogy ha hibáznak, nem rontottak el vele egy kapcsolatot, nem sértődik meg a másik, nem emlegeti fel és nem mondja, hogy „nem leszek a barátod!” Az állat mindig ad lehetőséget a korrekcióra és könnyű kiengesztelni, újra felhívni a figyelmét. Az érzelmek nyitottabb kifejezése, a kutyához való gyöngédebb viszonyulás pozitív hatással van a társaikkal való kapcsolatokra is.

Problémás gyerekeknél komoly gond az érzelmi sérülésen felül az önbecsülés, önértékelés sérülése. Robin és munkatársai (1984) 238 intézetben nevelkedő bántalmazott gyerekek társállatokkal való kapcsolatát vizsgálták. Azt találták, hogy bántalmazott gyerekek számára gyakran az egyetlen szeretetkapcsolatot az állataik nyújtották. A bántalmazott gyerekek körében jóval nagyobb százalékban fordult elő az önálló felelősségvállalás az állatért (sokkal többször látták el ők egyedül az állatok szükségleteit, mint normál családokban élő gyerekek, ahol gyakoribb volt a felelősség valamelyik másik családtaggal való megosztása). Az állatok képesek voltak ezeknek a bántalmazott gyerekeknek is szeretet nyújtani, ami felbecsülhetetlen értékű.

Nagy nehézséget jelenthet a gyerekek terápiájában a megfelelő bizalmi kapcsolat kialakítása a pszichológus és a gyermek között. Ez sokszor alapvető kommunikációs nehézségekben nyilvánul meg. A szorongó gyerekekkel beszélgetést lehet kezdeményezni a jelen lévő állatról, aki ekkorra már esetleg nyitott a gyermek felé és kapcsolatba lépett vele (Chandler, 2012). A kapcsolat tehát először az állattal jön létre, mert vele könnyebb lehet a gyermek számára, mivel nem támaszt követelményeket, nem rendelkezik előítéletekkel, barátságos, nem vesz fel szemkontaktust, nem okoz teljesítményszorongást stb. Meglehet, hogy a gyermek először az állattal osztja meg a számára traumatikus élményeket. Ha a bizalomra épülő kontaktus az állattal megvan, a terapeuta már könnyebb helyzetben van. Az állat hídszerepet tölt be a felnőtt és a gyermek között, az állat iránti bizalom és pozitív attitűd áttevődik a pszichológusra.

Egy állat jelenléte kevésbé veszélyeztetőnek tünteti fel a környezetet, az állattulajdonosokat pozitívabban ítélik meg az emberek, mint az állatot nem tartókat, így azt

a terapeutát is pozitívabban értékelik, aki megosztja állatát a klienseivel (Tuci, 1995). Ez a pozitív hozzáállás tovább erősödik az állatokkal való aktív interakció után.

Második lépcsőként az állat témát adhat a terápiához; könnyebb az állattal való kapcsolatról a családi viszonylatokra rátérni. Az állatok nagyon jó projekciós felületet nyújtanak, a gyerekek könnyen azonosulnak velük, ugyanakkor biztonságosabbnak érzik pl. állatbábokkal eljátszani a bennük zajló konfliktusokat, mint akár beszélni róla, akár embereket ábrázoló figurákkal megjeleníteni ezt.

Egyéb területeken is előnyöket jelent az állat bevonása a terápiás munkába. Komoly motivációs erőt képviselhet, a gyerek sokkal szívesebben jár el esetleg a rendelőbe, ha ott a számára kedvessé lett állattal találkozhat (jutalomértékű az állattal való kapcsolat). Ez speciális kapcsolat, mivel nem támaszt megterhelő követelményeket, közvetlenül is szorongáscsökkentő hatású.

Az állattal való pozitív kapcsolat, a vele való bánásmód elsajátítása növeli a gyerek önértékelését, kompetenciaérzését. Ennek hatása különösen az olyan állatoknál jelentkezik, mint a ló (lovagolni komoly tanulási folyamat során válik képessé az ember) vagy a kutya (amelynek a parancsszavakra való engedelmissége az énhatékonyság érzésének alapja).

Az önkifejezést, a nyíltabb érzelmi kommunikációt, a spontán megnyilvánulásokat is serkenti az állatasszisztált terápia. Delfinek spontán viselkedéses megnyilvánulásokat stimulálnak autista gyerekeknél is (Smith, 1984). Ugyanígy serkentik az ilyen viselkedést más állatok is.

Néhány állatfaj (kutya, macska, ló, delfin stb.) a terápia tevékeny részébe is bevonható. Gyakorlóterepet nyújt az állattal való érzelmi viselkedés, interakció az emberekkel való kapcsolat kialakításra.

Az állatokat egészen aktív módon is be lehet építeni a terápiás folyamatba. Az állatokkal, különösen a megfelelően képzett kutyákkal végrehajthatók a legkülönbözőbb feladatok is, mely esetekben az állatasszisztált terápia nem csak a simogatás által kiváltott hatásokra, hanem a gyakorlatok fejlesztő hatására is építenek.

A fejlesztés módszerét minden esetben az aktuális területekhez kell igazítani, ugyanakkor az állat a fentiekben tárgyalt okokból kifolyólag rengeteg pluszt ad az amúgy is hatékony terápiához.

A VIZSGÁLAT

A kutatás célja

Előzményként egy enyhén értelmi fogyatékos gyerekeket képző általános iskola alsó tagozatából alakítottunk két csoportot és velük foglalkoztunk heti egy alkalommal (Babos, Szeredi, Gábor, Györfös, 2002).

A gyerekeket nem a fogyatékoságuk, hanem egyéb ráépülő problémáik alapján csoportosítottuk, így foglalkoztunk egy túlmozgásos, magatartási problémákkal rendelkező csoporttal és egy visszahúzódó, szorongóbb csoporttal. 2002-ben még két óvodát látogattunk meg ilyen foglalkozások végzése céljából. Ezekből a tapasztalatokból és az egyéb fejlesztő foglalkozások tanulmányozásából próbáltam kidolgozni a jelen vizsgálat tárgyát képező terápiás foglalkozások tematikáját.

Ez a vizsgálat egy módszertani előtanulmánynak készült, célom volt kipróbálni egy kutya bevonásával végzett fejlesztő gyakorlatokra alapozott módszert. Jelen munkában megkísértem a gyakorlatok tematikájának, valamint későbbi hatékonyságvizsgálatban alkalmazható megfigyelési szempontok kidolgozását.

A terápiás ülések tematikájának kidolgozása

Mivel az állatasszisztált terápiák módszeres és szakszerű használata még nagyon új területnek számított, így a gyermekekkel való állatterápiás foglalkozások tematikája új feladat volt. A terápiás ülések óraterveit alapvetően többféle fejlesztő szakirodalom (Porkolábné, 1989; 1992; Fodorné, é. n.; Lakatos, 1993) állatasszisztált módszerre való összedolgozásával alakítottam ki. Továbbá támaszkodtam korábbi vizsgálatunk tematikájára (Babos és mtsai, 2002), mely Magyarországon az első állatasszisztált terápiás program volt.

A gyakorlatok kidolgozásakor a lehető legtöbb fejleszhető területet próbáltam megcélozni, a cél az volt, hogy minél többfajta gyakorlatban próbálhassam ki az állatasszisztált módszer alkalmazhatóságát. A korsztályi sajátosságokat figyelembe véve nagyobb hangsúly került az iskolai beváláshoz szükséges készségek fejlesztésére. Ugyanakkor a gyerekek egyéni sajátosságait is figyelembe vettem, így minden gyerek egyéni problémáját is megpróbáltam belevonni a fejlesztésbe. Így került hangsúly a társas készségekre, az érzelmi kommunikáció nyitottságára, szorongáscsökkentésre.

Az óvodai fejlesztésben leginkább a mindennapos foglalkozásokba beépített fejlesztő gyakorlatok terjedtek el (Porkolábné, 1989). A gyakorlatok jelentős része a mozgásos fejlesztést célozza meg, akár tornaórai, akár szabadidős tevékenységek keretében (Fodorné, é. n.; Lakatos, 1993).

Az iskolai eredményesség (Porkolábné, 1992) legjobban az észlelési és mozgásos struktúrák fejlettségének ismeretében jósolható be. Szerencsés módon ezek a területek jól egybevágnak azokkal a területekkel, ahol az állatasszisztált terápia előnyösen alkal-

mazható, az állatok könnyen bevonhatók a mozgásos gyakorlatokba és feltehetően valami pluszt is képesek hozzáadni a fejlesztő gyakorlatok hatékonyságához.

Az alkalmazott módszer kidolgozásában alapvetően ezek az elméleti megfontolások voltak irányadók, illetve a már fejlesztő programként kipróbált, elsősorban testnevelési gyakorlatok és játékok analógiájára igyekeztem a saját gyakorlatainkat létrehozni.

A foglalkozások folyamán olyan funkciók fejlesztését célzó gyakorlatokat alkalmaztunk, amelyek intenzív fejlődése az óvodáskorra esik, ezért optimális fejlesztésük is ebben az életkorban a legcélszerűbb. Így a foglalkozások feladataiban érintettük a gyermekek percepcióis készségeit, a pontos és differenciált vizuális észlelés, vizuomotoros koordináció területeit, a hallott auditív információk pontos és differenciált észlelését, törekedtünk az interszenzoros integráció javítására. A mozgásszabályozásban igyekeztünk hangsúlyt fektetni a lateralitás kialakulására, a nagymozgások összerendezettségére és a finommotorika javítására, a vestibuláris rendszer ingerlésére. Szintén érintettük még a testsémafejlesztés területeit. Kiemelten fontos volt a szándékos figyelem, koncentráció fejlesztése, az emlékezeti készségek fejlesztése, valamint a kommunikációs és társas készségek fejlesztése.

Vizsgálati személyek

A módszer újdonsága miatt a vizsgálat fő célja a módszer kipróbálása, módszertani előtanulmány volt. Ennek megfelelően a kísérleti személyek kiválasztásánál törekedtem az életkori homogenitásra (a célcsoport a hatéves korosztály volt), de a gyermekek egyéni sajátosságok és problematika szempontjából nem voltak hasonlóak. Fontosnak tartottam a gyermekek heterogenitását azért, hogy

a módszer alkalmazhatóságát egyidejűleg többféle sajátossággal rendelkező gyermekben is kipróbálhassam.

A gyermekek egy budapesti, XIV. kerületi normál óvodába jártak, ez az intézmény adott helyet a foglalkozásoknak is. A vizsgált csoport 6 nagycsoportos óvodás gyerekből állt. A csoporttagokat az óvónők javaslata alapján választottam ki. Az óvónők a csoportban észlelhető magatartás, illetve az ismert háttértényezők alapján javasolták a gyerekeket. Az iskolai kultúrtechnikák elsajátításához szükséges alapkészségek fejlesztendősége mellett közös tulajdonsága volt a csoporttagoknak valamiféle társaskészség-zavar, aminek hátterében minden gyermek esetében más tényezők állnak. Így bár a foglalkozások elsődlegesen az iskolai alapkészségek megerősítését, fejlesztését célozták meg, azonban emellett a társas készségek gyakorlása, az egymással való kommunikáció megsegítése is fontos szerepet kapott.

5 fiú került a csoportba, akik 6 évesek voltak, és egy 5 és fél éves lány. A gyermekek között különböző háttéren fejlődő problémák voltak tapasztalhatók. A gyermekek a csoport szempontjából fontos szempontok kiemelésével az óvónők pedagógiai jellemzése alapján adott rövid bemutatása:

1. vsz.: 6 éves fiú. Teljesítményhelyzetben nagyon szorongó, amit úgy próbál kezelni, hogy nem csinál semmit. Az óvodában nagyon nehéz rávenni teljesítményszerű dolgokra (rajz, festés stb.), mert mindenre azt mondja, hogy nem tudja. Társaival nehezen teremt kapcsolatot, nem kezdeményező, de ha közelednek hozzá, azt elfogadja. A viselkedési szabályokat ismeri és betartja.

2. vsz.: 5 1/2 éves lány. Beszédese, könnyen teremt kapcsolatot másokkal. Irányító típus, szereti érvényesíteni az akaratát. Az óvodai, szokásos helyzetekben mindig na-

gyon jól teljesít, megszokta, hogy kiemelkedő. Számára ismeretlen helyzetben, ha nehéz feladattal találja szembe magát, leblokkol, teljesen kikapcsol, nem reagál semmire, nem lehet rávezetni a megoldásra, konkrétan segíteni kell neki.

3. vsz.: 6 éves fiú. Viselkedése kettős: udvarias, figyelmes („udvarol”, megdicséri az ember ruháját, haját stb.), a szabályokat túlnyomórészt ismeri, de sokszor képtelen betartani. Erősen túlmozgásos, figyelme csapongó. Késleltetni nem nagyon tud, de ha nagyon szeretne valamit csinálni (az óvodában), akkor a cél érdekében képes a viselkedését kis ideig kontrollálni. Mozgása kissé rendezetlen, ezért a sok mozgás miatt gyakran lever, felborít, lerombol dolgokat. A szülők meglehetősen rosszul kezelik a gyerek ilyen viselkedéses problémáit, aminek következtében nagyon sok visszafojtott agresszió gyülemlik fel a gyerekekben, amit legtöbbször céltalanul, de néha a társaira irányultan él ki. A felhalmozódott frusztrációját furcsa viselkedésben vezeti le (gyakran szaladgál teljesen céltalanul, miközben artikulátlan hangon ordít és hadonászik). A társai az ilyen kiszámíthatatlansága miatt nem nagyon kedvelik, bár bizonyos helyzetekben elismerik kiemelkedő szellemessége miatt (jó időben igazán vicces megjegyzései vannak).

4. vsz.: 6 éves fiú. Figyelem- és szeretetigénylő gyermek, de nem túlzottan. Társaival jól kijön, szeretetteljes, kedves gyerek. A társas viselkedés szabályait ismeri és betartja. Közepesen népszerű gyerek, nem vezéregyéniség. Testi méreteivel és erejével (nagyon jól fejlett fiú, bár születéskor is nagy bábának született) kitűnik a társai közül, ez is hozzájárul a népszerűségéhez. Ugyanakkor nagyon érzékeny gyerek, minden kritikára, heccelésre, csúfolásra fokozottan reagál, könnyen megsértődik, gyorsan sírva fakad.

Ilyenkor teljesen visszahúzódik, nagyon nehezen hozzáférhető. Egy ilyen negatív élmény képes szinte az egész napját elrontani, nagyon nehéz megnyugtítani.

5. vsz.: 6 éves kislány. A szülők nevelési elvei nagyon szabadok, ebből következően a gyermekkel feladattudat terén mutatkoznak problémák, csak azt hajlandó csinálni, amihez kedve van. A család nagyon gondoskodó, sok közös programot szerveznek, igyekeznek a gyermekek érdeklődését kielégíteni. Szociálisan nagyon barátságos, nyitott fiú, jó intellektussal. Kezessége még kialakulóban van.

6. vsz.: 6 éves fiú. Viselkedésére a legjellemzőbb az állandó megfelelni akarás, a negatív érzelmeit inkább nem fejezi ki, a pozitív érzelmeit könnyen kommunikálja. Az óvodai környezethez jól alkalmazkodik.

A foglalkozások körülményei és eszközök

Lerry nevű 5 éves kan német juhászkutyával dolgoztunk, aki terápiás vizsgával rendelkező (a nemzetközi sztenderdnek megfelelően kialakított vizsgarendszerben Magyarországon vizsgázott, terápiás igazolvánnyal rendelkező), sok vezényszót ismerő jól képzett kutya.

Ez azért fontos, mert természetesen a kutya képességei is meghatározták az alkalmazott feladatok milyenségét.

A kutya vezethetősége érdekében terápiás hámot viselt, melynek a kutya hátán van egy fogantyúja, amibe lehet kapaszkodni és aminél fogva a gyerekek vezethetik a kutyát. Pórázt a teremben nem használtunk, csak akkor vezették pórázon a gyerekek a kutyát, amikor a foglalkozások után néha kimentünk a kutyával az udvarra, hogy az óvoda többi gyereke is játszhasson a kutyával egy kicsit.

Eljárás

A terápiás foglalkozásokat heti egy alkalommal tartottuk. Összesen 15 alkalommal látogattuk meg az óvodásokat. A foglalkozásokat egy csoportvezető (a pszichológus, aki egyben a kutya felvezetője is volt) irányította, valamint jelen volt a videofelvételek készítésében segítő személy.

Az első két alkalom (a számozásban nem szerepelnek, tehát inkább két nulladik alkalom) bemutatkozás és barátkozás jellegű volt, ezeknek nem volt konkrét tematikája sem. Elemzésre a harmadik alkalomtól felvett videofelvételek kerültek.

A foglalkozásokon váltakozva csoportosan, egyénileg vagy párosan vettek részt a gyerekek, attól függően, hogy az adott alkalomra kidolgozott feladatok mit kívántak meg. A csoportos foglalkozásokat a harmadik alkalomtól egyénire váltottuk, hogy a gyerekek egyszerűbb körülmények között tanulhassanak bele a gyakorlatokba, így kevesebb volt az elterelő inger és a várakozási idő. Később ezt a típust páros foglalkozások váltották fel, ahol már a gyerekek nem csak kutyakezelési gyakorlatokat hajtottak végre, hanem a társ bevonásával is végeztek gyakorlatokat. A páros és csoportos foglalkozások váltakoztak ezután, mindkét feltétel lehetővé tette a társak feladatba való bevonását is. A páros alkalmakkor külön hangsúlyt helyeztem rá, hogy mindig más gyerekek ke-

rüljenek egymással párba, így ne alakulhasanak ki klikkek a csoporton belül.

A foglalkozások során a feladatok tartalmazták az alábbi nagy területek fejlesztését: percepciók készségek (pontos és differenciált vizuális észlelés, vizuomotoros koordináció, térérzékelés, auditív információk pontos és differenciált észlelése), interszenzoros integráció, lateraritás, nagymozgás és finommotorika, a vesztibuláris rendszer ingerlése, testsémafejlesztés, szándékos figyelem, koncentráció, rövid távú memória, nyelvi készségek, kommunikáció, valamint a társas készségek területei. Természetesen mivel egyetlen gyakorlat sem tud önmagában egyetlen készséget tisztán fejleszteni, így egy-egy feladat alatt több terület is aktiválódik a fent említettek közül.

A videofelvételek elemzése

A gyermekek szüleitől írásos beleegyező nyilatkozatot kértünk a csoportban való részvételre, és a videofelvételek elkészítésének, felhasználásának engedélyezésére vonatkozólag.

Az állatasszisztált terápiák vizsgálatában a statisztikai elemzésekre alapuló tanulmányok száma kevés, valamint az ilyen típusú tanulmányok legtöbbször bentlakásos otthonokban végzett terápiákra vonatkoznak. Gyakran az otthonokba betelepített állatok általános hatásait mérik. A belátogató állatokkal végzett foglalkozások hatásait elő- és utóteszteléssel, illetve a foglalkozások megfigyeléses elemzése alapján szokták vizsgálni (Turner és mtsai, 2010).

Adatokat a videofelvételek elemzéséből nyertem, ezeket az értelmezéssel együtt mutatom be. Az adatok statisztikai elemzése értelmetlen volna a kis elemszám miatt, ezért az adatokat diagramokon és táblázatokban ismertetem. Ugyanezen okból kifolyólag az értelmezésre csak óvatos kísérletet lehet tenni.

A foglalkozások vizsgálati adatait első sorban a videofelvételek elemzéséből nyertem. A videofelvételek hossza átlagosan 44 perc volt (szórás: 4,78). Standard megfigyelési szempontok nem kerültek még kidolgozásra, így ez is fontos része volt a vizsgálatnak. Céлом volt megpróbálni kidolgozni egy olyan szempontrendszert, amely lehetővé teszi az ilyen típusú foglalkozások megbízható tudományos vizsgálatát. Két független megfigyelő pontosztá végig az összes alkalmat. Kettejük értékelése a megbízhatóság ellenőrzése miatt volt fontos.

A következőkben ismertetném a megfigyelési szempontokat, hozzátéve azt, hogyan kerültek pont ezek a szempontok előtérbe.

A gyerek-felnőtt interakciós vizsgálatokban jól használható módszerek bizonyult a videofelvételeken látható interakciók elemzése (Tóth, 2011; Novák és Lakatos, 2005; Ainsworth és mtsai, 1978). Természetesen az elemzési szempontrendszer mindenhol az adott vizsgálat számára fontos szempontokra koncentrál, így indokolt volt kifejezetten a kutyával való interakciókra saját szempontrendszert létrehozni. Szintén szükséges volt a szempontokkal megpróbálni megragadni azokat a jelenségeket, melyek fontosnak bizonyulhatnak a csoport egyéni sajátosságai és a fejlesztési/terápiás célok szempontjából.

Két típusú értékelés történt a videofelvételek alapján: bizonyos viselkedéseket a megjelenés gyakorisága, másokat globális skálázás alapján lehet értékelni. Voltak olyan jelenségek, melyeket a videofelvételen való megjelenésük gyakoriságának szempontjából érdemes vizsgálni. Ezeket a jelenségeket strigulákkal jelöltük. Az ide tartozó szempontok egy részét a korábbi vizsgálatunkban (Babos és mtsai, 2002) használt megfigyelési szempontokra támaszkodva dolgoztam ki. A másik két szempontcsoport a *globális skálán*

jelölt szempontok. Ezek mentén a szempontok mentén a gyerekek viselkedését kategóriákba lehet sorolni. A kötődésvizsgálatokban elterjedt idegenhelyzet értékelő szempontjainak mintájára (Ainsworth, 1978) dolgoztam ki globális skálákat. Vannak olyan viselkedések, melyek nem egyszeri feltűnés alapján értelmezhetők, hanem valamilyen globálisabb képet alkotnak a gyerekről. Az ilyen egészes benyomásokat kategorizáltam, és a markánsabban elkülönülő viselkedéskategóriákhoz igazítva három- (1–3. szempontok), illetve ötfokú (4–8. szempontok) skálákat dolgoztam ki.

Az adataimat két megfigyelőtől nyertem, akik a videofelvételek utólagos megnézésekor értékelték a felvételeket az előre ismerttetett és a korábbi kutyás terápiás üléseink felvételein betanított szempontrendszer alapján. Minden alkalomra külön űrlapot töltöttek ki a megfigyelők (1. melléklet).

Előfordulási gyakoriság számolása

A gyakoriságot vizsgáló szempontok esetében rövid, jól megfigyelhető viselkedéseket kategorizáltak a megfigyelők. Itt fontos megfigyelni, hogy a foglalkozások előrehaladtával hogyan és mennyiben változnak ezek a viselkedések.

Olyan megfigyelési szempontok kerültek előtérbe, ahol lemérhető a fejlesztő feladatok által megcélzott területek (pl. szerialitás, lateralitás, kommunikáció), illetve a globális hatásként jellemzően elvárható hatások (kommunikáció, agresszió, társakhoz való viszonyulás) változása.

Fontos volt megfigyelni a csoportban megjelenő agresszió alakulását, mivel az előző helyeken végzett állatasszisztált foglalkozások tapasztalatai (Babos és mtsai, 2002) azt mutatták, hogy a gyerekek agresszív viselkedése mind feladat közben, mind

várakozás közben csökkent. Ennek mérésére az *agresszió feladat közben* és az *agresszió várakozás közben* szempontok szolgáltak. A feladat és várakozás közbeni helyzetek elkülönítését az indokolja, hogy a várakozás közbeni helyzet más alapokon nyugvó agresszív viselkedést mozgósíthat. Ilyenkor rendszerint a gyermek figyelme elterelődik a foglalkozásról, nem tudja aktívan lekötni magát, ezért pótcselekvésbe kezd. Előfordul, hogy a magatartási problémás gyerekeknél a pótcselekvés valamilyen formájú agresszióban fejeződik ki. Ezzel szemben a feladat közbeni agresszió többnyire valamilyen inkompetencia közben fejeződik ki, amikor is a gyerek a frusztrációját agresszióval vezeti le.

A társas készségek és érzelmi szabályozás szempontjából fontos feljegyezni a *kutyának való kedveskedést*, mivel tapasztalataim szerint ez a pozitív érzelmi megnyilvánulások egyik elsődleges formája, ezt követi később a társak felé irányuló kedvesség. A társakkal való viselkedés negatív pólusán pedig megjelenhet az *árulkodás* és *csúfolás*, melyek szintén jól felismerhető és kódolható viselkedések.

Az önbizalom és kompetenciaérzés megnyilvánulási formája lehet a gyermekek feladathoz fűződő viszonya. Mivel a foglalkozásokon a különböző gyakorlatok között voltak kisebb szünetek, így a gyermekeknek lehetőségük nyílt spontán módon is kapcsolatba lépni a kutyával. Előfordult, hogy a gyerekek pusztán csak simogatták vagy kedveskedtek a kutyának, illetve az előzőleg bemutatott vagy a gyermekek által már megkedvelt feladatokat, gyakorlatokat spontán próbálgatták, ismételték. A *feladat spontán gyakorlása* azért fontos, mert ez a tevékenység akkor fordul elő, ha a gyerek mélyen bevonódott a foglalkozásokba, a gyakorlatok teljesítését nem külső elvárásnak érzi, hanem

belső indíttatásból szeretné jól megcsinálni őket. Ugyanakkor a *feladat feladása* jelzés arra, hogy a gyereknek nincs elég önbizalma, hogy egy nehéz feladatban a nehézségek ellenére is kitartson és próbálkozzon, illetve nem érzi magát elég kompetensnek a gyakorlat sikeres végrehajtása szempontjából. Ugyanakkor ez azt is jelezheti, hogy a feladat nehézsége meghaladta az optimálist, túlterhelte a gyereket, így nem volt képes azt végrehajtani.

Globális skálán értékelt szempontok

A globális skálák fokozatainak kialakításakor az volt a vezérlőelv, hogy az egymástól markánsan elkülönülő viselkedési egységek kerüljenek egy fokozatba. Így voltak olyan szempontok, amelyekben három, és voltak, amelyekben öt fokozatot sikerült jól kódolhatóan elkülöníteni. A skála pontértékei ugyan külön kategóriaként jelennek meg, azonban az adott jelenség szempontjából fokozatokat is jelenítenek meg, így ordinális skálaértékeként kezelhetőek a feldolgozás folyamán. A megfigyelésnél alkalmazott szempontokhoz tartozó skálaértékeket a 2. melléklet mutatja be. A megfigyelők betanítására szintén korábbi felvételek felhasználásával került sor, így akkor kezdtek neki a vizsgálati anyag megítélésének, mikor már képesek voltak a viselkedési kategóriákat jól felismerni és elkülöníteni.

A fejlesztett kognitív területeken mutatózó változásokat megjelenítő szempontok:

A fejlesztő gyakorlatok megtervezésénél célként tűztem ki a lateralitás kialakulásának megsegítését, valamint a szerialitás fejlesztését is. Ezeknek a fejlesztési céloknak a sikerességét hivatott vizsgálni a háromfokozatú globális skálán értékelhető *feladatjutalom sorrend megtartása* és az *oldalmegkülönböztetés* szempont.

A fejlesztési célok érvényesülését két további ötfokozatú globális skálán értékelték a megfigyelők. A *figyelmeztetés, feladat-tartás* a gyermekek feladat közbeni várakozási viselkedését, figyelmességét írja le. Mindez utal az önszabályozási készségek aktuális állapotára, a figyelmi rendszer terhelhetőségére, melyek szintén fontos fejlesztési területei voltak a foglalkozásoknak.

A *kutya biztos kezelése* a kommunikációs készségek, mozgásos ügyesség, biztonságos irányészlés, megfelelő sorrendiség, figyelem összehangolását igényli. A kutya-kezelés akkor sikeres, ha a különböző csatornákon érkező információk, a verbális és nemverbális kommunikáció összehangolt és kellőképpen határozott. Ezeknek az összehangolt készségeknek a sikeressége ötfokozatú skálán jelölhető.

Érzelmi kommunikáció, társas készségek területeit megjelenítő szempontok:

A társakhoz való viszonyulás alakulását vizsgáltuk a három jól elkülönülő viselkedési stílus skálázásával. A páros vagy csoportos foglalkozáson nagyon fontos, hogy a gyerekek csak egyénekként vannak-e jelen a teremben, vagy képesek közösséget alkotni. Ennek fontos összetevője az, hogy akarnak-e segíteni egymásnak, ha a helyzet úgy hozza, ezt mértük az *egymásnak segítés* szempont jelölésével.

Ahogy már a gyakoriságot mérő szempontok között is fontos helyet kapott a gyermekek kutyával való kapcsolatának alakulása, a gyakoriságok mellett az érzelmi megnyilvánulások minőségét is fontos megítélni. A kutya irányában megmutatózó érzelemkifejezések finomsága, érzékenysége a *kutya iránti gyöngédség* ötfokú skáláján került megítélésre.

A *kutyától való félelem* szempont árnyalt megítélése szintén ötfokú globális skálán

történt. Ezt a szempontot a második vizsgálati személy miatt volt különösen érdekes megfigyelni, hiszen az ő esetében egy szinte főbiás félelem alakulását lehetett nagyon szépen nyomon követni.

A társas készségek szempontjából a társakkal és a kutyával való kapcsolat alakulása mellett fontos a felnőttel, a foglalkozásvezetővel alakuló viszony megítélése és nyomon követése, ezt teszi lehetővé a *foglalkozásvezetővel való kapcsolat* ötfokú globális skálája.

Eredmények

Az adatok két független megfigyelő által értékelte videofelvételekből származnak. A szempontok értékelhetősége megbízhatónak bizonyult, a megfigyelők értékei jól korreláltak (Pearson-féle $r = 0,91$; $p < 0,05$). A megfelelő egyezés és megbízhatóság miatt a végső számolásos és ábrázolásos a két megfigyelő adatainak átlagolásával történtek.

Minden szempontnál érdekesnek tartottam összehasonlítani az első és utolsó foglalkozásokon tapasztalt jelenségekből nyert adatokat, melyeket iránytáblázatban muta-

tok be. Mivel a kialakított pontrendszer nem tekinthető intervallumváltozónak, így a különböző pontértékek közötti különbségek számszerűen nem értelmezhetőek, ezért az iránytáblázat az első alkalomhoz képesti növekedést, csökkenést vagy változatlanságot mutatja be. A gyakoriságot leíró szempontoknál zárójelben közlöm a változások mértékét is az első és az utolsó alkalommal rögzített gyakoriságok feltüntetésével (*1. táblázat*). A globális skálákon értékelt szempontoknál a változás mértéke számértékekben nem értelmezhető, így a globálisan skálázott szempontokhoz tartozó iránytáblázatban a változásokat a mértékek feltüntetése nélkül ($>$: csökkent az adott viselkedés, $<$: növekedett, $=$: nem változott) jelzem (*2. táblázat*).

Az iránytáblázatokban csak 5 gyerek adatait tüntettem fel, mert a hatodik vizsgálati személy sokat hiányzott a foglalkozásokról, az utolsó 5 foglalkozáson nem is vett részt.

A viselkedések megjelenésének gyakoriságát vizsgáló szempontok közül kiemelendő a várakozás közbeni agresszió csökkenése (*1. ábra*), ami mindenképpen fontos

1. táblázat. A viselkedések gyakoriságát mérő szempontok által megjelenített változások az első és az utolsó alkalommal kódolt eredmények szerint

	1. vsz.	2. vsz.	3. vsz.	4. vsz.	5. vsz.	Összegzés
Kedveskedik a kutyának	> (9-2; -7)	< (0-1; +1)	< (1-2; +1)	< (0-4; +4)	> (9-6; -3)	nincs határozott tendencia
Agresszió feladat közben	> (1-0; -1)	= (0-0; 0)	= (2-2; 0)	= (0-0; 0)	= (0-0; 0)	változatlan, egy gyereknél csökkent
Agresszió várakozás közben	> (6-1; -5)	> (2-0; -2)	> (11-2; -9)	> (2-1; -1)	> (11-2; -9)	egyöntetű csökkenés
Feladatgyakorlás	< (0-1; +1)	< (0-1; +1)	< (0-1; +1)	< (0-2; +2)	> (3-1; -2)	általában gyakoribb lett, egy kivétellel
Feladat feladása	= (0-0; 0)	= (0-0; 0)	= (0-0; 0)	= (0-0; 0)	= (0-0; 0)	mindenkinél stagnál
Árulkodás	= (0-0; 0)	> (3-1; -2)	= (0-0; 0)	= (0-0; 0)	= (0-0; 0)	általában nem változott, egy csökkenés
Csúfolás	< (0-1; +1)	= (0-0; 0)	< (1-2; +1)	= (0-0; 0)	< (0-1; +1)	3 esetben nőtt, egyébként nem változott a csúfolás mértéke

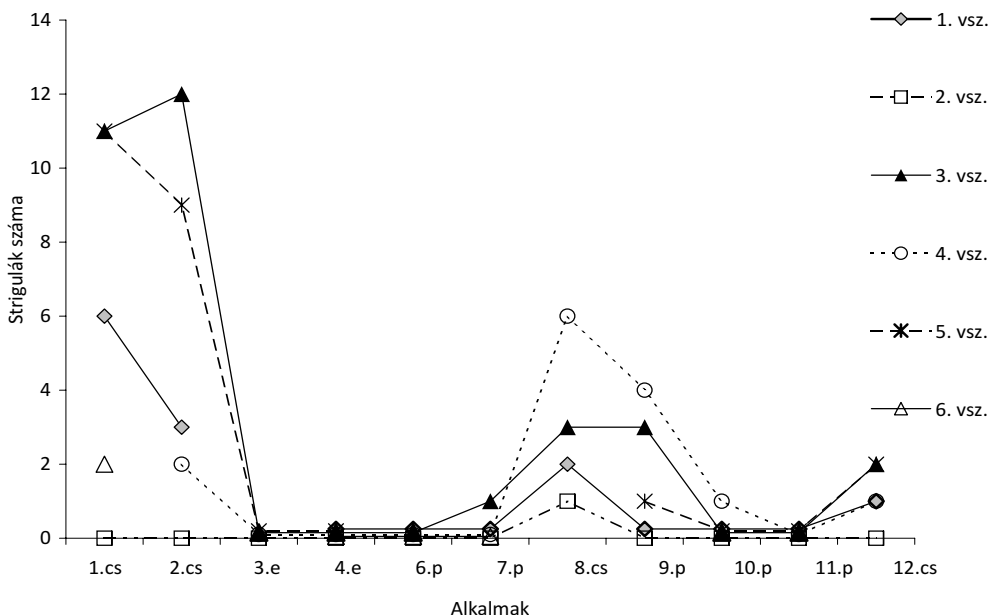
összetevője az állatasszisztált terápiás foglalkozásoknak. A foglalkozásokba való bevonódás növekvő mértékét mutatja a spontán gyakrabban megjelenő feladatgyakorlás, ami összefügghet a társas viselkedés és figyelem javulásával is, hiszen a várakozási időben a gyermekek inkább a feladatok gyakorlásával foglalták le magukat, mintsem más, a fog-

lalkozáshoz nem kapcsolódó, akár fegyelmetlen viselkedéssel.

Összességében elmondható, hogy a gyermekek mind társaikhoz, mind a jelen lévő felnőtthöz, mind a kutyához való viszonyulásukban pozitív változásokat mutattak. A kutyával való tisztább kommunikáció, kifinomultabb érzelmi viselkedés háttérében álló

2. táblázat. A globális skálán értékelt szempontok által megjelenített változások az első és az utolsó alkalommal kódolt eredmények szerint

	1. vsz.	2. vsz.	3. vsz.	4. vsz.	5. vsz.	Összegzés
Egymásnak segítség	<	<	<	<	<	minden esetben nőtt az egymásra figyelés
Feladat-jutalom sorrend megtartása	<	<	<	<	<	mindenkinél növekedett
Oldalmegkülönböztetés	<	<	<	<	<	mindenkinél javult
Foglalkozásvezetővel való kapcsolat	<	<	<	<	<	mindenkinél javult
Fegyelmezetttség, feladattartás	=	=	<	<	<	általában javult vagy nem változott
Félelem a kutyától	=	>	>	>	>	mindenkinél csökkent, egy esetben stagnált
Kutya biztos kezelése	<	<	<	<	<	mindenkinél javult
Kutya iránti gyöngédség	=	<	<	<	<	mindenkinél javult, 1 esetben stagnált

1. ábra. Az „agresszió várakozás közben” szempont alakulása a foglalkozások nyomán

készségek megnyilvánultak a társak segítségével (2. ábra) és a gyermekek foglalkozásvezetővel való kapcsolatában is.

A gyerekeknél minden esetben elértük a fejlesztési célokat kisebb-nagyobb mértékben. A foglalkozásokról való szubjektív visszajelzés is nagyon pozitív volt: a gyerekek élvezték és szívesen vettek részt a terápiás üléseken és a szülők is pozitív visszajelzéseket adtak a programról.

Az óvónők jótékony hatásának értékelték a foglalkozásokat: az óvodában a gyerekek izgatottan beszélgettek a kutyáról, a foglalkozásokon részt vevő gyerekeknek pedig megnőtt a népszerűsége.

ÖSSZEFOGLALÁS

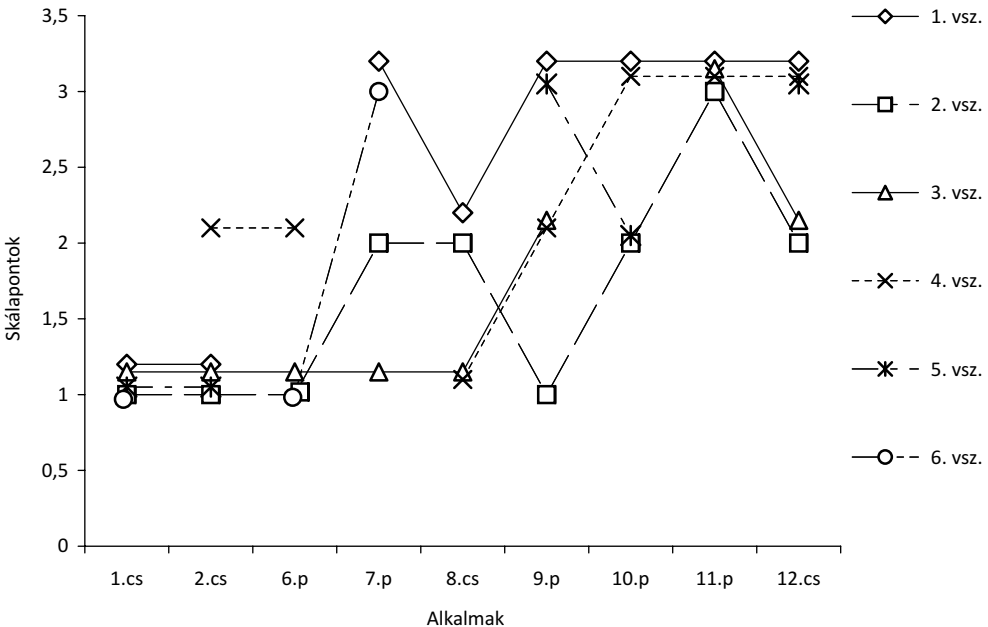
A foglalkozások elemzéséből kapott eredmények ígéretesnek mutatkoztak annak ellenére, hogy nem bizonyítékértékűek.

Jelen munkámban az állatasszisztált foglalkozások értékelésében fontos szempontok felderítését is megkíséreltem. Az általam használt szempontok túlnyomó része hasznosnak bizonyult.

Azok a szempontok használhatóak a jobban, melyeknek sikerül stabil egyéni különbségekre rámutatniuk, vagy jellemző változásra utaló tendenciát mutatnak a foglalkozások előrehaladtával, vagy a különböző szituációk között tesznek különbséget.

A tizenöt szempont közül tizenegyben az elvártak megfelelő irányú tendenciát lehetett felfedezni. Legjelentősebb változások az agresszió csökkenésében, a kutyával kapcsolatos viselkedések finomodásában és az egymás felé irányuló segítő viselkedésben voltak.

Ezek mind nagyon fontos célkitűzések, érdemes lenne a kapott eredményeket bizonyító erejű vizsgálatban reprodukálni.

2. ábra. Az „egymásnak segítség” szempont alakulása a foglalkozások nyomán

A vizsgálat korlátai

Módszertani szempontból sok ponton lehetne a vizsgálatot továbbfejleszteni. Az alacsony elemszám miatt az eredmények statisztikai értelmezhetősége rendkívül korlátozott, így a hatékonyságra vonatkozóan megbízható következtetéseket nem lehet levonni. Mindazonáltal a megjelenő tendenciák jó alapot szolgáltathatnak ahhoz, hogy a későbbiekben nagyobb elemszámú mintán milyen szempontokat érdemes alaposabban megvizsgálni.

Az adatgyűjtés módszereit érdemes lenne kiterjeszteni, elsősorban a fejlesztendő kognitív és mozgásos területek alakulására vonatkozóan megfelelőbb lenne elő- és utóméréseket végezni a megfelelő eszközökkel (MSSST, figyelemvizsgáló eljárás stb.), mely változtatást a későbbi vizsgálatok folyamán már alkalmaztam is. Így az adatok és mérések megbízhatóbbak és pontosabban felhasználhatóak, akár kontrollcsoporttal összehasonlíthatóbbak lesznek.

Hasonlóképpen fontos korlát a kontrollcsoport hiánya, melyet későbbi, kiterjesztett vizsgálatokban mindenképp pótolni kell

a hatékonyság megítélhetőségéhez. A foglalkozások kivitelezésénél a gyakorlati korlátok nagyban befolyásolták az alkalmak végrehajtását, a kettős csoportvezetés mindenképpen hasznosabb és hatékonyabb állatasszisztált terápiás csoportfoglalkozások esetén, a jövőben érdemes ezt szem előtt tartani.

A csoportban részt vevő gyermekek ugyan homogén életkori csoportba tartoztak, azonban heterogén csoportot alkottak háttérproblémáik szempontjából, ezért a foglalkozások egyszerre sok terület fejlesztését célozták meg, ami nehezíti a hatások pontos és megbízható mérését, vizsgálatát. Célszerűbb lenne a jövőben inkább kevesebb fejlesztendő területet megcélozni, és azokat alaposabban körüljárni.

Az itt közölt vizsgálat eredményeire alapozva további állatasszisztált foglalkozásokat és hatékonyságvizsgálatokat terveztem, melyek jelenleg is folyamatban vannak. Remélem, hogy az előzetes vizsgálat tapasztalataiból tanulva megbízhatóbb alátámasztást kap ez az egyre nagyobb ismertséget kapó terápiás irányzat.

SUMMARY

Animal Assisted therapy – a pilot study on the methodology of improving the pre-school skills of kindergarten-age children with the help of a therapy-dog

Background and aims: In my study I applied animal assisted therapy in a group of kindergarten-age children. The aim of the study was on the one hand, the practical testing of the developed method of animal assisted therapy. On the other hand, we aimed to develop an observational analytical method for therapy assesment. The aim of therapy was the enhancement of cognitive and social skills.

Methods: I have worked with a therapy-dog. The therapeutic sessions were held in a group of six children. The sessions were video-recorded, and the analysis was based upon the of the records.

Results: Most of the observational principles have proved to be usable, they were able to describe the changes in children's behaviour. Participating children have all showed improvement in their emotional and social openness, as well as in their communicational skills.

Conclusions: The results of this pilot are very promising, therefore it could be worthwhile to follow up the results on a larger sample and complete a study of effectiveness. The present study provides a good basis for the method of such further studies both concerning the method of therapy and the aspects of analysis.

Keywords: Animal assisted therapy, social skills training, attention skills training, aggression

IRODALOM

- AINSWORTH, M. D. S., BLEHAR, M. C., WATERS, E., WALL, S. (1978): *Patterns of Attachment: A Psychological Study of the Strange Situation*. Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, NJ.
- ALLEN, K., BLASCOVICH, J. (1996): Anger and Hostility among Married Couples: Pet Dogs as Moderators of Cardiovascular Reactivity to Stress. *Psychosomatic Medicine*, 58. 59.
- ALLPORT, G. (1997): *A személyiség alakulása*. Kairosz, Budapest.
- BABOS E., SZEREDI B., GÁBOR SZ., GYÖRKÖS K. (2002) Állatasszisztált terápia hatékonyság-vizsgálata két értelmi fogyatékos gyerekcsoporton. *Pszichoterápia* XI. évf. 2002. október. 355–364.
- BARKER, S. B., KNISELY, J. S., MCCAIN, N. L., SCHUBERT, C. M., PANDURANGI, A. K. (2010): Exploratory Study of StressBuffering Response Patterns from Interaction with a Therapy Dog. *Anthrozoos: A Multidisciplinary Journal of The Interactions of People & Animals*, Volume 23, Number 1, March 2010, 79–91 (13)
- BAUN, M. M., BERGSTROM, N., LANGSTON, N. F., THOMA, L. (1984): Physiological Effects of Petting Dogs: Influences of Attachment. In ANDERSON, R. K., HART, B. L., HART, L. A. (ed.) (1984): *The Pet Connection – Its Influence on Our Health and Quality of Life*. Minnesota. 162–171.
- BERGLER, R. (1988): *Man and Dog: The Psychology of a Relationship*. Blackwell Scientific Publications, London
- CHANDLER, C. K. (2012): *Animal Assisted Therapy in Counseling*. 2nd ed. Routledge, New York.
- COLE, M. L. (2009): *Literature review and manual: Animal-assisted therapy*. Unpublished thesis. Lethbridge, Alberta. www.deltasociety.org/aaa-and-aat-resources
- CUSACK, O. (1988): *Pets and Mental Health*. The Haworth Press, New York–London.
- DISMUKE, R. P. (1984): Rehabilitative Horseback Riding for Children with Language Disorders. In ANDERSON, R. K., HART, B. L., HART, L. A. (ed.) (1984): *The Pet Connection – Its Influence on Our Health and Quality of Life*. Minnesota. 131–141.
- FINE, A. H., BECK, A. (2010): Understanding our kinship with animals: input for health care professionals interested in the human\animal bond. In FINE, A. (ed.) (2010): *Handbook on Animal-Assisted Therapy*. 2nd ed. Elsevier Inc.

- FODORNÉ DR. FÖLDI R. (2005): Testnevelési játékok a tanulási zavarok prevenciójában és korrekciójában. *Iskolapszichológia Módszertani Füzetek*, 24. ELTE kiadvány, Budapest.
- FRIEDMANN, E. (2000): The Animal – Human Bond: Health and Wellness In FINE, A. H. (ed.) (2000): *Handbook on Animal-Assisted Therapy*. Academic Press, San Diego, California.
- GRANADOS, A. C., AGÍS, I. F. (2011): Why Children With Special Needs Feel Better with Hippotherapy Sessions: A Conceptual Review. *The Journal of Alternative and Complementary Medicine*, March 2011, Vol. 17, No. 3. 191–197.
- HANSEN, K. M., MESSINGER, C. J., BAUN, M. M., MEGEL, M. (1999): Companion animals alleviating distress in children. *Anthrozoos*, 12(3). 142–148.
- KAYE, D. M. (1984): Animal Affection and Student Behavior. In ANDERSON, R. K., HART, B. L., HART, L. A. (ed.) (1984): *The Pet Connection – Its Influence on Our Health and Quality of Life*. Minnesota. 101–105.
- KRUGER, K. A., SERPELL, J. A. (2010): Animal-assisted interventions in mental health: definitions and theoretical foundations. In FINE, A. (ed.) (2010): *Handbook on Animal-Assisted Therapy*. 2nd ed. Elsevier Inc.
- LAKATOS K. (1993): Új módszer a nagycsoportos óvodások komplex fejlesztésében – hidroterápiás gimnasztika. *Óvodai Nevelés* 1993/2.
- MARTON L. M. (1970): Tanulás, vizuális-poszturális testmodell és a tudat kialakulása. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 27. 182–197.
- MARTON L. M. (1972): A korai társmegvonás hatására fellépő kóros viselkedés élettani közvetítő folyamatai. *Magyar Pszichológiai Szemle*, XXIX. kötet, 2. szám. 275–279.
- MELSON, G. F., FINE, A. H. (2010): Animals in the lives of children. In FINE, A. (ed.) (2010): *Handbook on Animal-Assisted Therapy*. 2nd ed. Elsevier Inc.
- MYERS, JR. O. E. (1996): Child-Animal Interaction: Nonverbal Dimensions. *Society and Animals*, 1996. Vol. 4. No. 1.
- NOVÁK A., LAKATOS K. (2005): Atipikus anyai viselkedés elemzése: az AMBIANCE kódrendszer. *Alkalmazott Pszichológia*, VII/4. 49–58.
- O’HAIRE, M. (2010): Companion animals and human health: Benefits, challenges, and the road ahead. *Journal of Veterinary Behavior: Clinical Applications and Research*, 5(5). 226–234.
- PERELLE, I. B., GRANVILLE, D. A. (1993): Assessment of the Effectiveness of a Pet Facilitated Therapy Program in a Nursing Home Setting, *Society and Animals*, 1993. Vol. 1, No. 1.
- PORKOLÁBNÉ DR. BALOGH K. (1992): *Kudarccal az iskolában*. Alex-typo Kiadó
- PORKOLÁBNÉ DR. BALOGH K. (1998): Módszerek a tanulási zavarok csoportos szűrésére és korrekciójára. *Iskolapszichológia Módszertani Füzetek*, 17. ELTE kiadvány, Budapest.
- PORKOLÁBNÉ DR. BALOGH K. (1989): *Óvodai fejlesztés a tanulási zavarok megelőzésére*. Heves Megyei Pedagógiai Intézet, Eger.
- PORKOLÁBNÉ DR. BALOGH K. (1987): Készségfejlesztő eljárások tanulási zavarral küzdő kisiskolásoknak. *Iskolapszichológia Módszertani Füzetek*, 4. ELTE kiadvány, Budapest.
- ROBIN, M., TEN BENSEL, R. W., QUIGLEY, J., ANDERSON, R. K. (1984): Abused Children and Their Pets, In ANDERSON, R. K., HART, B. L., HART, L. A. (ed.) (1984): *The Pet Connection – Its Influence on Our Health and Quality of Life*. Minnesota. 111–119.

- ROSS, S. B., VIGDOR, M. G., KOHNSTAMM, M., DiPAOLI, M., MANLEY, B., ROSS, L. (1984): The Effects of Farm Programming with Emotionally Disturbed and Handicapped Children. In ANDERSON, R. K., HART, B. L., HART, L. A. (ed.) (1984): *The Pet Connection – Its Influence on Our Health and Quality of Life*. Minnesota. 120–131.
- ROSS, S. B. (2009): *Treatment options at the farm and wildlife center*.
www.greenchimneys.org.
- SERPELL, J. A. (2000): Animal Companions and Human Well-Being: An Historical Exploration of the Value of Human-Animal Relationships In FINE, A. H. (ed.) (2000): *Handbook on Animal-Assisted Therapy*. Academic Press, San Diego, California.
- SMITH, B. A. (1984): Using Dolphins to Elicit Communication from an Autistic Child. In ANDERSON, R. K., HART, B. L., HART, L. A. (ed.) (1984): *The Pet Connection – Its Influence on Our Health and Quality of Life*. Minnesota. 154–162.
- TÓTH I. (2011): Az érzelmi-társas kapcsolatok fejlődése: korai gondozás és kötődés. In DANIS I., FARKAS M., HERCZOG M., SZILVÁSI L. (szerk.) (2011): *A génektől a társadalomig: A koragyermekkori fejlődés színterei. Biztos Kezdet Kötetek, I.* Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, Budapest.
- TURNER, D. C., WILSON, C. C., FINE, A. H., SCOTT MIO, J. (2010): The future of research, education and clinical practice in the animal/human bond and animal assisted therapy. In FINE, A. (ed.) (2010): *Handbook on Animal-Assisted Therapy*. 2nd ed. Elsevier Inc.
- WELLS, D. L. (2009): The Effects of Animals on Human Health and Well-Being. *Journal of Social Issues*, 65. 523–543.
- WU, A. S., NIEDRA, R., PENDERGAST, L., MCCRINDLE, B. W. (2002): Acceptability and impact of pet visitation on a pediatric cardiology inpatient unit. *Journal of Pediatric Nursing*, 17(5). 354–362.

MELLÉKLETEK

1. melléklet. Megfigyelési jegyzőkönyv

Dátum: ..... Videofelvétel kódja: .....

Megfigyelő: ..... Foglalkozás típusa: csoportos / páros / egyéni

Jelölje, ha a videofelvételen az alábbi jelenségeket tapasztalja a jelenségek pontos definíciójának megfelelően (ld. Megfigyelési szempontok definiálása c. lapot). Minden megnyilvánulást egy strigulával jelöljön a megfelelő vizsgálati személy neve alatt.

Kedveskedik a kutyának							
Agresszív megnyilvánulás – F							
Agresszív megnyilvánulás – V							
Feladatgyakorlás							
Nincs kitérés							
Árulkodik							
Kineveti a másikat, csúfol							

A videofelvétel végén kérem, egyenként értékelje a vizsgálati személyeket az alábbi szempontok alapján egy 1–3-ig terjedő skálán. Jelölje meg a megfelelő számot. A skála pontjainak pontos definícióját a Megfigyelési szempontok definiálása c. lapon találja. (Kérem, alaposan tanulmányozza át a meghatározásokat az értékelés elkezdése előtt!)

1.	Egymásnak segítség						
2.	Feladat-jutalom sorrend megtartása						
3.	Oldalmegkülönböztetés (csak a kutyavezetési gyakorlatokra érvényes)						

A videofelvétel végén kérem, egyenként értékelje a vizsgálati személyeket az alábbi szempontok alapján egy 1–5-ig terjedő skálán. Jelölje meg a megfelelő számot. A skála pontjainak pontos definícióját a Megfigyelési szempontok definiálása c. lapon találja. (Kérem, alaposan tanulmányozza át a meghatározásokat az értékelés elkezdése előtt!)

4.	Fegyelmezettség, feladattartás						
5.	Foglalkozásvezetővel való kapcsolat						
6.	Félelem a kutyától						
7.	Kutya biztos kezelése						
8.	Kutyasimogatás finomsága, gyöngédség						

2. melléklet. Megfigyelési szempontok definiálása

Strigulával jelölendő jelenségek:

- **Kedveskedik a kutyának** – kutyasimogatás, ölelés stb., de a verbális kedvesség is számít
- **Agresszív megnyilvánulás – F** – akár a kutyával, akár a társakkal szemben feladat közben
- **Agresszív megnyilvánulás – V** – akár a kutyával, akár a társakkal szemben várakozás közben
- **Feladatgyakorlás** – ha megértette a feladatot, érdeklí, szívesen gyakorolja ösztönzés nélkül is
- **Nincs kitartás** – feladja a feladatot, mielőtt sikerülne (idetartozik az is, ha utána ráhatásra hajlandó befejezni – nem összekeverendő azzal, ha akarja csinálni a feladatot, csak nem tudja fizikai segítség nélkül)
- **Árulkodás**
- **Egymás kinevetése, csúfolás**

1–3-ig terjedő skálán jelölendő szempontok és a skálapontok meghatározásai:

1. Egymásnak segítség

- 1 – csúfol és/vagy nem törődik a másikkal
- 2 – ne úgy csináld, majd én megmutatom, én csinálom
- 3 – szóval vagy tettel segít, de nem el akarja venni a lehetőséget, hanem a másiknak akar segíteni

2. Feladat-jutalom sorrend megtartása

- 1 – nem törődik a kaja jutalomértékével, csak etet, ill. nem használja a kaját jutalomként
- 2 – megérti a kaja jutalomértékét, de nem tartja be a sorrendet (ha a kutya hamarabb el akarja venni, odaadja – nem tartozik ide, ha ügyetlen)
- 3 – megérti a feladat-jutalom sorrendet és be is tartja

3. Oldalmegkülönböztetés (csak a kutyavezetési gyakorlatokra érvényes)

- 1 – nem törődik vele, hogy melyik oldalról fogja meg a kutyát
- 2 – figyel rá, hogy a kutya jó oldalára álljon, de nem tudja, melyik az
- 3 – figyel rá, hogy a kutya bal oldalára álljon, ha eltévesztené, magától korrigál

1–5-ig terjedő skálán jelölendő szempontok és a skálapontok meghatározásai:

4. Fegyelmesség, feladattartás

- 1 – teljesen kezelhetetlen, még ha vele foglalkoznak sem figyelmes, elkalandozik
- 2 – nagy nehezen rá lehet venni, hogy a feladatot csinálja, de várni nem tud
- 3 – várakozás közben sokszor rá kell szólni, de rászólásra reagál
- 4 – várakozás közben figyelmes, csak néha kalandozik el
- 5 – várakozás közben is figyelmes, a társai sem vonják el a figyelmét

5. Foglalkozásvezetővel való kapcsolat

- 1 – nincs kapcsolata a vezetővel, gyakorlatilag figyelmen kívül hagyja a jelenlétét (ez nem azt jelenti, hogy rendetlenkedik, ha magába fordulva veszíti el a kapcsolatot, az is így értékelendő – ha a gyerek rendetlenkedik, de közben a vezető figyelmét követeli, az nem ilyen értékelést kap)
- 2 – a feladatteljesítés alatt valamennyire figyel a vezetőre, de ekkor is inkább a feladat köti le, egyébként nincs kontaktus
- 3 – a helyzethez képest folyamatos, jó kontaktusban van a vezetővel, reagál a vezetőre
- 4 – kicsit dependens a vezetőn, folyamatosan monitorozza, figyelmet kér
- 5 – túlságosan igényli a vezető figyelmét, kiprovokálja akkor is, ha mással foglalkozik

6. Félelem a kutyától

- 1 – teljesen magabiztos, egyáltalán nem fél
- 2 – bizonyos pozíciókban tart a kutyától, nem annyira közvetlen, de biztatásra vagy a feladat hevében mindent meg mer csinálni
- 3 – vannak dolgok, amiket nem mer megcsinálni, de a feladat többi részét vállalja, hozzáér a kutyához
- 4 – inkább csak a távolabbi feladatokban mer részt venni, csak felügyelet mellett ér a kutyához
- 5 – konkrét félelem/ijedtség kitörései vannak, nagyon fél

7. Kutya biztos kezelése

- 1 – nem tudja irányítani a kutyát és fel is adja
- 2 – csak segítséggel tudja irányítani a kutyát – fizikai segítséggel (valaki megy vele, fogja a kezét stb.)
- 3 – irányítja a kutyát, de néha elbizonytalanodik, ilyenkor segíteni kell kézben tartani a kutyát (pl. igazodás közben nem lép vagy határozatlan, a kutya megáll vagy lefekszik stb.); rossz az összhang, végül a gyerek akarata érvényesül, de nagyon sok vezényszó, hangerő-emelkedés stb. mellett
- 4 – jól irányítja a kutyát, de néha segíteni kell a vezényszó stb. helyes kiadásában
- 5 – kutyát magabiztosan irányítja, jó az összhang, a kutya szót fogad (idetartozik az is, ha a vezényszó stb. tökéletes, csak a kutya nem engedelmeskedik – kutya hiba)

8. Kutyasimogatás finomsága, gyöngédség

- 1 – nem törődik a k.-val, ha a feladat nem kívánja, nem ér hozzá
- 2 – ha hozzáér is, durva
- 3 – kötelességből simogat, mert megtanulta, hogy ez jár, vagy rászólásra
- 4 – szereti megérinteni a kutyát, de néha szorongatja, durva – neki jó a simogatás, a kutyával nem törődik igazán
- 5 – kutyasimogatásnál gyöngéd, szeretetteljes

KÖNYVISMERTETÉS

ÁLLATASSZISZTÁLT TERÁPIA A TANÁCSADÁSBAN

Cynthia K. Chandler: *Animal assisted therapy in counseling.*

Routledge Taylor & Francis Group. New York, 2012.

BABOS Edit

Gyermek- és ifjúsági klinikai és mentálhigiéniai szakpszichológus

Soroksári Pedagógiai Intézet és Pedagógiai Szakszolgálat

editbabos@yahoo.com

A könyv már második kiadásban jelenik meg, és az állatasszisztált terápiák szakirodalmát, az ez ideig a kutatások alapján összegyűlt tapasztalatokat foglalja össze és frissíti fel. A könyv célja egy átfogó bemutatása az állatterápiás tevékenységeknek az ezzel a területtel foglalkozó szakemberek és az állatterápiák iránt komolyan érdeklődők számára. 2005-ben az első olyan könyv volt, ami mentálhigiénés szakemberek állatterápiás képzését kívánta segíteni, a második kiadás hasonló szándékkal, a friss kutatási eredményeket felhasználva született.

A szerző Dr. Cynthia Chandler tanácsadó pszichológus, pár- és családterapeuta, szupervizor Texas államban. A Delta Society regisztrált Pet Partner tagja, számos díj elnyerője állatasszisztált terápiák területén. A University of North Texas állatasszisztált terápiás programjának kidolgozója és tanára.

Az elmúlt 5 évben az állatterápiák tudományos szempontból is sokkal több figyelmet kaptak; rengeteg új tapasztalat és vizsgálat gyűlt össze, melyek az ember-állat

kapcsolattal, valamint ennek terápiás közegben való felhasználásával foglalkoznak.

A könyv átfogó betekintést nyújt az állatterápiák területén jelenleg kiemelt szerepet kapó területekről, érintve az általános háttérkutatásokat, fogalmi definíciókat, ember-állat kapcsolat kutatásait, kitérve az ember-állat kapcsolat tudományos hátterére.

A könyvben külön fejezetek foglalkoznak az állatterápiás területen született kutatási eredményekkel. Kiemelendő a logikusan összegyűjtött kutatási anyagok és a megfelelő referenciák bemutatása, ami nagy segítséget nyújt a területen való eligazodásban. A kutatási eredmények összefésülése kapcsán a szerző rávilágít, hogy az ember-állat fajok közti kapcsolatának fellelhető neurológiai háttérmechanizmusai lehetnek, kiemelve a kötődésben szerepet játszó hormonális faktorokat.

Nagyon fontosak a szerző által idézett munkák, ugyanis véleményem szerint a kötődéseméleti megfontolások fontos pszichológiai elméleti hátteret tudnak biztosítani az

állatasszisztált intervenciók hatékonyságának és hatásmechanizmusainak értelmezésében.

A felgyülemlett kutatási anyagok mindegyikében alátámasztják, hogy fiziológiai, hormonális szinteken is mérhető hatásokkal találkozunk az ember-állat interakciók során, melyek megalapozzák a terápiák hatékonyságát, mindenképpen tudományos értékek és további kutatásra érdemesek.

A szerző továbbá betekintést nyújt az állatasszisztált tanácsadás gyakorlatába, a jelenleg is futó nagyobb projektek és programok működési rendjébe és tapasztalataiba, valamint az állatasszisztált intervenciók és tanácsadói elméletek alkalmazási lehetőségeibe. Szépen összedolgozva jelennek meg a pszichoterápiák tárgyalásakor releváns gondolatok az ember-állat kapcsolat tanulságaival. A szerző saját példákkal illusztrálva mutatja be egy-egy tanácsadó munkában alkalmazható technika sajátosságait, olvasmányosan, mégis megfelelően szakszerű megfogalmazásban. Nagyon fontosnak tartom a kifejezetten pszichológiai háttérelméletek és szempontok ismertetését és alkalmazását, mivel az állatasszisztált intervenciók egy nagyon heterogén terület. Sok különböző szakma eltérő és szerteágazó céllal használja az állatokat, és bár a pszichológiából indult ki a használata és a fogalom bevezetése is B. Levinson pszichiáter gyermekterápiás gyakorlata kapcsán, mégis kevés a szakirodalomban az átgondolt pszichológiai elmélet alkalmazása.

Szintén fontos információkat kapunk a terápiás állatok kiválasztásával, kiképzésével és vizsgáztatásával kapcsolatban. A terület kutatásában, valamint az állatasszisztált intervenciók alkalmazásakor egyre hangsúlyosabb szerep jut az etikai és jogi megfontolásoknak, melyekkel szintén külön fejezetben foglalkozik a szerző. A terápiás program létrehozásakor mindig mérlegelnünk kell

nem csak az emberek számára jelen lévő kockázati tényezőket, de a terápiás állatok jóllétét veszélyeztető faktorokat is, és az ülések, programok megtervezésekor eleve figyelmet kell szentelni az állatok egészségügyi, fizikai, pihenéssel és jólléttel kapcsolatos igényeinek is.

Bár az állatasszisztált intervenciókkal foglalkozó programok és kutatások jelentős része kutyák bevonásával végzett tevékenységeket vizsgál és ír le, nagyon hangsúlyos terület a lovasterápia, mely mind szervezeti, mind fogalmi szinteken is különvált a többi terápiától, önálló kutatási és alkalmazási területként. Szintén fontosak még az egyéb AAT alkalmazások és programok, melyekről fontos elérhetőségi információkat is közöl a szerző.

Az állatasszisztált intervenciók elterjedésével egyre többféle területen kerülnek alkalmazásra az állatok, így most már megalapozott külön figyelmet szentelni a kulturális különbségeknek. Mindig fontos mind az emberek, mind a terápiában részt vevő állatok etikai és fizikai védelme, biztonsága. Mivel az állatasszisztált intervenciók gyakran a legszélsőségesebb terápiás helyzetekben kerülnek alkalmazásra, fokozottan jellemző a sajátos igényű populációkkal való találkozás, illetve a krízis- és katasztrófakezelési intervenciók állatok segítségével. A szerző konkrét példákon keresztül hívja fel a figyelmet a lehetséges buktatókra, valamint kiemelt fontosságú gyakorlati szempontokra, bemutat néhány már kidolgozott protokollt, valamint kiemeli, hogy minden helyzet egyedi elbírálást és saját igényekhez és körülményekhez igazított terápiás tervet kíván.

Összességében elmondható, hogy egy jól átgondolt és átfogó ismereteket adó könyvet olvashatunk, amely tudományos szempontból megbízható információkat tartalmaz,

emellett azonban olvasmányos, esetismertetésekkel és példákkal gazdagított. A fejezetek sokrétősége igyekszik minden, a témában fontos kérdéskört érinteni, különböző mélységben. Átfogó szerkezete okán a könyv egyaránt alkalmas bevezető ismertetésnek és további ismeretszerzésre is. A közölt felhasznált irodalmak jó tájékozódást és kiindulási alapot nyújtanak további, mélyebb tudományos kutatásokhoz. Kiemelten fontosnak tartom, hogy a szerző pszichológiai képzettsége

folytán releváns és megfelelő pszichológiai és pszichoterápiás elméleteket, ismereteket használ és ismertet az állatasszisztált intervenciók tárgyalásakor, illetve saját példái kiválóan illusztrálják, hogyan építhetők be a terápiás állatok komoly pszichoterápiás szakmai munkába. Remélem, hogy ez a könyv is hozzájárul az állatasszisztált terápia elterjedése mellett fokozott fontosságot kapó tudományos elismertséghez és az ennek megfelelő szakmai igényesség terjedéséhez.

BABOS EDIT
KÖRMENDI ATTILA
SZKLENÁRIK PÉTER
TORMA BOGLÁRKA

SZERZŐINK